

ISSN 2078-8134

КЕРУЕН

М.О.ӘУЕЗОВ
АТЫНДАҒЫ ӘДЕБИЕТ
ЖӘНЕ ӨНЕР
ИНСТИТУТЫ

НАВАРШЫСЫ

M.O. AUEZOV
INSTITUTE OF
LITERATURE AND ART

HERALD

ИНСТИТУТ
ЛИТЕРАТУРЫ И
ИСКУССТВА ИМЕНИ
М.О.АУЭЗОВА

ВЕСТНИК

№2 (71)

2021

ISSN 2078-8134

**М.О.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ**

КЕРУЕН

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

2005 жылы құрылған

**№2 (71)
2021**

ISSN 2078-8134

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА
ИМ. М.О.АУЭЗОВА

КЕРУЕН

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

основан в 2005 году

№2 (71)
2021

ISSN 2078-8134

**M.O.AUEZOV INSTITUTE OF
LITERATURE AND ART**

KERUEN

SCIENTIFIC JOURNAL

founded in 2005

№2 (71)
2021

Научный журнал

Журнал издается с 2005 года.

Учредитель и издатель:

Институт литературы и
искусства
им. М.О. Ауэзова.

Адрес редакции и издателя:

Юридический адрес: Казахстан,
г. Алматы, ул. Шевченко 28,
050010,

Фактический адрес: Казахстан,
г. Алматы, ул. Курмангазы 29,
2 этаж. 050010,

Тел.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

Email: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Выходит 4 раза в год

Журнал зарегистрирован

24 марта 2005 года в

**Комитете информации и
архивов Министерства культуры,
информации и спорта
Республики Казахстан.**

Свидетельство о регистрации:

24 марта 2005 г. №5844-Ж.

«КЕРУЕН»

2 (71), 2021

Главный редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор
филологических наук, член-корреспондент НАН
РК, генеральный директор Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

Заместители главного редактора:

Научный редактор:

КАЛИЕВА Альмира Кайыртаевна, кандидат
филологических наук, заместитель по науке
генерального директора Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Ответственный редактор:

СУЛТАН Ертай, доктор PhD, заместитель
генерального директора Института литературы и
искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан).

Ғылыми журнал

Ғылыми журнал 2005 жылдан бері шығады.

Құрылтайшысы және баспагері:
М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты

Редакция мен баспагер мекен жайы:

Заңды мекен-жайы: Қазақстан, Алматы қ. Шевченко к-сі, 28, 050010,

Нақты мекен-жайы: Қазақстан, Алматы қ. Құрманғазы к-сі, 29, 2-қабат, 050010,

Тел .: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

Электрондық пошта:
keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz .

ISSN 2078-8134

Жылына 4 рет жарық көреді.

Журнал 2005 жылғы
24 наурызда Қазақстан
Республикасының Мәдениет,
ақпарат және спорт министрлігі,
Ақпарат және мұрағат комитетінде
тіркелген. Тіркеу күәлігі: 2005
жылғы 24 наурыздағы №5844-Ж.

«КЕРУЕН»

2 (71), 2021

Бас редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Ісләмжанұлы,
филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА
корреспондент мүшесі, М.О.Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институтының бас директоры
(Алматы, Қазақстан)

Бас редактордың орынбасарлары:

Ғылыми редактор:

ҚАЛИЕВА Альмира Қайыртақызы, филология
ғылымдарының кандидаты, М.О.Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты бас директорының
ғылым жөніндегі орынбасары (Алматы, Қазақстан)

Жауапты редактор:

СҰЛТАН Ертай, PhD доктор, М.О.Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты бас директорының
орынбасары (Алматы, Қазақстан)

Scientific journal

The journal has been published
since 2005

Constitutor and publisher:

M.O. Auezov Institute of
Literature and Art

**Address of the editorial and
publishing office:**

28, Shevchenko str., Almaty,
050010, Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 272-74-11,
+7 (727) 300-32-45.

E-mail: keruenjournal@mail.ru,
info@litart.kz.

ISSN 2078-8134

Published 4 times a year

**The journal was registered on
March 24, 2005 in the Committee
of Information and Archives of the
Ministry of Culture, Information
and Sports of the Republic of
Kazakhstan. Registration certificate:
March 24, 2005 No. 5844-Zh.**

«KERUEN»

2 (71), 2021

Editor-in-Chief:

MATYZHANOV Kenzhekhan Islamzhanovich,
Doctor of Philology, Corresponding Member of the
National Academy of Sciences of the Republic of
Kazakhstan, Director General of the Institute of
Literature and Art named after MO Auezov (Almaty,
Kazakhstan)

Deputy Editors-in-Chiefs:

Scientific editor:

KALIEVA Almira Kairtayevna, Candidate of
Philological Sciences, Deputy Director General for
Science of the M.O. Auezov Institute of Literature and
Art (Almaty, Kazakhstan)

Editor-in-Chief:

SULTAN Yertay, PhD, Deputy Director General
of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art
(Almaty, Kazakhstan)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Бас редактор:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Ісләмжанұлы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан)

Редакциялық алқа:

СҰЛТАН Ертай (бас редактордың орынбасары), PhD доктор, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты бас директорының орынбасары (Алматы, Қазақстан)

ОМАРОВ Бауыржан Жұмаханұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Мүслімқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Өмірбекқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің филология факультетінің деканы (Алматы, Қазақстан)

БАГНО Всеволод Евгеньевич, филология ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Санкт-Петербург, Ресей)

КЕНДІРБАЙ Гүлнар Турабекқызы, тарих ғылымдарының докторы, Колумбия университетінің профессоры (Нью-Йорк, АҚШ)

СНАМОРРО Antonio Chicharro, ғылым докторы, философия және қолжазба факультетінің профессоры (Гранада, Испания)

КРАСОВСКАЯ Аксиния, филология ғылымдарының докторы, профессор, Бухарест Университеті (Бухарест, Румыния)

НИКОЛАС Мари, филология ғылымдарының докторы, профессор, Лихай Университеті (Пенсильвания, АҚШ)

НЕГИМОВ Серік Нығметоллаұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

ТЕМІРБОЛАТ Алуа Берікбайқызы, филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан)

ЖҮНДІБАЕВА Арай Қанапияқызы, PhD доктор, қауымдастырылған профессор, Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінде қазақ әдебиеті кафедрасының меңгерушісі (Семей,

Қазақстан)

ОРДА Гүлжахан Жұмабердіқызы, филология ғылымдарының докторы, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

ҚЫДЫР Төрәлі Еділбайұы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

ШӘРІПОВА Дилара Сафарғалиқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының аға ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

ОМАРОВА Ақлима Қайырденқызы, өнертану кандидаты, доцент, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы (Алматы, Қазақстан)

ҚАЗТУҒАНОВА Айнұр Жасанбергенқызы, өнертану кандидаты, доцент, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан)

ТҰРМАҒАМБЕТОВА Бақыт, өнертану кандидаты, доцент, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының ғылыми қызметкері (Атырау, Қазақстан)

ДАУТОВА Гульназ Рахымқызы, PhD доктор, ғылыми -инновациялық қызмет және халықаралық байланыстар бөлімі меңгерушісінің орынбасары (Алматы, Қазақстан)

Редакционная коллегия:

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович, доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

СУЛТАН Ертай (заместитель главного редактора), доктор PhD, заместитель генерального директора Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

ОМАРОВ Бауыржан Жумаханович, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, советник Президента Республики Казахстан (Нур-Султан, Казахстан)

БАЗАРБАЕВА Зейнеп Муслимовна, доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, главный научный сотрудник Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова (Алматы, Казахстан)

ЖОЛДАСБЕКОВА Баян Омирбековна, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК, декан филологического факультета КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

БАГНО Всеволод Евгеньевич, доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук (Санкт-Петербург, Россия)

КЕНДИРБАЙ Гульнар Турабековна, доктор исторических наук, профессор Колумбийского университета (Нью-Йорк, США)

СНАМОРРО Antonio Chicharro, доктор наук, профессор Гранадского университета, заведующий факультета философии и рукописи (Гранада, Испания)

КРАСОВСКАЯ Аксиния, доктор филологических наук, профессор, Бухарестский университет (Бухарест, Румыния)

НИКОЛАС Мари, доктор филологических наук, профессор, Университет Лихай (Пенсильвания, США)

НЕГИМОВ Серик Ныгметоллаевич, доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им.Л.Н.Гумилева (Нур-Султан, Казахстан)

АНАНЬЕВА Светлана Викторовна, кандидат филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

ТЕМИРБОЛАТ Алуа Берикбаевна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой казахской литературы и теории литературы КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

ЖУНДИБАЕВА Арай Канапиевна, доктор PhD, ассоциированный профессор, заведующая кафедрой казахской литературы государственного университета имени Шакарима г. Семей (Семей, Казахстан)

ОРДА Гульжахан Жумабердыевна, доктор филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О.

Ауэзова (Алматы, Казахстан)

КЫДЫР Торали Едилбай, кандидат филологических наук, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

ШАРИПОВА Диляра Сафаргалиевна, кандидат искусствоведения, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

ОМАРОВА Аклима Каирденовна, кандидат искусствоведения, доцент Казахской национальной консерватории имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)

КАЗТУГАНОВА Айнур Жасанбергеновна, кандидат искусствоведения, доцент, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (Алматы, Казахстан)

ТУРМАГАМБЕТОВА Бахыт Жолдыбаевна, кандидат искусствоведения, музыковед, старший преподаватель кафедры музыки и искусства Атырау Университет (Атырау, Казахстан)

ДАУТОВА Гульназ Рахимовна, доктор PhD, заместитель заведующего по научно-инновационной деятельности и международных связей кафедры казахской литературы и теории литературы КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

Editorial board

EDITOR-IN-CHIEF:

MATYZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich, Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General director of the M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD:

SULTAN Yertay (Deputy Editor-in-Chief), Ph.D., Vice-general director of M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)

OMAROV Bauyrzhan Zhumakhanovich, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, President's advisor of the Republic of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)

BAZARBAYEVA Zeynep Muslimovna, Doctor of Philology, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Chief Researcher of the Akhmet Baitursynov Institute of Linguistics (Almaty, Kazakhstan)

ZHOLDASBEKOVA Bayan Omirbekovna, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Dean of the Philological Faculty of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

BAGNO Vsevolod, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences (Saint Petersburg, Russia)

KENDIRBAY Gulnar Turabekovna, Doctor of Historical Sciences, Professor of Columbia University (New York, USA)

CHAMORRO Antonio Chicharro, Doctor of Sciences, Professor of Granada University, Head of the Faculty of Philosophy and Manuscript (Granada, Spain)

KRASOVSKAYA Aksinia, Doctor of Philology, Professor, Bucharest University (Bucharest, Romania)

NIKOLAS Mary, Doctor of Philology, Professor, Lehigh University (Pennsylvania, USA)

NEGIMOV Serik Nygmetollayevich, Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of L.Gumilev Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)

ANANYEVA Svetlana Viktorovna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the M.O.Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)

TEMIRBOLAT Alua Berikbayevna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Kazakh Literature and Literary Theory of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan)

ZHUNDIBAYEVA Arai Kanapievna, Ph.D., Associate Professor, Head of the Department of Kazakh Literature of Semey Shakarim State University (Semey, Kazakhstan)

ORDA Gulzhakhan Zhumaberdyevna, Doctor of Philology, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)

KYDYR Torali Edilbay, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the

M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)

SHARIPOVA Dilyara Safargalievna, Candidate of Art History, Associate Professor, Senior Researcher at the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)

OMAROVA Aklima Kairdenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory (Almaty, Kazakhstan)

KAZTUGANOVA Ainur Zhasanbergenovna, Candidate of Art History, Associate Professor, Chief Researcher of the M. O. Auezov Institute of Literature and Art (Almaty, Kazakhstan)

TURMAGAMBETOVA Bakhyt Zholdybayevna, Candidate of Art History, Senior lecturer at the Department of Music and Art of Atyrau University (Atyrau, Kazakhstan)

DAUTOVA Gulnaz Rahimovna, Ph.D., Deputy Head of the Department of Kazakh Literature and Literary Theory of Al-Farabi Kazakh National University for Scientific and Innovative Activities and International Relations (Almaty, Kazakhstan)

МАЗМҰНЫ

<i>БАС РЕДАКТОРДЫҢ АЛҒЫ СӨЗІ</i>	15
<i>Омарова А.Қ.</i> Қазіргі заман композиторларының шығармашылығындағы «ұлттық» категориясы: ән түпнұсқаларының пайымдалу мәселесі хақында	18
<i>Ананьева С.В.</i> Қазіргі әдебиеттегі әлемге деген постмодернистік көзқарас	28
<i>Қазтуғанова А.Ж.</i> Жаһандық дәуірдегі дәстүрлі музыканың сақталуы және насихатталуы	36
<i>Машиақова А.Қ.</i> Германияда қазақ әдебиетін қабылдаудың кейбір ерекшеліктері	46
<i>Султан Е.</i> Қазіргі қазақ романдары: жанрлық трансформация	55
<i>Каффи Н.</i> АҚШ университеттерінің оқу бағдарламасындағы қазақ әдебиеті мен мәдениеті	62
<i>Қабдешова Қ.А.</i> Авторлық тарихи жырлардың тәрбиелік мәні	68
<i>Арукенова О.А.</i> Шыңғыс Айтматовтың “Ақ кеме” шығармасындағы дихотомия арқылы көрсетілген отарлық дискурс	77
<i>Келсінбек М.М.</i> Қазақстандық суретшілердің натюрморт жанрында ұлттық нақыштарды көркемдеудің өзіндік ерекшеліктері	83
<i>Орда Г.Ж., Сәрсенбаева Ж.Б.</i> Сүзге ханым бейнесін сомдаудағы көркемдік шешім	93

СОДЕРЖАНИЕ

ОБРАЩЕНИЕ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА	16
<i>Омарова А. К.</i> Национальное в современном композиторском творчестве: к проблеме интерпретации песенного первоисточника	18
<i>Ананьева С.В.</i> Постмодернистское видение мира в современной литературе.....	28
<i>Казтуганова А.Ж.</i> Сохранение и популяризация традиционной музыки в эпоху глобализации.....	36
<i>Машиакова А.К.</i> Некоторые особенности рецепции казахской литературы в Германии	46
<i>Султан Е.</i> Современные казахские романы: жанровая трансформация.....	55
<i>Каффи Н.</i> Казахская культура и литература в учебной программе университетов США	62
<i>Кабдешова К.А.</i> Воспитательная сущность авторских исторических эпосов.....	68
<i>Арукенова О.А.</i> Колониальный дискурс в повести Чингиза Айтматова “Белый пароход”выраженный через дихотомию	77
<i>Келсинбек М.М.</i> Особенности национального художественного творчества казахстанских художников в жанре натюрморта	83
<i>Орда Г.Ж., Сарсенбаева Ж.Б.</i> Художественное решение в создании образа госпожи Сузге	93

CONTENT

<i>EDITOR-IN-CHIEF'S ADDRESS</i>	17
<i>Omarova A.K.</i> National in modern composer's work: to the problem of interpreting the song source	18
<i>Ananyeva S.V.</i> Postmodern vision of the world in modern literature	28
<i>Kaztuganova A.Zh.</i> Preservation and popularization of traditional music in the era of globalization	36
<i>Mashakova A.K.</i> Some specifics of the reception of kazakh literature in Germany	46
<i>Sultan Y.</i> Modern Kazakh novels: the genre transformation	55
<i>Caffee N.</i> Kazakh culture and Literature in the American Higher Education Curriculum	62
<i>Kabdeshova K.A.</i> The educational essence of the author's historical epics	68
<i>Arukenova O.A.</i> Colonial discourse in the novel of Chinghiz Aitmatov "White ship" expressed through dichotomy	77
<i>Kelsinbek M.</i> Peculiarities of depicting national patterns by kazakh artists in the genre of still life	83
<i>Orda G.Zh., Sarsenbayeva Zh.B.</i> Artistic solution in creating the image of Mrs. Suzge	93

Құрметті оқырмандар, әріптестер, достар!

Сіз «Керуен» ғылыми журналының кезекті санын ашып отырсыз.

Журнал мақалалары CrossRef дерекқорында тіркеледі және әр автордың мақаласына DOI - электронды құжаттарға сілтеме жасау үшін пайдаланылатын цифрлық объект идентификаторы беріледі. Журнал «Ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығы» акционерлік қоғамның (NCSTE) Қазақстандық дәйексөздер базасында (KazBC) индекстеледі. Алдағы уақыттарда авторларды Web of Science және Scopus халықаралық дәйексөздер базасына енгізілген басылымдарда қабылданған стандарттарға сәйкес жарияланымдар дайындауға бағдарлай бастаймыз. Бұған дейін аннотация мен кілт сөздердің көлеміне қойылатын талаптар реттелген.

Журналдың редакциялық алқасына қазақстандық және шетелдік жетекші ғалымдар кіреді. Журнал авторлардың жарияланымдарының ақпараттық ашықтығы мен қолжетімділігі саясатын ұстанады; мақалалар журналдың веб-сайтында үш тілде толық мәтінді қол жетімділікпен орналастырылған.

Журналдың мақсаты- гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа жетістіктердің нәтижесі бойынша ақпарат беру.

Журналдың міндеттері:

Бұрын жарияланбаған және басқа журналда жариялау үшін ұсынылмаған түпнұсқа жоғары сапалы ғылыми мақалаларды қабылдау.

Авторлық құқыққа қатысты Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарына және жариялау этикасы бойынша әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған ережелерге сүйену.

Келесі гуманитарлық ғылымдар саласындағы жаңа зерттеулерді қамту:

1. Әдебиеттану
2. Өнертану

Құрметпен, «Керуен» журналының бас редакторы, филология ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының бас директоры (Алматы, Қазақстан) МАТЫЖАНОВ Кенжесхан Ісләмжанұлы

Уважаемые читатели, коллеги, единомышленники, друзья!

Перед вами очередной номер научного журнала «**Керуен**».

Статьи журнала регистрируются в БД CrossRef и к каждой авторской статье обязательно присваивается DOI – цифровой идентификатор объекта, который используется для обеспечения цитирования, ссылки и выхода на электронные документы. Журнал индексируется Казахстанской базой цитирования (КазБЦ) АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы» (НЦГНТЭ). Постепенно мы начинаем ориентировать авторов на подготовку публикаций по стандартам, принятым в изданиях, входящих в международные базы цитирований Web of Science и Scopus. Ранее уже были скорректированы требования к объему аннотации и ключевым словам.

В составе редакционной коллегии журнала представлены ведущие казахстанские и зарубежные ученые. Журнал следует политике информационной открытости и доступности публикаций авторов, статьи размещаются на сайте журнала на трех языках в полнотекстовом доступе.

Целью журнала является распространение научной информации и привлечение новых авторов. Журнал инициирует дискуссии по результатам новых достижений в области гуманитарных наук.

Задачи журнала:

Принимать оригинальные высококачественные научные статьи, ранее не опубликованные и не представленные для публикации в другом журнале.

Опираясь на требования законодательства Республики Казахстан в отношении авторского права и общепринятые в мировой практике положения по публикационной этике.

Ориентироваться на охват публикаций по следующим специальностям в области гуманитарных наук.

1. Литературоведение
2. Искусствоведение

С уважением и надеждой на сотрудничество, главный редактор «Керуен», доктор филологических наук, член-корреспондент НАН РК, генеральный директор Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова МАТЫЖАНОВ Кенжехан Слямжанович.

Dear readers, colleagues, associates, friends!

Here is the next issue of the scientific journal "Keruen".

Journal articles are registered in the CrossRef database and a DOI is necessarily assigned to each author's article - a digital object identifier that is used to provide citation, reference and output to electronic documents. The journal is indexed by the Kazakhstan Citation Database (KazCD) of the National Center for State Scientific and Technical Expertise JSC (NCSTE). Gradually, we begin to orient the authors to the preparation of publications according to the standards adopted in the editions included in the international citation databases Web of Science and Scopus. Previously, the requirements for the volume of the annotation and keywords have already been adjusted.

The editorial board of the journal includes leading Kazakhstani and foreign scientists. The journal follows the policy of information openness and accessibility of authors' publications; articles are posted on the journal's website in three languages in full-text access.

The purpose of the journal is to disseminate scientific information and attract new authors. The journal initiates discussions on the outcome of new advances in the humanities.

The tasks of the journal:

Accept original high quality scientific articles that have not been previously published or submitted for publication in another journal.

Rely on the requirements of the legislation of the Republic of Kazakhstan in relation to copyright and generally accepted in world practice provisions on publication ethics.

Focus on the coverage of publications in the following specialties: humanitarian sciences

1. Literary studies
2. Art studies

With respect and hope for cooperation, Editor-in-chief of "Keruen", Doctor of Philology, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of the M.O. Auezov Institute of Literature and Art MATYZHANOV Kenzhekhan Slyamzhanovich.

МРНТИ 18.41.01

А.К. Омарова

Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова,
ведущий научный сотрудник, к.иск., доцент,
Алматы, Казахстан

E-mail: aklima_omarova@mail.ru
ORCID: 0000-0002-8681-2207

НАЦИОНАЛЬНОЕ В СОВРЕМЕННОМ КОМПОЗИТОРСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ: К ПРОБЛЕМЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПЕСЕННОГО ПЕРВОИСТОЧНИКА

Аннотация. В статье актуализированы отдельные грани проблемы «Композитор и фольклор» на примере фортепианных обработок в музыкально-творческой практике Казахстана разных десятилетий. В опоре на традиции музыкознания в изучении национальных композиторских школ представлен жанр, приобретший в современной культурной ситуации особое и все возрастающее репрезентативное значение. В обращении к произведениям, активно востребованным в сфере музыкального исполнительства, подчеркнута целесообразность опоры на текст народного первоисточника для осуществления адекватной и полноценной интерпретации (исполнительской, музыковедческой и пр.) вне зависимости от меры его переосмысления. Поскольку наиболее яркие образцы народного и «изустно-профессионального творчества» (Т.Б. Гафурбеков) оказываются проинтерпретированными не единожды, сопоставлены версии разных авторов. С привлечением нотных иллюстраций прокомментирована «чередa перевоплощений» общеизвестной народной песни «Камажай». Два ее фортепианных варианта показывают значимость методов варьирования с использованием жанрово-стилевых моделей, привносящих новые смыслы в содержание целого. «Импровизация» (1978) А. Бестыбаева (1959 г.р.) в историческом контексте предстает знаковой с точки зрения своей явной концептуальности. Творческая же фигура самого композитора – демонстрирующей тот духовный потенциал, который будет в последующем еще более убедительно обозначен и раскрыт. Перспективы изучения категории «Национальное» в ее множественных проявлениях в развитии художественной культуры Казахстана видятся не только в связи с утверждением более широкого теоретического контекста, но и с последовательным введением в научно-исследовательскую практику произведений, документов, фактов, по определенным причинам «забытых» или задействованных не в полной мере [1]. История и традиционные ценности способны актуализировать многоуровневую проблематику, значимую для самоопределения нации на «глобальной карте XXI века» (Н.А. Назарбаев) через культурные достижения.

Ключевые слова: напев, казахская песня, первоисточник, фольклор, традиция, композитор, модернизация, глобализация.

Введение. Поиск ответов «на вызовы времени» «без утраты великой силы традиции» возможен через конкретные проекты, в том числе те, что характеризуют модернизацию национального сознания как продолжающийся процесс. Однако осмысление «новой

глобальной реальности» с ее «примерами современности» и «сигналами будущего» вряд ли достижимо без понимания и осознания «уроков истории» [2], в том числе локализованного в пространстве и времени художественного опыта тех, кто остался в памяти поколений.

Методика. Методологической основой данной работы, предпринятой в рамках научно-исследовательского проекта «Модернизация казахской традиционной культуры в эпоху глобализации», избраны традиции отечественного музыковедения [3]. В условиях нового изучения богатой фактологической базы реализована методология комплексного подхода, предполагающая в контексте изучения исторических и теоретических аспектов избранной проблематики сочетание разных, но взаимодополняющих методов. В частности, сравнительно-исторический и структурно-функциональный методы позволили на новом эмпирическом материале зафиксировать в развитии музыкально-творческих процессов и результатов художественно-культурной деятельности изменения принципиальной значимости.

Результаты.

– Синтезирован значительный объем эмпирических и теоретических сведений по разным аспектам изучаемой проблемы;

– Дана содержательная характеристика отдельных фортепианных обработок композиторов Казахстана в связи с задействованным первоисточником;

– Подтверждена целесообразность привлечения таких фундаментальных категорий, как фольклорное – национальное – народное, профессиональное – непрофессиональное, письменное – устное и др.;

– Сформулированы (в опоре на осуществленный анализ избранных произведений в сопоставлении разных версий одной песни) рекомендации научно-практического характера;

– Обозначены перспективы дальнейшего (углубленного) изучения заявленной темы.

Обсуждение. На волне общего интереса к историческому прошлому, национальным традициям, народному искусству будто «вторую жизнь» обретают обработки песен и кюев. Особенности авторской интерпретации ярких образцов казахского народного и народно-профессионального музыкального творчества наиболее ярко раскрываются в обращении к произведениям активно действующих и востребованных в настоящее время композиторов Казахстана (Б. Аманжол, А. Бестыбаев, Б. Дальденбай, А. Мамбетов, А. Толькбаев и др.). Однако в сравнительном плане целесообразным оказывается и отражение опыта композиторов-предшественников. Показательно, что в качестве объектов современного переинтонирования по-прежнему востребованы широко известные песни: «Камажай» (нар.), «Бал Хадиша» Ахана серэ, «Айнам коз» Мухита и др. [4], в музыкально-историческом прошлом и текущей реальности представленные широко и художественно убедительно.

Примечательны факты «переинтонирования» именно тех образцов традиционной музыки, которые уже ассоциируются с конкретными композиторскими интерпретациями. Например, «Бир бала» Б. Ерзаковича, В. Великанова и А. Толькбаева; «Япурай» Б. Ерзаковича и А. Толькбаева (упомянем и Фантазию на тему «Япурай» в переложении для 2-х фортепиано С. Мулдашевой) [5].

Обращение к фортепианному творчеству композиторов Казахстана сегодня подкреплено разными факторами: не только условиями реально многочисленных конкурсов или же активным обогащением нотной литературы – переизданием и публикацией новых (в том числе авторских) сборников: к примеру, А. Толькбаева, А. Абдинурова, Л. Жумановой (некоторые из их произведений уже внедрены в учебный процесс).

Множественность композиторских «версий», подтверждающих своеобразие авторского «слышания» и необходимость бережного к нему отношения, может быть проиллюстрирована «жизнью» (а точнее «чередой перевоплощений») такой общеизвестной народной песни, как

«Камажай».

Принимая во внимание только фортепианные ее обработки, можно выстроить следующий ряд имен композиторов-интерпретаторов:

«Камажай»

В. Великанов, Б. Ерзакович, Н. Мендыгалиев, А. Бестыбаев и др.

Вместе с тем в сравнительно-сопоставительном «ключе» целесообразно привлечение вариантов, созданных, казалось бы, исключительно в учебно-методических целях [6], как, например:

Қамажай

Бірқалыпты. Умеренно

Қазақтың халық әні

mf *rit.*

И в этом случае, с учетом особенностей восприятия начинающих музыкантов-исполнителей, возникает возможность постановки задач, о которых пойдет речь в связи с песнями Ахана серэ. И здесь необходимо приближение к той эмоциональной сфере, что в действительности определяется текстом «первоисточника»¹, к сожалению, долгие годы трактовавшегося в танцевальном ключе.

Отметим факт привлечения в интерпретации данной темы таких жанровых форм, как «Импровизация» (авторское определение) или вариации.

Оба фортепианных варианта этой песни – уже утвердившаяся в современном репертуаре юных пианистов «Импровизация» А. Бестыбаева и «Легкие вариации на тему “Камажай”» Т. Сырцовой – примечательны итоговой трансформацией исходного фольклорного образа:

Allegretto

mf *p*

При этом значительность происходящей образно-эмоциональной «модуляции», обусловившей «погружение» в весьма удаленный (в пространственном и временном измерении) стилиевой контекст, предопределена задачами, разными по своей направленности и масштабу. Привлечение музыкально-стилистических норм неродственных первоисточнику традиций, расширяя его содержание, подчинено авторскому замыслу:

¹ Приведем широко доступный вариант смыслового перевода слов песни:

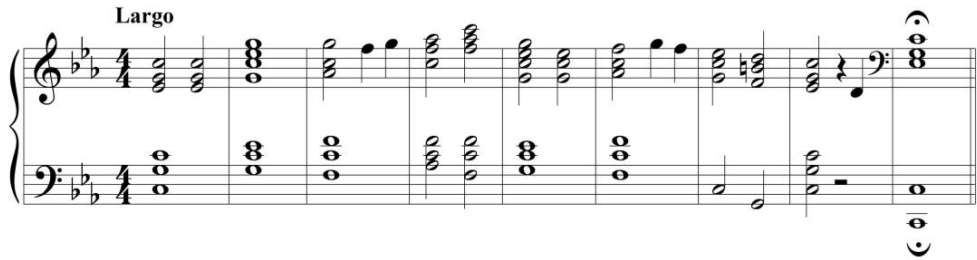
На голове Камажай – свиное перо.

Я лишился Камажай, выставил себя на посмешище.

Я лишился Камажай, теперь –

Мне свет не мил...

Цит. no: Lyricstranslate.com.

В произведении А. Бестыбаева при общности в использовании принципов вариационности в процессе переинтонирования достигается концептуальный по своему смыслу уровень (1978). Творческая же фигура тогда еще молодого автора (1959 г.р.), для которого в будущем будет характерен органичный синтез различных техник и стилей с глубокими смыслами и эмоциями, обнаружит в воплощении уникального замысла мастерство с ярко выраженными чертами художественной индивидуальности.

Камажай

Allegretto Әділ Бестібаев

$\bullet = 90$

mp

Ped. * Ped. * Ped. * Ped. simile

Jazz

«Караторгай» Е.Г. Брусиловского (1905-1981) и «Бал Хадиша» Дм.Дм. Мауцуца (1898-1980) могут быть смело отнесены к популярным, закрепившимся во времени, инструментальным вариантам широко известных песен прославленного композитора-певца².

Их исполнение, конечно же, предполагает вполне определенный уровень владения фортепиано, который сопряжен с решением задач в большей мере художественного, чем технического, плана. В обоих пьесах необходимо достижение не только выразительного звучания кантилены или естественности замедлений, но и «культуры звукоизвлечения», не столько 2 Ахан серз Корамса улы (1843-1913) – автор знаковых для отечественной художественной культуры произведений («Кулагер», «Сырымбет» и др.), «символ красоты и благородства» (М. Жумабаев).

грустно-повествовательного характера, сколько психологического «подтекста», предопределенного горечью утраты³.

Пониманию и преодолению этих исполнительских трудностей может содействовать обращение к «первоисточнику», имеющимся сведениям о нем, теперь широко растиражированным и доступным⁴. Важна в этой связи следующая цитата: «Разбирать, анализировать, знать, как построено – чтобы знать, как исполнять, без этого невозможно!» – подчеркивала в одном из своих интервью А.П. Исакова (1940-2012), также работавшая в жанре фортепианной обработки.

Для осмысленной трактовки музыкального произведения не менее значима и появившаяся сегодня возможность сопоставления разных композиторских решений в интерпретации одного текста:

«Караторгай»

А. Затаевич, Е. Брусиловский, Дм. Мацуцин, Г. Узенбаева, В. Стригоцкий-Пак и др.

«Бал Хадиша»

А. Затаевич, Е. Брусиловский, Дм. Мацуцин, С. Мухамеджанов, Вл. Новиков, Е. Умиров и др. [7].

Именно эта возможность позволяет по-новому с исторической дистанции, в ретроспективе, представить и осмыслить результаты творчества, разные по многим параметрам (в том числе по соотношению звука и слуха).

Существенны ли различия в творческой деятельности представителей разных поколений? Насколько самостоятельны композиторы в своих слуховых и звуковых предпочтениях? Какова мера индивидуального превышения ими жанровых канонов?

Явление «двойного слуха» как обусловленное исторически и типологически может быть раскрыто и в контексте других жанров композиторского творчества. Наиболее репрезентативным является музыкальный материал казахской оперной классики 1930-х годов с ее практикой широкого использования «цитатной драматургии» (Л.И. Гончарова).

С учетом особенностей восприятия (композиторов, исполнителей, слушателей, исследователей) возникает необходимость постановки задач, предопределенных, прежде всего, смысловым «полем» цитируемого оригинала. И здесь важно «возвращение» к той эмоционально-содержательной сфере, что в действительности определялась текстом «первоисточника», избранного в качестве объекта переинтонирования.

Сохранилось очень выразительное высказывание А.В. Затаевича (из письма академику Б.В. Асафьеву): «Лично я берусь указать каждому десятки тем, из которых можно создать великолепные симфонии, поэмы, сюиты и даже оперы! Примеров не привожу – до нашей встречи, так как это завело бы меня слишком далеко» [8].

В связи же с заказанной «на казахский сюжет» Б.В. Асафьеву оперой «Ахан и Зайра»

³ Напомним:

Известная ты, прекрасная Хадиша! Прекрасная Хадиша!

Жениху восемьдесят пять лет: он старик, Хадиша!

Благовари за то отца до самой смерти,

Что подыскал тебе такую партию.

В степи одинокий ты чинар,

На который я, сокол, жажду сесть.

Но много препятствий между нами,

Эй, милая, возлюбленная сердца!

(Смысловой перевод).

Цит. по: Ерзакович Б. Казахская ССР. – М.: Музгиз, 1957. – С.15.

⁴ Отметим и ориентированные на практиков издания, например: Естемесова С.С. Музыкально-теоретический анализ фортепианных произведений композиторов Казахстана. Учебное пособие. – Шымкент, 2006. – 106 с.

(из жизни акынов, певцов) добавим: объем представленного в сборниках А.В. Затаевича музыкального и данного в примечаниях материала «по теме» с учетом авторских ремарок либреттистов (М. Ауэзова и С. Муқанова) был более, чем достаточен и для самостоятельного выбора⁵.

Широкие возможности для творчества, которые открывались благодаря собранному А.В. Затаевичем материалу, были оценены сразу же, причем не только музыкантами:

«В отчете о концерте, представленном организаторами в Кирнаркомпрос, говорится, что теперь уже можно не сомневаться, что на основе казахской песни в дальнейшем «...будут создаваться [...] и крупные музыкальные произведения, а может быть, и киргизские оперы».

«Писал и Нарком просвещения. "...Посылаю Вам книгу о "Козы-Корпеш и Баян-слу", по моему, теперь есть возможность для композиторов написать оперу на основе Вашей книги "1000 песен казахского народа", взяв в качестве текста стихи этой книги. Как Вы на это смотрите? Может быть, черкнете свое мнение?"» [1].

В творческой практике тех лет эти возможности активно реализовывались. Так, к примеру, в музыкальном оформлении постановок казахского драматического театра только из одного сборника А.В. Затаевича («500») были использованы:

«Хан Кене» (1934) – №№ 2, 15, 45, 265, 300, 350;

«Түнгі сарын» (1935) – №№ 7, 18, 20, 28, 44, 54, 476;

«Біздің жігіттер» (1935) – №№ 99, 359, 418, 473 и т.д.

В прессе того времени отмечалось: «[...] тов. Коцык в основу музыки положил народные казахские песни с некоторой музыкальной импровизацией и вставкой. Так оформлены в "Ушуге" все 47 музыкальных номеров. [...]».

Сравнение нотного текста отдельных номеров клавира «Шуги» (либретто Б. Майлина) с соответствующими образцами сборников А.В. Затаевича подтверждает факт различного по формам и вместе с тем широкого их использования. В качестве иллюстрации творческого преломления соответствующего материала показателен фрагмент из музыкальной партии главной героини – Шуги – II акт № 6 «Женешай» в сопоставлении с исходной записью в «1000» (№ 524).

Добавим, что в тексте музыкальной драмы содержатся примеры и менее самостоятельно оформленной цитаты-первоисточника. К таковым можно отнести номера, в которых используются из сборника «1000» № 239 «Терісқақпай» (I акт № 8), № 860 «Шөлдедім» (II акт № 4), №№ 843 и 845 «Бақсы» (IV акт № 1) и др. Активно привлекается и текст опубликованных фортепианных обработок А.В. Затаевича.

«В каждой из двух первых опер – «Кыз-Жибек» и «Жалбыр» – использовано около пятидесяти народных тем, в «Ер-Таргыне» их число приближается к восьмидесяти» [9] – этот тезис примечателен констатацией факта прочной опоры на цитируемый материал, правда, без необходимого уточнения связи с записями А.В. Затаевича.

Заключение.

История и национальные традиции как «платформа, соединяющая горизонты прошлого, настоящего и будущего» (Н.А. Назарбаев) актуализируют многоуровневую проблематику, в том числе и ту, что, на первый взгляд, может показаться не столь масштабной, но в действительности значима для очевидного процесса самоопределения нации на «глобальной карте XXI века» через культурные достижения [2]. В этой связи национальное в современном композиторском творчестве закономерно интерпретировать, прежде всего, сквозь призму проблемы «композиторского фольклоризма». Перманентное обновление музыкально-стили-

⁵ Так, например, введение песни «Сырымбет», оговоренное в тексте либретто, в «1000», как и в «500», было обеспечено (помимо разных вариантов) дополнительной информацией в «Указателе песен с одинаковыми заглавиями и по авторам».

стических норм, предопределяя многообразие подходов в работе композиторов письменной традиции с фольклорным и/или изустно-профессиональным первоисточником, позволяет и в наше время обнаруживать новые ее грани.

Перспективы изучения данной категории («национальное») в ее множественных проявлениях в процессе развития музыкально-театрального искусства, как и в целом художественной культуры Казахстана, целесообразно обозначить не только в связи с утверждением более широкого теоретического контекста (в том числе актуализирующего вопросы, связанные с изучением феномена «двойной слух»), но и с последовательным введением в научно-исследовательскую практику произведений, документов и фактов, прежде недоступных или же по определенным причинам «забытых» и не задействованных [1].

Необходимый материал действительно содержится в архивных фондах, различных музыкально-критических и публицистических источниках (публикациях, «разбросанных» по изданиям разного профиля). Их привлечение открывает новые возможности для пересмотра односторонних, а порой и явно тенденциозных оценок и положений, укоренившихся в работах, посвященных наследию профессиональных композиторов XX века.

А.Қ.Омарова

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты
Жетекші ғылыми қызметкер, өнертану кандидаты, доцент
Алматы, Қазақстан
E-mail: aklima_omarova@mail.ru

ҚАЗІРГІ ЗАМАН КОМПОЗИТОРЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ «ҰЛТТЫҚ» КАТЕГОРИЯСЫ: ӘН ТҮПНҰСҚАЛАРЫНЫҢ ПАЙЫМДАЛУ МӘСЕЛЕСІ ХАҚЫНДА

Аңдатпа. Мақалада, Қазақстанның әр онжылдық музыкалық-шығармашылық тәжірибесінде, мысалы, фортепианолық өңдеулердің жекелеген қырларында «Композитор және фольклордың» мәселелері өзекті болып табылады. Қазіргі заманның мәдени жағдайындағы ерекше және көрнекті ұлғаю маңызына ие ұлттық композиторлық мектеп тарапынан ұсынылатын жанрдың зерттелуі музыкатану дәстүрін негізге алады. Орындаушылық бағытта сұранысы жоғары туындыларға назар аударуда, халықтық түпнұсқа мәтіндерін дәлме-дәл жүзеге асыруда және оның шамадан тыс саралануы мен толыққанды жеткізілуінде (орындаушылық, музыкатану және т.б.) тұтастық негізі ерекшеленеді. Халықтық және «ауызша кәсіби шығармашылық» (Т.Б. Гафурбеков) үлгілерінің ең таңдаулылары бірнеше рет пайымдалғандықтан, түрлі авторлардың нұсқалары

салыстырылған. Кең танымал «Қамажай» халық әнінің «қайта түрлену кезеңі» деген ескертпе-түсініктемесі мен ноталық мысалдары қарастырылған. Фортепианоға арналған екі нұсқада тұтас мазмұнға жаңа мағына әкелген жанрлық-стильдік модельдің қолданылуы вариациялық әдістердің маңыздылығын көрсетеді. Ә. Бестібаевтың (1959 жылы туылған) «Импровизация» (1978) туындысы айқын концептуалдық тұрғысынан тарихи контексте ерекше мәнді көрсетеді. Өзінің рухани әлеуетін көрсете білген композитордың шығармашылық тұлғасы кейінгіде нанымды сомдалып ашыла түседі. «Ұлттық» категориясының келешекте зерттелуі оның Қазақстанның көркемдік мәдениет дамуындағы көп қырлылығы тек теориялық контекст ауқымында ғана емес, кейбір себептерге байланысты «ұмытылып кеткен» немесе толығымен қамтылмаған шығармаларды, құжаттарды, фактілерді ғылыми-зерттеу тәжірибелеріне енгізу тарапынан байқалады [1]. «XXI ғасырдың жаһандық карта-

сында» (Н.А. Назарбаев) мәдени жетістіктер арқылы көп деңгейдегі тарих және дәстүр құндылықтарының өзектілігін көрсетуге қабілеті ұлттың тұрақталуына маңызды.

Түйінді сөздер: әуен, қазақ әні, түпнұсқа, фольклор, дәстүр, композитор, жаңғыру, жаһандану.

A.K. Omarova

M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Leading researcher, Candidate of Art studies, Associate Professor
Almaty, Kazakhstan
E-mail: aklima_omarova@mail.ru

NATIONAL IN MODERN COMPOSER'S WORK: TO THE PROBLEM OF INTERPRETING THE SONG SOURCE

Abstract. The article deals with the specific facets of the issue “Composer and Folklore” based on the example of piano transcriptions in musical and creative practice of Kazakhstan during different decades. Based on the traditions of musicology in the study of national composition schools, the genre that has acquired a special and ever-increasing representative value in the modern cultural situation is presented. In the works that are in active demand in the field of musical performance, the expediency of relying on the text of the original folk source for the implementation of the adequate and complete interpretation (performing, musicological, etc.), regardless of the measure of its rethinking, is emphasized. Since the most bright patterns of folk and “oral and professional creativity” (T.B. Gafurbekov) are interpreted more than once, the versions of various authors are compared. There are comments of the “series of transformations” of the well-known folk song “Kamajay” using musical illustrations. Its two piano variants show the significance of variation methods using genre-style models that bring new meanings to the content of the whole. “Improvisation” (1978) by A. Bestybayev (born in 1959) in the historical context is a symbolic work in view of its obvious conceptuality. The creative figure of the composer himself demonstrates the spiritual potential that will be even more convincingly marked and revealed later.

Perspectives of studying the “National” category in its multiple manifestations in the development of the artistic culture of Kazakhstan are seen not only in view of the determination of the broader theoretical context, but also in view of the consistent introduction of works, documents, facts into the research practice, which were for certain reasons “forgotten” or not fully involved [1]. History and traditional values are able to actualize multi-level issues that are significant for the nation’s self-determination on the “global map of the XXI century” (N.A. Nazarbayev) through cultural achievements.

Keywords: chant, Kazakh song, original source, folklore, tradition, composer, modernization, globalization.

Информация об авторе:

A.K. Омарова, Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, ведущий научный сотрудник, к.иск., доцент, Алматы, Казахстан. E-mail: aklima_omarova@mail.ru, Scopus ID: 57210747041, ORCID: 0000-0002-8681-2207.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Омарова А. (2017). Қазақ музыка тарихының бұлынғыр беттері. – Алматы: «Издательство LEM»

ЖШС.– 2017. – 228 б.

ISBN: 978-601-239-474-0 (каз., рус.).

[2] Назарбаев Н.А. (2017). Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. –2017. // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (рус.)

[3] Джумакова У.Р. (2019). Лекции по методологии музыкознания. – Астана. – 2019. – 144 с.

ISBN: 978-601-7458-49-2 (рус.).

[4] Байсакалова А.Б. (2004). Хрестоматия казахской фортепианной музыки. – Алматы: ТОО «Инжу-Маржан», 2004. – 280 с.

ISBN: 9965-680-60-4 (каз., рус.).

[5] Ниязбаева Р. (2016). Фортепианоға арналған хрестоматиясы. – Алматы, 2016 – 96 б.

ISBN: 979-0-803855-32-7 (каз., рус.).

[6] Бегімбетова Д.Ж., Мұхитова А.Қ. (2016). Фортепиано мектебі. – Алматы, 2016 – 246 б.

ISBN: 979-0-803853-69-9 (каз., рус.).

[7] Қазақстан композиторларының фортепианоға арналған шығармалары. (2010). – Алматы: Өнер, 2010 – 96 б.

ISBN: 978-601-7232-05-4 (каз., рус.).

[8] А.В. Затаевич. Исследования. Воспоминания. Письма и документы. (1958). – Алма-Ата: КГИХЛ, 1958 – 304 с. (рус.).

[9] Гончарова Л. (1961). Народная песня в первых казахских операх // Народная музыка в Казахстане. Сост. Дернова В.П. – Алма-Ата: «Казахстан», 1961 – С.11-21. (рус.).

ӘДЕБИЕТ

[1] Омарова А. (2017). Қазақ музыка тарихының бұлынғыр беттері. – Алматы: «Издательство LEM» ЖШС, 2017 – 228 б. ISBN: 978-601-239-474-0 (каз., рус.).

[2] Назарбаев Н.А. (2017). Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. – 2017. // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (рус.)

[3] Джумакова У.Р. (2019). Лекции по методологии музыкознания. – Астана, 2019. – 144 с. ISBN: 978-601-7458-49-2 (рус.).

[4] Байсакалова А.Б. (2004). Хрестоматия казахской фортепианной музыки. – Алматы: ТОО «Инжу-Маржан», 2004. – 280 с. ISBN: 9965-680-60-4 (каз., рус.).

[5] Ниязбаева Р. (2016). Фортепианоға арналған хрестоматиясы. – Алматы, 2016. – 96 б. ISBN: 979-0-803855-32-7 (каз., рус.).

[6] Бегімбетова Д.Ж., Мұхитова А.Қ. (2016). Фортепиано мектебі. – Алматы, 2016. – 246 б. ISBN: 979-0-803853-69-9 (каз., рус.).

[7] Қазақстан композиторларының фортепианоға арналған шығармалары. (2010). – Алматы: Өнер, 2010 – 96 б. ISBN: 978-601-7232-05-4 (каз., рус.).

[8] А.В. Затаевич. Исследования. Воспоминания. Письма и документы. (1958). – Алма-Ата: КГИХЛ, 1958 – 304 с. (рус.).

[9] Гончарова Л. (1961). Народная песня в первых казахских операх // Народная музыка в Казахстане. Сост. Дернова В.П. – Алма-Ата: «Казахстан», 1961 – С.11-21. (рус.).

REFERENCES

[1] Omarova A.K. (2017). Forgotten pages of the history of Kazakh music.. - Almaty: "Publishing House LEM" ZHS. – p.228. ISBN: 978-601-239-474-0.

[2] Nazarbayev N.A. (2017). Looking to the future: the modernization of social consciousness // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (рус.)

- [3] Dzhumakova U.R. (2019). Lectures on the methodology of musicology. - Astana. - 144 p. ISBN: 978-601-7458-49-2.
- [4] Baysakalova AB (2004). Music reader of Kazakh piano music. - Almaty: Inzhu-Marzhan LLP, 2004. - 280 p. ISBN: 9965-680-60-4.
- [5] Niyazbaeva R. (2016). Music reader for piano. - Almaty. - 96 p. ISBN: 979-0-803855-32-7.
- [6] Begimbetova D.J., Mukhitova A.K. (2016). Piano School. - Almaty, - 246 p. ISBN: 979-0-803853-69-9.
- [7] Compositions of Kazakhstan composers for piano. (2010). - Almaty: Art. - 96 p. ISBN: 978-601-7232-05-4.
- [8] A.V. Zataevich. Research. Memories. Letters and documents. (1958). - Alma-Ata: KGIKHL. - 304 p.
- [9] Goncharova L. (1961). Folk song in the first Kazakh operas // Folk music in Kazakhstan. Comp. Dernova V.P. - Alma-Ata: "Kazakhstan". - P.11-21.

«Keruen» scientific journal
M.O.Auezov Institute of Literature and Art
ISSN 2078-8134
Volume 71, Number 2 (2021)
<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2021.2-03>

IRSTI 17.09.09

S.V. Ananyeva
M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Almaty, Kazakshtan
E-mail: svananyeva@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7349-1590

POSTMODERN VISION OF THE WORLD IN MODERN LITERATURE

Abstract. *The leading trends in the world literary process are summarized in the article based on the analysis of modern Kazakh, Belarusian and Finnish literature, which are characterized by new approaches to the interpretation of reality, reflecting the postmodern world view. Prose writers and poets build complex spatio-temporal relationships in literary texts, when pictures of the past replace the present, complementing and concretizing what has already happened. The transformation of the structure of the work of art, the chain of incredible coincidences and repetitions, the lyrical-autobiographical nature of the narrative, the metaphorical style, mythological imagery make it possible to fancifully interweave pictures of reality and fiction.*

The authors continue the experiment with the language and text, graphic design in different fonts, the inclusion of SMS messages, visuals, editing and clip series of images. A characteristic feature of the works is autobiography. The theme of family, childhood and gender policy is becoming a leading topic in modern Finnish and Belarusian literature. The literary text comes closer to the media text. Belarusian, Kazakh and Finnish literature are active participants in the world literary process. A postmodern vision of the world opens up new possibilities for creating characters of heroes and entering into dialogue thanks to new literary translations.

Keywords: *discourse, modern literature, trend, tendency, postmodern, narrator, surrealism, science fiction, novel, allusions.*

Introduction. The study of the modern world literary process includes the revealing of its thematic diversity, main directions of the development of national literatures, the leading discourses of poetry and prose, drama and journalism, the search for new forms of artistic expression of the author's personality and the world. The reception of national literatures as original models of thinking is of special focus in the contemporary literary process «in the conditions of development and deepening of the intercultural communication gains» (Lomidze, Megrelishvili, Modebadze, 2011: 18). The deepening and expansion of ethnocultural and linguistic contacts is changing the language situation of the XXI century. A new bi- and poly-lingual picture of the world is formed in which ethnic identity (identity, self-identification of an individual with a certain ethnic group, ethnos, nation) includes the complicity of ethnocultural tradition.

A. Zhaksylykov characterizes the twentieth century as «the century of clashes of ideologies, deep faults and the movement of mythological matrices. The struggle of myths and ideas with great power affects the fate of modern mankind» (Zhaksylykov, 2013: 225). The narrator in modern literary criticism and his role in the work are of great interest. Researchers distinguish the author and the narrator. The author as the creator of the narrative work in prose and a fictitious character that

is not identical with the author. A special, «key role in national literature is played by the narrator-author» (Ananyeva, Tattimbetova, Zhaksylykov, 2016: 26). Thanks to his active position in the literary process, the modern era, time and its rhythm are reflected in his works.

Each author is focused on the «ideal reader». This topic is the main focus of the modern Belarusian prose writer A. Badak in «The Ideal Reader». «The vast majority of writers dream of their mass readers, and only a few dream of an ideal reader, realizing that there are not many more ideal (this means talented) than talented writers» (Badak, 2016: 86).

Methods. The main method of analysis is a literary study of both individual works of prominent representatives of Kazakh, Belarusian and Finnish literatures, as well as the work of writers in general.

Results. Amalgamation of genres and styles, fragmentary plot, deconstruction of the text, change of stylistic and genre codes are increasing in modern prose. The written heritage and oral folklore largely determine the poetological originality of modern Kazakh literature. The eternal problems of spiritual and moral values, world ethics, dialogue and cooperation are artistically embodied in the works of Kazakh prose writers, who often rely on myths, legends, and traditions in their narrative. Magical realism gives artistic texts a unique identity.

The leading trends of the modern world literary process have been determined in the following sequence: humanistic orientation of contemporary literature; reflection of the spiritual phenomenon of being and return to national «origins»; artistic cosmogenesis as a combination of different virtual realities at junction of personal / ontological consciousness; anthropological concept of personality and ontological model of being; restoration of genre forms, evolution and their transformation; the formation of a new genre thinking.

It was revealed that modern literature of Finland is polylingual and develops intensively in different genre manifestations. Artistic works are published in Finnish, Swedish and Saami (Lapp) languages. Its central theme is the personal life of the hero-citizen, an inherent feature of which is an innate sense of humor, helping him to look at the problems of the surrounding reality and solve them, based on the situation. Novel works are represented by works of K. Chilman, writing sharply, maliciously and mocking decadent moods in the Swedish-speaking society of the country, autobiographical stories of H. Tikkanen, satirical pamphlets and stories by J. Bargum. The winner of the Runeberg Prize for the best work in Finnish or Swedish in 2005 was the Finnish writer of Russian origin Z. Linden (Turku) for the novel «Waiting for an earthquake». A significant event in the literary life of Finland was her first collection of short stories «Colonel and Synthesizer», for which the author received the award of the Society of Swedish-Language Literature of Finland.

The combination of the experiment with «sharp realism» in the artistic works in depicting the characters of the actors against the backdrop of supernatural events has become one of the newest trends in the development of modern literature in Finland. Gothic romance of horrors, ghosts in student hostels, city apartments and ferries surrounded by water are not so rare elements of narrative structures. The novel «The Obsession of Martina Dagger» by the poet, prose writer, translator Henriki Ringbum is compared with a Helsinki suite woven from love for the city and its environs. The main character of the narrative is a young talented girl, educated, in love with her profession and obsessed with it. The language of the character of the novel is complex and the language of the work is poetic. Behind the façade of reality there are amazing visions that eventually destroy her life.

The theme of the Great Patriotic War continues to occupy a special place in the contemporary literature of Belarus. In the year of the 75th anniversary of the beginning of the Great Patriotic War, the Zvyazda Publishing House and the newspaper Zvyazda launched an action to create the museum of Ales Adamovich. The project was launched on the day of the memory of the famous Belarusian writer, whose «Khatyn story» was translated in English and French (in French – «Go and See»)

and was included in the short list of the best creations of the XX century. The reader's attention was attracted by the novels of N. Cherginets «Operation Blood» (the novel is devoted to how during the Great Patriotic War the Nazis created a children's concentration camp and took away the blood from children, conducted other medical experiments on children) and Ales Savitsky «Obol» (the name of the settlement where the youth underground anti-fascist organization worked in the Great Patriotic War).

Discussion. The Finnish literature in the Sami language is original and takes inspirations from folklore, story-legends about miracles, supernatural beings. But the most important component of modern literature in Finland is the part that is written in Finnish, for instance as in the works of M. Jotuni, H. Vuolijoki and J. Turk. The leading tendencies of Finnish literature of the first 15 years of the XXI century are the disclosure of the inner world of the contemporary, the emotional experiences of the characters, and the openness of young writers to the world. Black jackdaws as one of the archetypes of the novel-debut of Stefan Neuman's «Anna Online», revealing the relationship between young people, modern students, send the reader to the works of Edgar Poe and Agatha Christie («A pocket full of rye») with the motives of overwhelming fear. The real world and the surreal world, a world inexplicable in the images of ancient folklore characters, is a characteristic feature of the narrative strategies of literature for adolescents created by H. Anderson and M. Turchaninoff. The main features of Finnish Swedish literature, which traditionally distinguish it from the literature of Sweden and Finland, are an experiment game, a lack of love and blood (very rarely the authors write about murders, love, erotica), another life beyond reality (texts that combine experiment with realism). Lena Lehtolainen, the author of a series of detectives about the investigation of the main character Maria Kallio of mysterious crimes is called the queen of the detective genre, Finnish Agatha Christie, which are translated into 20 world languages.

The ecological theme of childhood and family; the theme of alienation and loneliness and the search for oneself in a modern multicultural society, existential themes and problems, the moral crisis of society have become the main themes and problems of the world literary process in the 21st century. Neoclassical forms of poetic thinking include philosophical search, ironic perception of reality, a sense of the absurdity of what is happening, mythological imagery. Female prose and poetry are actively represented.

The polygenre synthesis in the conditions of bilingualism and multilingualism, the dialogue of cultures in Finnish literature is implemented in the works of immigrant writers Z. Linden, A. Salmely and others, whose «voices in general literary polyphony become more and more noticeable» (Paavolainen, 2011: 9). Mathias Rosenlund reveals the experience of pluralism in Finnish-Swedish literature («Karma» by Marianne Baklen) and multicultural reality (the novel about young Muslim women in Helsinki by Johanna Holmström «The Angels of Asphalt»), writes about xenophobia and cultural diversity of modern Europe (Rosenlund, 2014:12). Modern literature is analyzed «as a way of survival in the world of chaos, a risk zone and / or the experience of freedom», the «trans-avant-garde paradigm in modern literature, the deficiency of meanings» (Ermolin, 2015: 124) is observed. It is interesting to compare it to the fact that «Bulgarian postmodernism developed and reached its climax in the 90s of the XX century» (Antov, 2010: 9).

In the prose of Belarusian writers – lessons of kindness and compassion, humanity and wisdom, high moral purity. Memory – counterpoint goes through prose and lyrical poetry of Belarusian authors. Particularly important in terms of comparative studies, literary connections and literary translation, the main mission of which is to acquaint readers with world literature, round tables at Zvyazda Publishing House and Belarusian editions of recent years. In the modern literary space of Belarus, the problems of literary criticism and literary translation are actively discussed.

Multimedia tools and technologies largely determine «the nature and direction of modern mass

communications, their impact affects the processes of preservation and translation of cultural values» [Eliner, 2010: 302], on the prospects of literary development, which illustrates the anthology of Finnish children's literature «Good Neighbors». Compositional material in the book is arranged in such a way that the portrait drawings of the authors made in the technique of «graffiti» are given before the prosaic texts and a small questionnaire including the writer's name, age, creativity and last column is the most remarkable «In childhood I wanted to become ...». The anthology «Good Neighbors» is illustrated with drawings, playful tasks for children: «Write a song about the room for those who live in this room». Or: «Objects are dreaming and dream. Write about what the wardrobe dreamed last night. What does the floor lamp dream about? What

nightmare did the fridge dream? In the old chest of drawers there are five boxes and a hiding-place – what do they dream about?» (Good Neighbors, 2011: 42).

Conclusion. National literatures in the 21st century accumulate in their development the best achievements of the world artistic culture. The literature of the turn of the century is reaching a new level of understanding of the reality reflected in fiction, which determines the range of the main issues of the textbook: the revival of realistic traditions in the narrative, the movement from modernism to postmodernism, the complication of the plot-compositional structure of texts, active development of surreal and fantastic motifs, mythological figurativeness, metaphorical style, rapprochement of an artistic text with a media text. Modern Belarusian literature continues the development of traditions laid down in the Soviet period. Its uniqueness lies in the fact that in the literary process there is no mass literature, tabloid. Traditions of heroic and patriotic literature come from V. Bykov, adventure literature, and detective stories from V. Korotkevich. The winner of the Nobel Prize in 2015 S. Alexievich brings the narrative of the theme of the Chernobyl tragedy and the Afghan war to a new level. The formation of Belarusian identity is taking place through fiction. The contemporary epoch, time and its rhythm are reflected in the work of contemporary Belarusian authors. Fiction is the most important factor in the humanitarian cooperation of different countries. An article by S. Ananyeva and A. Karlyukevich is devoted to the analysis of Kazakh-Belarusian literary relations, in which, according to the authors, the main trend is «the process of building a bridge of friendship between our countries» (Ananyeva, Karlyukevich, 2015: 141).

Modern Belarusian poetry is thematically diverse. Modern poets write about the meaning of life, the beauty and viciousness of human relations, the unprotected nature, the continuity of good and the multifaceted nature of evil, striving to contribute to the literature. The aching pain of memory dictates nostalgic motives to the poets who left their homeland. What is happening in modern Belarusian literature? What are the main trends and directions of its development? Who of the young poets and writers drew attention to their works? These and many other questions are answered by Y. Sapozhkov in his book «Between Spirit and Word». The book includes literary-critical articles, reviews, essays on new prose works and collections of poems by Belarusian authors, reviews of poetic collections of the magazine «Neman», reflections on the problems of literary translation, interviews with well-known foreign writers and much more. Otherwise, the book by Yu. Sapozhkov «Between Spirit and Word» could be called the threshold of audibility, since the soul «also has a threshold of audibility - surrounding life, own thoughts and experiences» (Sapozhkov, 2012: 5).

Modern literature in Finland is polylingual and is developing in Finnish, Swedish and Sami languages. Its leading trends are the disclosure of the inner world of a contemporary resident of the province, the emotional experiences of the characters, the theme of terror and violence against a person, nationalism, a high level of understanding of history. A special phenomenon – is the literature of immigrants. Modern drama dominates over the classics. Young poets of the high-tech generation are experimenting with poetic language and poetic text, questioning many poetic concepts of the era of modernism, and apply not only different computer programs and digital materials, but also the

technique of fine art – the technique of «found object», demonstrating multimedia technologies in the perspective of literary development.

In modern Kazakh literature there is a comprehension of the new reality, history and critical historical moments of the turn of the century. The work of the major masters of the word has been widely recognized in the USA, Russia, Canada and Germany.

In A. Kekilbaev's short story «Ballad of Forgotten Years», the author's chronotope and characters can coincide, embodied in the structure of the work; or pictures of the past, emerging in the memory of the heroes, explain the events occurring in the present, as witnessed by the author-narrator.

The motive of unconsciousness is adjacent to the theme of loneliness: captives are alone, a tall mound is alone, like a sharp tip of a spear. The theme of loneliness is complemented by the spatial characteristics of the smooth and endless steppe. Spatial frames expand when describing an

environment that is blurry in a midday haze. The phantom, unsteadiness of what is happening cannot soften the picture of real life.

The ballad genre, indicated in the title of the story, allows the author to alternate the pictures of battles, the excited voice of the narrator and unusual direct speech of the characters. Warrior Zhonut decided to stand up for his people: «How should his people now live in the world, driven by enemies into the bitter sands? Indeed, all his pride is the light-footed Turkmen argamak, and all his joy and honor are the purity of his daughters. And now all this has been taken away, all this has been abused, and how can you look into the eyes of your children? No! All of this must be set to a limit» (Kekilbaev, 2005: 53).

In A. Zhaksylykov's novel «Dreams of the Cursed», various characters act: the spirit of dreams, woman-light, the highest woman cloud, a little boy with the eyes of a frightened gazelle; shimmering figures that have been watching people for centuries and pushing events, people, good and evil together to see what is behind it. The symbolic polyphony of images-metaphors in the works of A. Zhaksylykov is diverse. The image of the steppes of the Golden Age, beautiful, generous and inexhaustibly rich, is the central image-symbol of the texts of A. Zhaksylykov. The steppe is remembered in the image of a running, calling and screaming woman. «Fast clouds in the sky, shadows floating on the ground, brown islands of rock massifs, and between them silver feathery straits, long waves of grass running under the wind» (Zhaksylykov, 2006: 175).

A tough medieval warrior gradually looks out of the dusty mirror opening, and a jagged cliff, the building of the ecumenical assembly, grows out of the «circling darkness». It flowed into a different projection and «slowly flowed into another time a muddy sky, the shadows of cave and forest birds hovered». The dream world with mythological images, at times, turns out to be more real than reality, recreated by the modern Kazakh prose writer, convinced that gradually «the mythological layer has gone into the human subconscious, in his memory, the doctrines of world religions and the ideology of socio-political teachings have come to the fore. However, be that as it may, in their depths they bear traces of ancient myths. World literature carries these traces, and mythological paradigmatics are often paradoxical» (Zhaksylykov, 2013: 217).

The leading trends in the global literary process are summarized in the article on the example of the development of modern Kazakh, Belarusian and Finnish literature, which are characterized by new approaches to the interpretation of reality, reflecting the postmodern world view. Magical realism and artistic bilingualism are characteristic features of national literatures selected as the object of scientific research in this article.

С.В. Ананьева

М.О.Әуезов ат. Әдебиет және өнер институты

Алматы, Қазақстан

E-mail: svananyeva@gmail.com

ҚАЗІРГІ ӘДЕБИЕТТЕГІ ӘЛЕМГЕ ДЕГЕН ПОСТМОДЕРНИСТІК КӨЗҚАРАС

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ, беларусь және фин әдебиеттерінің үлгісімен әлемдік әдеби үдерістің әлемге деген постмодернистік көзқарасын көрсететін болмысты түсіндірудің жаңа тәсілдерін қамтитын жетекші үрдістер жинақталған. Прозаиктер мен ақындар көркем мәтіндерінде болған нәрсені толықтыра, нақтылай отырып, өткен күннің суреттерін осы шаққа алмастырып, күрделі кеңістікті-уақыттық қарым-қатынасты құрайды. Көркем шығарманың құрылымының трансформациялануы, нанғысыз сәйкестіктер мен қайталаулар тізбегі, баяндаудың лирикалық-автобиографиялық сипаты, метафоралық стиль, мифологиялық бейнелілік – ақиқат суреттері мен көркем қиялды ғажайып үйлестіруге мүмкіндік береді.

Авторлар тіл мен мәтін, әртүрлі шрифтер енгізілген графикалық рәсімдеу, sms-хабарлама, бірқатар визуалды, монтаждық-бейне суреттермен эксперимент жасауды жалғастыруда. Шығармаларға тән сипат ол – автобиографиялық. Отбасы, балалық және гендерлік саясат тақырыптары қазіргі заманғы фин және беларусь әдебиеттерінде жетекші тақырыпқа айналуға келеді. Көркем мәтін медиамәтінмен ұштасып келеді. Жаңа көркем аудармалардың арқасында әлемге деген постмодернистік көзқарас кейіпкерлердің мінез-құлқын жасауда, диалогқа түсуде жаңа мүмкіндіктерді ашады.

Кілттік сөздер: дискурс, қазіргі әдебиет, тренд, үрдіс, постмодерн, автор-баяндаушы, сюрреализм, фантастика, роман, аллюзия.

С.В. Ананьева

Институт литературы и искусства им. М.О.Ауэзова

г. Алматы, Казахстан

E-mail: svananyeva@gmail.com

ПОСТМОДЕРНИСТКОЕ ВИДЕНИЕ МИРА В СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. Ведущие тенденции мирового литературного процесса обобщаются в статье на примере современной казахской, белорусской и финской литератур, для которых характерны новые подходы к интерпретации действительности, отражающие постмодернистское видение мира. Прозаики и поэты выстраивают сложные пространственно-временные отношения в художественных текстах, когда картины прошлого сменяют настоящее, дополняя и конкретизируя уже свершившееся. Трансформация структуры художественного произведения, цепь невероятных совпадений и повторений, лирико-автобиографический характер повествования, метафорический стиль, мифологическая образность позволяют причудливо переплести картины реальности и художественного вымысла.

Авторы продолжают эксперимент с языком и текстом, графическим оформлением разными шрифтами, включением sms-сообщений, визуального, монтажно-клипового ряда изображений. Характерной чертой произведений является автобиографизм. Тема семьи, детства и гендерной политики становится ведущей в современной финской и белорусской

литературах. Художественный текст сближается с медиатекстом. Белорусская, казахская и финская литературы являются активными участниками мирового литературного процесса. Постмодернистское видение мира раскрывает новые возможности для создания характеров героев и вступления в диалог, благодаря новым художественным переводам.

Ключевые слова: дискурс, современная литература, тренд, тенденция, постмодерн, автор-повествователь, сюрреализм, фантастика, роман, аллюзии.

Информация об авторе:

Ананьева С.В., Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Алматы, Казахстан. E-mail: svananyeva@gmail.com, Scopus iD: 57191191040, ORCID: 0000-0001-7349-1590.

REFERENCES

- [1] Ananyeva S., Tattimbetova K., Zhaksylykov A. (2016). The author's self-reflection in narratology of I.P. Shegolikhin. Journal of Language and Literature (Scopus). 7(3): 26-32 (eng.).
- [2] Ananyeva S.V., Karlyukevich A. (2015). Kazakh-Belarusian Literary Relations at the Present Stage. Vestnik of Kokshetau State University Sh. Ualikhanov. A philological series. 3: 133-141 (rus.).
- [3] Antov P. (2010). Poetry of the 1990s: in Bulgarian and in postmodern manner. Context. Genesis. Specifics. T.3. Plovdiv: Zhanet (bulg.).
- [4] Badak A. (2016). The Ideal Reader. Prostor. 11: 84-97 (rus.).
- [5] Good neighbors. Anthology. Stories and novels of Finnish writers (2011). St. Petersburg: Children's time (rus.).
- [6] Zhaksylykov A. (2006). Dreams of the Damned. Almaty: Almaty Publishing House (rus.).
- [7] Zhaksylykov A. (2013). The Work of the Writer and the Creative Process. Almaty: Казак университети (rus.).
- [8] Eliner I.G. (2010). Development of multimedia culture in the information society. St. Petersburg (rus.).
- [9] Ermolin E. (2015). Mediums of timelessness: Literature in the postmodern era, or Transavangard. Moscow: Time (rus.).
- [10] Кекилбаев А. (2005). Ballads of the Forgotten Years. Простор. 11: 42-105 (rus.).
- [11] Lomidze G., Megrelishvili T., Modebadze I. (2011). Fateful biographies Tbilisi: Mtsigiobari (rus.).
- [12] Paavolainen N. (2011). About Finnish prose. Modern literature of Finland – wealth of votes (5-11). Helsinki, Finland: Ministry of Foreign Affairs (rus.).
- [13] Rosenlund M. (2014). The Wealth of Two Cultures, Finland reads. Helsinki: Ministry of Foreign Affairs (rus.).
- [14] Sapozhkov Yu. (2012). Between spirit and word. Minsk: Literature and Art (rus.).
- [15] Suvorov M.N. (2010) New trends in Yemeni prose in the 1990s – 2000s. Messenger of Saint-Petersburg University. Phylology. East studies. Journalizm (Russian Science Citation Index). 9(2): 179-187 (rus.).

ӘДЕБИЕТ

- [1] Ананьева С., Тәттімбетова К., Жақсылықов А. И.П. Щеголихин нарратологиясындағы автор авто-рефлексиясы. Тіл және әдебиет журналы (Скопус), 2016. – Том 7, 3 – 26-32 б. (ағыл.).
- [2] Ананьева С.В., Карлюкевич А.Н. Қазіргі кезеңдегі қазақ-беларусь әдеби қатынастары // Ш.Уәлиханов ат. Көкшетау мемлекеттік университетінің Хабаршысы. Филология сериясы. – 2015. – №3 – 133-141 б. (орыс.).
- [3] Антов П. 1990 ж. поэзия: Болгар әдебиеті және постмодернизм. Болгар постмодернизмі. Контекст. Генезис. Ерекшелік. – Пловдив: Жанет, 2010 (болг.).
- [4] Бадак А. Тамаша оқырман. – Простор, 2016. – №11. – 84-97 б. (орыс.).
- [5] Қайырымды көршілер. Антология. Фин жазушыларының әңгімелері мен повестері – Санкт-Петербург: Детское время, 2011 (орыс.).

- [6] Eliner I.G. Ақпараттық қоғамда мультимедиялық мәдениетті дамыту. – Санкт-Петербург, 2010 (орыс.).
- [7] Ермолин Е. Уақытсыз медиум. Постмодернистік кезеңдегі медиум немесе трансавангард. – Мәскеу: Время, 2015 (орыс.).
- [8] Ломидзе Г., Мегрешвили Т., Модебадзе И. Тағдырлы өмірбаяндар. – Тбилиси: Мцигиобари, 2011 (орыс.).
- [9] Жаксылықов А. Малғұндардың түсі. – Алматы: Алматы баспа үйі, 2006. (орыс.).
- [10] Жаксылықов А. Жазушы еңбегі және шығармашылық үдеріс. – Алматы: Қазақ университеті, 2013 (орыс.).
- [11] Кекилбаев А. Ұмыт жылдар балладасы. – Простор, 2005. – №11. – 42-105 б. (орыс.).
- [12] Пааволайнен Н. Фин прозасы туралы. Финляндияның қазіргі әдебиеті – дауыс байлығы. – Хельсинки, Финляндия: Ішкі істер министрлігі, 2011. – 5-11 б.
- [13] Розенлунд М. Екі мәдениет байлығы. Финляндия оқиды (12-13). – Хельсинки, Финляндия: Ішкі істер министрлігі, 2014. – 12-13 б.
- [14] Сапожков Ю. Рух пен сөз арасында. – Минск: Літаратура і Мастацтва, 2012. (орыс.).
- [15] Суворов М.Н. 1900-2000-жж. йемен прозасындағы хат жазудың жаңа әдеті.– Санкт-Петербург университетінің Хабаршысы. Филология. Шығыстану. Журналистика, 2010. (РИНЦ). – Серия 9. Шығ. 2. – 179-187 б. (орыс.).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ananyeva S., Tattimbetova K., Zhaksylykov A. The author's self-reflection in narratology of I.P. Shegolikhin. Journal of Language and Literature (Scopus), 2016. – Vol. 7, 3. – С. 26-32 (eng.).
- [2] Ананьева С.В., Карлюкевич А.Н. Казахско-белорусские литературные отношения на современном этапе // Вестник Кокшетауского государственного университета им. Ш. Валиханова. Серия филологическая, 2015. – Т. 3. – С. 133-141 (rus.).
- [3] Антоф П. Поезията на 1990-те: Българско и постмодерно. Българският постмодернизъм. Контекст. Генезис. Специфика. – Пловдив: Жанет, 2010 (bulg.).
- [4] Бадак А. Идеальный читатель. – Простор. – Т. 11. – С. 84-97 (rus.).
- [5] Добрые соседи. Антология. Рассказы и повести финских писателей – Санкт-Петербург: Детское время, 2011 (рус.).
- [6] Eliner I.G. Development of multimedia culture in the information society. – St. Petersburg, 2010 (rus.).
- [7] Ермолин Е. Mediums of timelessness: Literature in the postmodern era, or Transavangard. – Moscow: Time, 2015 (rus.).
- [8] Ломидзе Г., Мегрешвили Т., Модебадзе И. Судьбоносные биографии. – Тбилиси: Мцигиобари, 2011 (рус.).
- [9] Жаксылықов А. Сны окаянных. – Алматы: Алматинский издательский дом, 2006 (рус.).
- [10] Жаксылықов А. Труд писателя и творческий процесс. – Алматы: Казак университеті, 2013 (рус.).
- [11] Кекилбаев А. Баллада забытых лет. – Простор, 2005. – Т.11. – С. 42-105 (рус.).
- [12] Пааволайнен Н. О финской прозе. Современная литература Финляндии – богатство голосов. – Хельсинки, Финляндия: Министерство иностранных дел, 2011. – С.5-11.
- [13] Розенлунд М. Богатство двух культур. Финляндия читает. Хельсинки, Финляндия: Министерство иностранных дел, 2014. – С. 12-13.
- [14] Сапожков Ю. Меж духом и словом. – Минск: Літаратура і Мастацтва, 2012 (рус.).
- [15] Суворов М.Н. Новые манеры письма в йеменской прозе 1900-2000-х годов. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Филология. Востоковедение. Журналистика (РИНЦ), 2010. – Серия 9. Выпуск 2. – С. 179-187 (рус.).

МРНТИ 18.41.01

А.Ж.Қазтуғанова

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты
музыкатану бөлімінің меңгерушісі, ө.ғ.к.
Алматы қ., Қазақстан
E-mail: zhasaganbergen@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1248-2759

ЖАҒАНДЫҚ ДӘУІРДЕГІ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКАНЫҢ САҚТАЛУЫ ЖӘНЕ НАСИХАТТАЛУЫ

Аңдатпа. Мақалада жаһандық дәуірдегі дәстүрлі музыканың сақталуы мен насихатталуы мәселелері қарастырылған. Қазіргі заман талабына сәйкес жаңа ұғымдар, ағымдар, стильдер мен жанрлар пайда болып, соның негізіндегі этно-фольклорлық топтар аталып өтіледі.

Дәстүрлі музыканың негізін құрайтын шығармалар сараланып, халық әні «Қаракөз» және халық күйі «Айда былпым» талдауға алынған. Зерттеудің мақсаты – тасада қалған шығармалардың бүгінгі күндегі құндылығын, маңызын айқындау арқылы, дәстүрлі музыканың жаһандық дәуірдегі сақталуы мен насихатталуын айқындау болып белгіленді.

Махаббат лирикасы көрініс тапқан «Қаракөз» халық әнінің үлкен сезімді, кең тынысты, кантиленалық әуезді, жоғарғы орындаушылық шеберлікті талап ететіндігі, дәстүрлі кәсіби композиторлардың туындыларына тән ауқымдылығы музыкалық талдау арқылы дәлелденген.

«Айда, былпым!» күйінің буындық құрылымы, әуендік және ырғақтық ерекшелігі сарапталып, орындаушылардың репертуарындағы орны, композиторлардың шығармаларындағы жалғастығы, білім үрдісінде пайдалануы туралы сауалдар дәйектелген.

Халықтық музыканың арнасында «ұлттық таным», «ұлттық тіл», «ұлттық діл», «ұлттық код» тасаланғанын көрсете, жаһандық дәуірдегі дәстүрлі музыканы жаңғырту арқылы «ұлттық кодты» сақтаймыз деп түйіндеген.

Түйінді сөздер: күй, ән, дәстүр, күйші, жаңғыру, сақталу, насихаттау, жаһандану.

Кіріспе. Жаһандық үрдіс адамзаттың сыртқы құбылыстарымен қатар, ішкі рухани құндылықтарына әсерін айқын тигізді. Осы ретте, заман талабына сәйкес ұлттық сананың, дәстүрлі өнердің, тәлім-тәрбиенің өзгеріске ұшырап, жаңа сипатта дамып жатқандығы белгілі. Соның ішінде қазақтың дәстүрлі музыкасының сақталуы мен насихатталуында жаңашылдықтар көрінеді. Мәселен, қазақтың асыл мұрасы күй өнеріне келсек, күйдің дыбыс бояуы, яғни тембрі, екіні, құрылымы, орындалуы және шығарылу ерекшелігі, бастапқы болмысынан ажырағаны аңғарылады.

Қазіргі заман музыка мәдениетінде жаңа ұғымдар, ағымдар, стильдер мен жанрлар пайда бола бастады. Оған дәлел ретінде қазақтың төл аспаптары – домбыра, қобыз, шаңқобыз, сазсырнай, жетіген, сыбызғы және т.б. бір-бірімен біріктіріп, немесе эстрадаға қосып, эксперимент жасау арқылы тәжірибеге енгендігін айтуға болады. Мұндай ансамбльдік

орындаушылық жастардың қызығушылығын арттырып, ұлттық аспаптардан құралған этнофольклорлық ұжымдардың көбейгендігін көрсетеді. Оның өзі жаһандық дәуірде екі бағытта дамыған. Яғни, тек фольклорлық аспаптардан тұратын «Адырна», «Сазген сазы», «Фараби», «Тұран», «Бабалар сазы», «ХасСак», «Көк түрік», «Серпер» сынды этно-фольклорлық ансамбльдермен қатар, рок, поп, джаз ағымдарына ұлттық аспаптарды енгізген

«Роксонаки», «Үркер», «Ұлытау», «Белес», «The Magic of Nomads», «Алдаспан», «Jado», «Тиграхауд», топтары белсенді шығармашылық қызмет атқаруда. Мұндай синтездік құбылыстарды жеке орындаушылардың (Асылбек Еңбепов, Асқар Солтанғазин, Алматы Сайжан, Акерке Тәжібаева және т.б.) және дуэт, трио, квартет, квинтеттердің («Керей», «Пай-пай», «Жан» «Art домбыра», «Асыл») шығармашылығынан көруге болады. Оның тіпті күрделі түрі Модерн-этно-джаз дуэт «ST Brothers» деген сияқты заманауи бағыттары пайда бола бастады.

Бұл ретте дәстүрлі музыканың сақталуы мен насихатталуы мәселесін – шығарма, орындаушы, композитор тарапынан қарастыруға болады. Белгіленген 3 тараптағы жеке зерттеудің өзі ауқымды ізденістерді талап етеді. Сондықтан, мақалада дәстүрлі музыканың негізін құрайтын шығармаларға қатысты мәселелермен шектелеміз (ішінара, халық әні «Қаракөз» және халық күйі «Айда былпым» талдауға алынады). Зерттеудің мақсаты – тасада қалған шығармалардың бүгінгі күндегі құндылығын, маңызын айқындау арқылы, дәстүрлі музыканың жаһандық дәуірдегі сақталуы мен насихатталуын айқындау.

Әдістер. «Жаһандық дәуірге» байланысты жазылған саяси, әлеуметтік, әдебиет және өнер саласындағы жарияланымдармен қатар, елбасының жолдаулары, ғылыми еңбектер назарға алынып, сыннан өткен әдістемелік қағидалары қолданылды. Атап айтатын болсақ, тарихи-теориялық және салыстырмалы-сараптау әдістері.

«Жаһандық үрдістер» туралы Н.Ә.Назарбаев «Жаңа жаһандық үрдістер ешкімнен сұрамай, есік қақпастан бірден төрге озды. Сондықтан, заманға сәйкес жаңғыру міндеті барлық мемлекеттердің алдында тұр. Сынаптай сырғыған уақыт ешкімді күтіп тұрмайды, жаңғыру да тарихтың өзі сияқты жалғаса беретін процесс. Екі дәуір түйіскен өліара шақта Қазақстанға түбегейлі жаңғыру және жаңа идеялар арқылы болашағын баянды ете түсудің теңдессіз тарихи мүмкіндігі беріліп отыр» [1] деген жолдарында жаһандық үрдістер арқылы жаңғыру міндеті жалғасатынын айқындайды.

«Внешняя политика Республики Казахстан в период становления нового мирового порядка» атты ғылыми зерттеуінде әлемдік жаңа кезеңнің қалыптасуында ҚР сыртқы саясаты мәселесін қарастырған Қ.Қ.Тоқаевтың «Напор и стремительность, с которой развивается глобализация, создают ситуацию, которая может показаться парадоксальной» [2, 11] деген пікірі мәдениет және өнер саласындағы жаңа бағыттардың оғаш тұстарына сәйкес айтылған.

Қазақтың музыкатану саласында «жаһандану» мәселесі термин ретінде қарастырылмағаныменен ғалымдар осы төңіректегі мәселелерді қозғап жаңашыл үрдістердің зерделенуін жүзеге асыруда. Бұл ретте, қазақтың музыкасын зерттеген отандық ғалымдар –

А.В.Затаевич [3], А.Қ.Жұбанов [4], Б.Г.Ерзакович [5], С.Ә.Күзембай [6], Б.Аманов, А.И.Мұхамбетова [7], С.Б.Өтеғалиева [8], А.Қ.Омарова [9], Р.Несіпбай [10] және т.б. еңбектері негізге алынды.

Алыс және жақын шетелде «жаһандану» мәселесі өткен ғасырда белең алғандықтан, диссертациялар жазылып, іргелі еңбектердің жарыққа шығарылғаны аңғарылды. Бұл ретте тарихи-этнографиялық бағыттағы музыка мәдениетін тұтас құбылыс ретінде, халық шығармашылығын қарастырған зерттеушілер А.Асафьев [11], И.Земцовский [12], И.Мациевский [13], В.Медушевский [14] және т.б. ізденістеріндегі әдістер пайдаланылды.

Нәтижесі. Жаһандық дәуірдегі дәстүрлі музыканың зерттеу барысында көнеден жеткен халық өндері мен күйлері талдау арқылы олардың дамуы мен насихатталу деңгейі анықталды.

Нысан ретінде алынған халық әні «Қаракөзбен» халық күйі «Айда былпымның» орындаушылар репертуарындағы орны, оқу үдерісіне енгізілуі, композиторлық шығармашылықта қолданылуы пайымдалды.

Зерттеу. Жаһандық дәуірде дәстүрлі музыка концерттерде, фестивальдарда және бұқаралық ақпарат құралдарында насихатталуда⁶. Араға біршама уақыт салғанымен өткен ғасырдағы ескі репертуардың сахнадан түспей келе жатқандығы байқалады. Замана көшінің бір орынында тұрмайтындығын, үнемі тарих қағпарларында қалған жауһарларды жаңғыртумен түрленіп отыратындығын ескерер болсақ, халық мұрасының әлі де көпке таныла қоймаған, насихатталуы аз болып көмескіленіп қалған әндері мен күйлеріне де сұраныстың туындайтын уақыты келген сынды.

Қазіргі заманауи орындаушылардың репертуарына енген халық шығармашылығы жеке зерттеуді талап еткендіктен, бұл мақалада А.В.Затаевичтің еңбегінен бір-екі мысал келтіре кетеміз. Себебі, бұл үлгілер бүгінгі кезеңде өз жалғасын табуы тиіс. Бірақ, түрлі себептермен көлеңкеде қалған тұстарын қарастырып, жаңа тыныс алуға мүмкіндік тудырудың жолдарын зерттеуді негізге алып отырмыз.

Соның ішінде, кезінде А.Байтұрсынов орындаған «Қаракөз» (II) әнін келтіруге болады. Оны ең алғаш нотаға түсірген – А.Затаевич. Этнограф анықтамасында А.Байтұрсыновтың нұсқасы қазақ халқында шоқтығы биік әндердің қатарында айтылғанын, оның ерекше музыкалық дарындылығын бағалай келе: «Байтұрсыновский вариант песни «Қаракөз» считается у казахов образцовым, и вообще в его редакции эта песня (сам) А.Б. называет ее романсом) пользуется громадною популярностью. Научиться и спеть эту действительно трудную и сложную вокальную пьесу (а до сих пор научиться ей можно было только с голоса самого А.Б.) считается лучшим доказательством музыкальной одаренности» [3, 404 б.] – деген. Әннің бірнеше нұсқасы бар. А.Байтұрсынұлы орындаған нұсқа сәл ғана өзгешелікпен Жүсіпбек Елебековтің репертуарына еніп, бүгінде «Қазақтың 1000 әні» CD топтамасына кіргізілді.

Әннің музыкалық ерекшелігіндегі құрылымның кемелдігі, диапазонының кеңдігі, ырғақ-иірімдерінің күрделілігі, қайырмасының ауқымдылығы дәстүрлі кәсіби композиторлардың туындыларына, яғни Біржан-сал, Ақан-сері, Жаяу Мұса, Үкілі Ыбырай т.б. әндеріне тән жасалған.

Шумақты-қайырмалы құрылымда жазылған әннің екпіні ауыспалы 3/2 мен 3/4 кезектесіп келген. Әннің мәтіні төрт тармақты шумақ болғанымен, мәтін мен әуеннің асинхронды үйлесімділігінде үш әуендік жол арқылы жасалған. Асинхрондылық мәтіннің екінші мен үшінші жолдарына келген. Ладтық жүйесі өте бай, құбылмалы. Бірінші әуендік жол до дыбысынан басталып терция арақашықтығына тізбектеле түсіп, ре дыбысына қайтадан көтеріліп, ля-эолиялық ладтық бояуымен ерекшеленген. Екінші әуендік жол жоғарыдағы екінші октаваның ля дыбысынан басталады. Оның әуені толқынды желіспен реиониялық ладты негіздей төменгі ля дыбысына түседі. Үшінші әуендік жол ре-мажордың тұрақты дыбыстарымен тізбектеле көтеріліп, соль-иониялық ладқа ауытқиды. Әннің мәтіні 11-буынды қара өлең құрылымында жазылған, өлең тармақтарындағы сөз аяқтарының өзара үндестігі қара-өлең ұйқасымен жасалған:

Бүгінгі «Астана-арқау» орындаушылық құрамын талдау барысында төрт топты айқын көруге болады, яғни – аға буын орындаушылар, алтын көпір жалғастырушылар, жас толқын өнерпаздар және тамыры бір – түркі ел қонақтары – деп қарастыруға болады.

6. Осы ретте жыл сайын ұйымдастырылатын «Астана-арқау» түркі халықтарының дәстүрлі музыка фестивалінің маңызы ерекше.

Фестивальдің он жылдық тәжірибесін артқа тастап, он бірінші жылына қадам жасаған кезде, оның үстіне Астананың 20-жылдығына орайластыру мақсатында жүзеге асырылған ұйымдастырушылардан көрермендер көптеген жаңашылдықты күтті.

Ата-бабаларымыздың аманатын арқалаған аға буын орындаушылардан көпшілікке танымал Шәміл Әбілтаев, Абулхамит Райымбергенов, Рымхан Әділханұлы, Теміреш Кереев бастаған топты алтын көпір өкілдері – Рамазан Стамғазиев, Сәрсенғали Жүзбаев, Айгүл Қосанова, Абылғазы Ахмадиев, Құрмаш Ыбышев, өнер көрсетті.

Дәстүрлі орындаушылықты насихаттап жүрген жаңа есімдерден – Акмарал Ноғайбаева, Бақытжан Дүйсенғазы, Тілеулес Құрманғалиев, Бауыржан Мұхаметбай, Әділхан Қуаңбаев болса, жас толқын қатарынан – Айтолқын Токтаған, Оспан Құлсымақ, Рүстем Нүркенов, Ақжусан Имамғазы, Еркебұлан Соңғыбаевтың қатарға қосылып жатқаны қуантты.

Осы орайда, туысқан халықтар – дотаршы Құрбан Паурвали Алиар (Иран, Урмия), ыршы Саламат Садықова (Қырғызстан), қурайшы Азат Бикчурин (Ресей, Башқұртстан), Иванида Бугулова (Ресей, Саха), сырнайшы Ринат Валеев пен әнші Сарина Зайнутдинова (Ресей, Татарстан), Трокай Олена (Украина, Запарожье, Қарайым), таршы Сахиб Пашазаде мен гавалшы Камран Каримов (Әзірбайжан), Батыр Досымбетов (Өзбекстан), Динара Нуратдинова (Қарақалпақстан) елдерінен келген дәстүрлі музыка өкілдері өз өнерлерін танытты.

Шумақ мәтіні	11-буындық құрылысы	Ұйқасы
Жете алмай жолда шаршап тұрған кезде	3+4	A
Бір ғана елес берші сәулем, көзге жеке жүзген	3+4	A
Аққуым айдын көлде	3+4	B
Көңілімде көлеңкем жоқ сенен өзге	3+4	A

Қайырмасы жеңіл, ойнақы интонациялармен сипатталған. Екінші октаваның ре дыбысынан басталған әуен жоғарыдағы соль дыбысына тізбектеле көтеріліп, квинталық арақашықтықпен ля дыбысына түседі. Осы интонациялық үзінді екінші рет қайталанып, үшінші әуендік жолы өзгешелеу – секстаға секірме арқылы берілген. Төртінші әуендік жол соль-иониялық ладтың тұрақты дыбыстары арқылы өрбіп, қайта соль дыбысына оралады. Әннің шарықтау шегі бөлімі «ой» деген одағаймен басталуы, нона арақашықтығына кенеттен секірменің берілуі және екінші октаваның ля дыбысын ұзақ созып тұруы мен қайталануы арқылы көрсетіледі. Биік нотадан төменгі ля дыбысына ақырындап түсу нәтижесі ля-эолиялық ладты көрсетеді. Қайырманың соңғы әуендік жолы до дыбысынан соль дыбысына тізбектеле көтеріліп, секста арақашықтығына секіріп, төменгі тетраордпен өріле түсіп, соль-иониялық ладтың негізгі дыбысымен аяқталады. Қайырма мәтінінің алғашқы төрт тармағы 7 буынды жыр үлгісінде берілсе, соңғы екі тармағы 11-буынды құрылымда жазылған. Бесінші тармақ одағайдың қосылуымен 12-буын болып тұр.

Ақсұңқарым жібегім
 Жалғыз сенде тілегім
 Сегіз жылдай сергелдең
 Қасірет шегіп, жүдедім
 Ой, сүмбіл, шаш сенсің уайым, беу, жұбайым
 Түскенде сен есіме не қылайын

687. Кара-кәбі (II) ^{409.}
(Черезки)

Сообщил Ахмет Байтұрсынұлы.
Киргизского у.

403

Широко и массивно. *♩=60.*

Свободно, горячо, но в широкой манере. *♩=60.*

успокаиваясь

Спокойно и мягко. *♩=60.*

Престо.

Как сначала.

Спокойно и мягко. *Замедляя*

А.Затаевич «1000 песен и кюев казахского народа» (1925)

Ән махаббат лирикасында мазмұндалғандықтан үлкен сезімді, кең тынысты, кантиленалық әуезді, жоғарғы орындаушылық шеберлікті талап етеді.

Осындай әннің қатарында, А.Байтұрсынұлы жеткізген «Айда, былпым!» күйін келтіруге болады.

Көрнекті этнограф, А.Затаевич күй туралы түсініктемесінде: «В буквальном переводе заглавие этой пьески «Айда былпым!» является понуканием идущей иноходью казахской лошади: «пошел! мягко-качающийся!». Сообразно с этим и весь кюй исполняется в неизменно

ровном, неторопливом темпе, характеризующем аллюр иноходца, своей классической трусцой легко побеждающего десятки и сотни верст необозримого степного пространства! И если у казахов, при отсутствии импульса к ритмической работе, благодаря кочевому образу жизни, отсутствуют и танцы, и вообще – однородный, в песнях, метр (что в особенности следует отметить в отношении Западного Казахстана), то явление такого ярко ритмического и, в то же время, столь повседневного для них характера, как езда рысцой или галопом, находят себе отзвук в инструментальных пьесах, подобных настоящей и ниже приводимой «Тепецкөк»...

Для характеристики казахских вкусов должен еще добавить, что многократно выступая с этою пьеской в концертах (в моем переложении для фортепиано), я убедился, что она особенно горячо принимается всеми вообще казахами, из какой бы отдаленной одна от другой области они не происходили, и в этом смысле заслуживает названия

«общекзахской», тогда как обыкновенно казахи любят и признают только напевы и мелодии своего рода, своего аула и волости, отрицательно и даже враждебно относясь к прочим.

Если исполнять приводимую запись октавой ниже, то получится подлинный строй домбры А.Б.Байтұрсынұлы, в кварту: ля большой и ре малой октавы» [3, 408 б.] – деген. А.Байтұрсынұлы орындауындағы бұл күй орта оқу орындарында жүргізілетін домбыра үйрену мектебінің жүйесіне енген. Күй барша қазақ жұршылығына кең тараған аса танымал туынды болғанына қарамастан, тек бір ғана А.Байтұрсынұлы жеткізген нұсқасы сақталған. Күйдің талдануы қазіргі заман талабына лайықталып, ре-соль бұрауына көшірілген үлгісінің негізінде жүргізілді.

Жүрдек екпінде жүретін күй буындық құрылымда жазылған. Туындыда тұрақты 2/4 өлшемі басынан аяғына дейін сақталған. Бас буыннан басталған күйдің әуені ре-ішегіндегі ми дыбысынан өрбиді. Ортаңғы буын ля-до тірегіне негізделіп, аппликатуралықинтонациялық жүйе бойынша тізбектелген. Ортаңғы буын әуені шарықтау шегінде кездесетін екінші октаваның ля дыбысына дейін барады. Бұл әуендік буынның тірегі ре-ре болып табылады. Орта буынның соңында фа-сиб тұрақталған каденциялық айналым кездесіп, бас буынға оралады. Осы орта буынның өзгерістермен қайталануы тағы бір рет жүргізіліп, буындық құрылымға тән бас буынның қайталануымен аяқталады. Күй басынан аяғына дейін қара қағыспен орындалады.

А.Затаевич «1000 песен и кюев казахского народа» (1925)

Ғасырлар кеңістігінен келген «Айда, былпым» күйі Ахмет Байтұрсынұлы жеткізген түрінде оқу бағдарламасына еніп кеткендіктен, оларды домбырашылардың «күй әліпбиі» десек те болады. Себебі, бұл туындылар домбырамен алғаш танысқан бүлдіршіндердің

бірінші орындайтын күйіне айналды. Бұл шығармаларды өнерпаз балалардан бастап күй ақсақалдарына дейін біледі.

Екінші жағынан, олар жазба дәстүрдегі тұңғыш фортепианоға өңделген сарындардың бірі екендігін ескерсек, кәсіби композиторлық шығармашылықта қазақ күйлерінің басқа да аспаптарға лайықталуына жол салды.

Бірақ, мағлұматтық жағынан алғанда жеткізуші туралы ақпарат әлі күнге дейін беймәлім. Туындыларды Ахмет Байтұрсынұлының жеткізгендігін біреу білсе, біреу біле бермейді. Бұл дерек Кеңес одағы заманында солақай саясаттың салдарынан ашық айтылмай келсе, тәуелсіздікті алғаннан кейін мүлде ұмытылып кетті.

Қорытынды. Жаһандық дәуірдегі дәстүрлі музыканың сақталуы мен насихатталуы ауқымды тақырыптың бірі ретінде іргелі зерттеуді талап ететіндіктен, келешекте де бұл мәселе күн тәртібіне қойылуы тиіс. Отандық музыкатану саласында бұл мәселенің зерделенуі мен қолға алынуы, ғылыми айналымға түсуі тарих беттеріне бүгінгі күннің көрінісі ретінде таңбаланады. Сондықтан, заман талабымен туындаған жаңа ұғымдар, ағымдар, стильдер мен жанрлардың тарихи-теориялық тұрғыдан игерілуі ұлттық мұраның қайта жаңғыруына жол ашады. Жаңғырту тарапынан талдауға алынған дәстүрлі музыка туындылары жаңа форматта тыныс алып, орындаушылардың репертуарына еніп, халық арасында кең таралып, композиторлық шығармашылыққа арқау болып, ұлт музыкасының өзгеше сипатта өрбуіне мүмкіндік берді. Себебі, халықтық музыканың арнасында «ұлттық таным», «ұлттық тіл», «ұлттық діл», «ұлттық код» тасаланғанын көреміз. Осыған орай, Н.Назарбаевтың: «... жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады. Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодыңды сақтай білу» [1] – дегеніндей, жаһандық дәуірдегі дәстүрлі музыканы жаңғырту арқылы «ұлттық кодты» сақтаймыз.

Казтуганова А.Ж.

Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова
заведующая отделом музыкального искусства, к.иск.

Алматы, Казахстан

E-mail: zhasaganbergen@mail.ru

СОХРАНЕНИЕ И ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ТРАДИЦИОННОЙ МУЗЫКИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы сохранения и популяризации традиционной музыки в условиях глобализации. Представлены этно-фольклорные группы, которые возникли в соответствии с современными требованиями, новыми концепциями, течениями, стилями и жанрами.

Для анализа, раскрывающего основополагающие принципы традиционной музыки, избраны народная песня «Карагоз» и народный кюй «Айда, быллым!». Целью исследования является определение факторов, необходимых для сохранения и «продвижения» традиционной музыки в эпоху глобализации, через определение ценности и значимости современных произведений.

Осуществленный музыкальный анализ песни подтвердил высокие качества ее эмоционально-психологического содержания, кантилены, необходимого для исполнения мастерства и в целом уровня, соответствующего критериям профессиональных композиторов устной традиции.

Анализ особенностей композиции, интонационного и ритмического языка кюя «Айда, былпым!» подтвердил особое значение данного произведения в репертуаре исполнителей, творчестве композиторов и образовательной сфере.

Общеизвестно, что народная музыка отражает «национальное мировоззрение», «национальный язык», «национальный менталитет» и «национальный код», в эпоху же глобализации в процессе модернизации традиционной музыки возможно сохранение «национального кода».

Ключевые слова: кюй, песня, традиция, кюйши, модернизация, сохранение, популяризация, глобализация.

Kaztuganova A.Zh.

M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Head of the Musical Art Department, Candidate of Art studies

Almaty, Kazakhstan

E-mail: zhasaganbergen@mail.ru

PRESERVATION AND POPULARIZATION OF TRADITIONAL MUSIC IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Abstract. The article deals with the preservation and popularization of traditional music in the context of globalization. There are ethno-folklore groups that have emerged in accordance with modern requirements, new concepts, trends, styles and genres.

For the analysis, which reveals the fundamental principles of traditional music, the folk song “Karakoz” and the folk kyu “Aida, bylпym!” Were chosen. The purpose of the study is to determine the factors necessary for the preservation and “promotion” of traditional music in the era of globalization, through the determination of the value and significance of contemporary works.

The performed musical analysis of the song confirmed the high qualities of its emotional and psychological content, cantilena, necessary for the performance of skill and in general the level that meets the criteria of professional composers of oral tradition.

The analysis of the characteristics of the composition, intonation and rhythmic language of the kyu “Ayda, bylпym!” Confirmed the special significance of this work in the repertoire of performers, the work of composers and the educational sphere.

It is well known that folk music reflects “national ideology”, “national language”, “national mentality” and “national code”; in the era of globalization, in the process of modernization of traditional music, it is possible to preserve the “national code”.

Keywords: kuy, song, tradition, kuyshi, modernization, preservation, popularization, globalization.

Информация об авторе:

Казтуганова А.Ж, Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, заведующая отделом музыкального искусства, к.иск., Алматы, Казахстан.

E-mail: zhasaganbergen@mail.ru, Scopus ID: 57210749637, ORCID: 0000-0003-1248-2759.

ӘДЕБИЕТ

[1] Назарбаев Н. (2017) Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан, 12 апреля 2017.

- Среда. – № 70(29051). [2] Токаев К.К. (2001) Внешняя политика Республики Казахстан в период становления нового мирового порядка. Автореф. дисс. ... д.полит.н. – ВАК РФ, 2001. 23.00.04.
- [3] Затаевич А. (2004) 1000 песен и кюев казахского народа. – Дайк-Пресс, Казахстан, 2004. ISBN: 9965-699-97-X.
- [4] Жұбанов А. (1975) Ғасырлар пернесі. // Алматы: Жазушы, 1975. – 399 б.
- [5] Ерзакович Б.Г. (1966) Қазақ халқының ән мәдениеті. – Алматы: Наука, 1966 – 402 б.
- [6] Кузембай С. (2017) Қазақ музыкасы: «Мәңгілік ел» ұлттық идеясы. Монография. – Алматы, 2017. – 480 б.
- [7] Аманов Б., Мухамбетова А. (2002) Қазақтың дәстүрлі музыкасы және ХХ ғасыр. – Алматы: Дайк-Пресс. – 2002. – 544 б. [8] Утеғалиева С. (2016) Звуковой мир музыки тюркских народов (на материале инструментальных традиций Центральной Азии). Автореф. дис. ... д.иск. 17.00.02. – 52 с.
- [9] Омарова А.Қ. (2017) Қазақ музыка тарихының бұлыңғыр беттері. – Алматы: «Издательство LEM» ЖШС, 2017. – 227 с.
- [10] Несипбай Р.Т. (2000) Кюй-тоқпе в системе традиционного мироотношения казахов (проблемы темы, формы и композиции). – Алматы: Наука, 2000. – 176 с.
- [11] Асафьев Б.В. (1982) ХХ ғасыр музыкасы туралы / Б.В. Асафьев. Л.: Музыка, 1982. – 199 б.
- [12] Земцовский И.И. (1978) Фольклор және композитор. – Л.; М.: Советский композитор, 1978. – 172 б.
- [13] Мациевский И. В. (1993) Еуропа және Азия халықтарының дәстүрлі аспапты музыкасы: Зерттеушілер сериалы мен авпаптанушылар консолидациясы // Вопросы инструментоведения. Вып. 1. – 1993. – Б. 28-35. [14] Медушевский В. (1976) Музыканың көркемдік әсері мен заңдылықтары туралы. – М.: Музыка, 1976. – 253 б.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Назарбаев Н. (2017) Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. 12 апреля, Среда. – 2017.– № 70(29051). [2] Токаев К.К. (2001) Внешняя политика Республики Казахстан в период становления нового мирового порядка. Автореф. дисс. ... д.полит.н. – ВАК РФ, 2001. 23.00.04.
- [3] Затаевич А. (2004) 1000 песен и кюев казахского народа. – Дайк-Пресс, Казахстан, 2004 – 496 с.
- [4] Жубанов А. (1975) Струны столетий. Алматы: Жазушы, 1975. – 399 б.
- [5] Ерзакович Б.Г. (1966) Песенная культура казахского народа. – Алматы: Наука, 1966. – 402 б.
- [6] Кузембай С. (2017) Казахская музыка: национальная идея «Мәңгілік ел». Монография. – Алматы. – 480 с.
- [7] Аманов Б., Мухамбетова А. (2002) Казахская традиционная музыка и ХХ век. – Алматы: Дайк-Пресс. – 2002. – 544 б. [8] Утеғалиева С. (2016) Звуковой мир музыки тюркских народов (на материале инструментальных традиций Центральной Азии). Автореф. дис. ... д.иск. 17.00.02. – 52 с.
- [9] Омарова А.Қ. (2017) Забытые страницы истории казахской музыки. – Алматы: «Издательство LEM» ЖШС, 2017. – 227 с. [10] Несипбай Р.Т. (2000) Кюй-тоқпе в системе традиционного мироотношения казахов (проблемы темы, формы и композиции). – Алматы: Наука, 2000. – 176 с.
- [11] Асафьев Б.В. (1982) О музыке ХХ века / Б.В. Асафьев. Л.: Музыка, 1982. – 199 с.
- [12] Земцовский И.И. (1978) Фольклор и композитор. Л.; М.: Советский композитор, 1978. – 172 с.
- [13] Мациевский И. В. (1993) Традиционная инструментальная музыка народов Европы и Азии: Перспективы исследовательского сериала и консолидация инструментоведов // Вопросы инструментоведения. Вып. 1. – 1993. – С. 28-35. [14] Медушевский В. (1976) О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. – М.: Музыка. – 1976. – 253 с.

REFERENCES

- [1] Nazarbayev N.A. (2017). Looking to the future: the modernization of social consciousness // Egemem Qazaqstan. April 12, Sreda, No. 70 (29051).

- [2] Tokayev K.K. (2001) The foreign policy of the Republic of Kazakhstan in the period of the formation of a new world order. Author's abstract diss.... d.polit.n. HAC RF 23.00.04.
- [3] Zataevich A. (2004) 1000 songs and kyuis of the Kazakh people. Dayk-Press, Kazakhstan. ISBN: 9965-699-97-X.
- [4] Zhubanov A. (1975) The strings of the centuries. Almaty: Zhazushy. p. 399.
- [5] Yerzakovich B. (1966) The song culture of the Kazakh nation. Almaty: The Science. p. 402.
- [6] Kuzembai S. (2017) Kazakh music: The national problem of "Mangilik Yel". Monograph. Almaty: Gylym ordasy. p. 480. [7] Amanov B., Mukhambetova A. (2002) Kazakh traditional music and the XX century. Almaty: Daik-Press. p. 544.
- [8] Utegalieva S. (2016) The sound world of the Turkic peoples (on the material of instrumental traditions of Central Asia). Autoabstract from the dissertation for a doctor of art criticism degree. M.: 17.00.02.
- [9] Omarova A. K. (2017) Forgotten pages of the history of Kazakh music. Almaty: "LEM Publishing house" LLP. 227 p.
- [10] Nesipbay R. T. (2000) Kui-tokpe in the system of traditional world relations of Kazakhs (problems of theme, form and composition). Almaty: Nauka. 176 p.
- [11] Asafyev B. (1982) On music of the XX century / B. Asafyev. L.: Music, p. 199.
- [12] Zemtsovsky I. Folklore and composer. L.; M.: Soviet composer, 1978. p. 172.
- [13] Matsievsky I. (1993) Traditional instrumental music of the European and Asian nations: Perspectives of the research series and consolidation of instrumentalists // Issues of instrumental studies. Ed. 1. P. 28-35.
- [14] Medushevsky V. (1976) On patterns and means of art impact of music. M.: Music. p. 253.

«Keruen» scientific journal

M.O.Auezov Institute of Literature and Art
ISSN 2078-8134 Volume 71, Number 2 (2021)
<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2021.2-05>

MPHTH 17.01.17

A.K.Mashakova

M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Almaty, Kazakhstan

E-mail: a_mashakova@mail.ru,
ORCID: 0000-0001-5700-457X

SOME SPECIFICS OF THE RECEPTION OF KAZAKH LITERATURE IN GERMANY

Abstract. *In the article the author discusses the process of reception of Kazakh literature in Germany. Some features inherent in each stage of the development of the German reception of Kazakh literature are analyzed. For example, the descriptive and historical-cognitive nature of the perception of the first works of Kazakh writers, which were translated into German in the 1950s. The modern stage of the German reception is due to the predominance of in-depth analysis of the works of Kazakh authors. The names of modern participants in the process of German reception of Kazakh literature are presented. German researchers such as Leonard Kossuth, Sigrid Kleinmichel, Marcel Erdahl, Mark Kirchner, Friedrich Hitzer, Hans-Peter Durr and others are the active participants of the modern process of foreign reception of Kazakh literature. German professional readers analyze the artistic merits and style features of the works by Kazakh authors. They address the works of Kazakh authors with constant interest and evaluate them positively.*

Key words: *Kazakhstan, Germany, reception, literary relations, translation, articles, conferences*

Introduction. For the international recognition of Kazakh literature, the perception of the works of Kazakh writers and poets abroad is of great value. When studying foreign reception of Kazakh literature, one should take into account the readers' professional approach to literary reception, their knowledge in relation to the foreign environment; one should rely on receptive sources, the authors of which are the writers, poets, literary critics, who are rightfully called professional readers. The current situation in Kazakhstan creates favorable opportunities for studying Kazakh literature in terms of foreign reception. The process of reception of Kazakh literature in Germany is of particular interest, since this country has a long-term interest in the Kazakh people. The first books in German which mention the Kazakhs appeared in the VIII century. At the same time, German travelers-scholars in Oriental studies began to visit the Kazakh lands. After the October Revolution, interest in the peoples of the Soviet Land, including the Kazakh people, increased. During the Soviet period, Kazakh-German literary relations developed especially actively, which was due to the publication of the works of many Kazakh writers and poets in the GDR. During the period of independence of Kazakhstan, friendly relations with Germany in the field of literature continue their development.

Methods. The methodological basis includes the works of foreign literary scholars such as R.J. Clements [1], S. Fish [2], H.R. Yauss [3], V.Iser [4], P.Toper [5], Yu.Borev [6], T.L.Selitrina [7], R.T.Gromyak [8]. The use of various methodological and theoretical approaches is assumed. The research is based on scientific concepts of the analysis of literary text and artistic national world. The used research methods include the following: objective-analytical, textological, heuristic-hermeneutic, historical-typological, comparative and psychological. The psychological approach to the literature is focused on the study of psychology of the author as a creator and on the study

of perception, i.e. reception of the artistic work by the reader. This study was conducted based on the research works of the Kazakh scientists such as Sh.K. Satpayeva [9], N. Zh. Sagandykova [10], U.K. Kumisbayev [11], M.Kh. Madanova [12], A.K. Tusupova [13], whose works directly or indirectly reflect this issue. Attention is focused on the articles “Literary communication: the effects of cooperation between the reader and the narrator” [14], “Language as means of communication in the context of globalization” [15], “The integrative possibilities of fiction in the context of the humanities” [16], “Artistic communication and dialogue between cultures in transboundary conditions” [17], “Empathic reactions after reading: the role of genre, personality factors and affective reactions” [18], published in peer-reviewed scientific journals.

Results. The study of foreign reception of Kazakh literature enables the determination of periodization of this process. It can be divided into two stages: the first stage corresponds to the Soviet period of Kazakh literature development, and the second stage begins with Kazakhstan's independence and continues to the present day.

When considering the Soviet period, it should be noted that publication of Kazakh literature in German began in the 50s of the XX century. Among the publishing houses that published the works of Kazakh authors, the largest publishing house in the GDR, “Kultur und Fortschritt”, should be noted. The first work published by this publishing house was Gabiden Mustafin's novel “Millionaire”. Then a collection of Kazakh epics and fairy tales “Golden Yurt” was published. By the way, in the Scientific and Cultural Center “Auezov's House-Museum” one can get acquainted with the letters of Erich Müller and Mukhtar Auezov regarding the Kazakh folklore in connection with publication of this book. Later, the works of Takhavi Akhtanov and Mukhtar Auezov have been published. In 1964, this publishing house has merged with the publishing house “Volk und Welt”, which continued to publish Kazakh literature. In this publishing house the books by many Kazakh authors such as Anuar Alimzhanov, Abish Kekilbayev, Satimzhan Sanbayev, Maurice Simashko, Olzhas Suleimenov, Dukenbai Doszhanov have been translated into German and published. The works of Kazakh writers Abdizhamil Nurpeissov and Takhavi Akhtanov were published by the Berlin publishing house “Aufbau”. The children's publishing house “Kinderbuchverlag” published books by Tynymbay Nurmaganbetov, Marat Kabanbayev and Akseleu Seidimbekov.

The German publication of the novel “The Path of Abai” in the late 1950s aroused interest and a number of articles by German researchers such as Erich Müller, Herbert Krempien, Otto Braun, Werner Baum, who felt respect for Mukhtar Auezov and enthusiastically perceived his works.

Analyzing the process of German reception of Kazakh literature at this stage, several specific features can be distinguished. The first feature was that translations into foreign languages were done through the Russian language. The next reasonable feature of the reception of the works of Kazakh writers, translated into German in the 1950s, is the descriptive and historical-cognitive nature of this perception. Foreign reviews of these works have common desire to present to the reader not only the life and creative work of the author, but also the whole Kazakh nation, their customs, way of life, nature and other aspects of life. Quite naturally, at that time, the reception pursued more informational purposes, and enthusiastic reaction from foreign writers and literary critics prevailed. For example, German writer Alfred Kurella spoke about the novel by Mukhtar Auezov “The Path of Abai” as follows: “Have you read Abai yet? So you haven't read anything. This is incredible, this is amazing! The steppe becomes alive and fascinates with all the splendor of its pristine nature, its gestures and integral characters. And what passions - the Shakespearean! You feel the era like in no research work. And what a poetry! Not a single prose line in these two voluminous books, which are printed in a prose form” [19, 98].

In the 1960s, the world literary community was already familiar with Kazakh literature, there was no need to present it again, and so more attention was paid to specific works. In the responses

of these years, the more deep analysis in relation to modern Kazakh novel is felt.

In the 1970s-80s, a further evolution of literary reception took place, there appeared serious and rather voluminous scientific articles on the originality of the creative writings of Kazakh authors. Thus, the articles by German writers Peter Kirchner and Sigrid Kleinmichel, which present an in-depth analysis of the works of Mukhtar Auezov, deserve attention. In 1975 the article "The versatility and richness of multinational literature" by P. Kirchner was published in Berlin in the magazine "Multinational Literature". In it, he considers the novel "The Path of Abai" as an example of socialist literary synthesis. It should be kept in mind that in those years socialist realism was the dominant method in literature of socialist countries. P. Kirchner analyzes the central images of the novel, and real people. The author of the article does not describe the life of the Kazakh people, their customs, and nature. P. Kirchner's attention is focused on the political situation in those years when Abai, being a mature man, met and became close to Russian political exiles, followers of Chernyshevsky and Dobrolyubov.

In 1982 in Berlin, the "Aufbau" publishing house prepared the collection "What Can a Writer Do on This Earth?". A substantial and voluminous article by German writer Z. Kleinmichel, dedicated to Mukhtar Auezov, was entitled "Between the Asian Middle Ages and Socialism". The author entitled it in such way, apparently because of the statement of Mukhtar Auezov: "I came from the Asian Middle Ages, which was more complex and backward than the European one. I have gone through three social formations and now I live at the beginning of the fourth" [20, 169], with which this article begins. The author of the article, Z. Kleinmichel, describes the life and creative path of the famous Kazakh writer, analyzing a number of his works, including "A Shooting at the Pass" and "The Fierce One". Z. Kleinmichel dwells in detail on the novel-dilogy "The Path of Abai". She tells how the process of creating this novel took place, how the author collected material about the main character – the poet Abai Kunanbayev, what difficulties arose on the way of Mukhtar Auezov. Sigrid Kleinmichel believes that only thanks to Mukhtar Auezov, Abai was recognized as a classic of Kazakh literature. In the conclusion of the article, she characterizes the creativity of the Kazakh writer in the following words: "the artistic, educational power of Mukhtar Auezov corresponds to all the social opportunities and demands of his time" [20, 188].

During this period, a new approach to the perception of Kazakh literature was felt, on the background of positive assessments and delightful epithets, there are also critical statements. So, in 1974, reviewing the creative writings of Abdizhamil Nurpeissov, Peter Kirchner and Gerlind Koenig in their article "Changes in the Life of the People" expressed the following critical remark: "The author succeeded in the first two parts of the trilogy much more than in the third part, to show the action motivated and convincing ... In the third part, the image power is insufficient when describing both the interventionists and the Russian revolutionaries. Nevertheless, the persuasive features of the novel as a whole are quite strongly expressed" [21]. And Leonard Kossuth, in the preface to O. Suleimenov's poetry collection "Along the Azimuth of Nomad Clans", which was published in the GDR in 1981, admits a certain difficulty in perceiving the works of the Kazakh poet Olzhas Suleimenov.

Foreign literary encyclopedias and reference books refer to the aspects of perception of the creativity of the Kazakh writers and poets in the world. In the second half of the XX century, the names of Abai Kunanbayev, Mukhtar Auezov, Zhambyl Zhabayev appeared in the famous German encyclopedias "Meyers Neues Lexikon" (Leipzig), "Meyers Enzyklopädisches Lexikon" (Mannheim), "Brockhaus Enzyklopädie" (Mannheim), "Lexikon Kröners der Weltliteratur" (Stuttgart), "Meyers Universal Lexikon" (Leipzig).

Discussion. In recent years, literary contacts between Kazakhstan and Germany have been developing quite fruitfully. During the period of Kazakhstan's independence, the strengthening of

foreign literary reception is associated with marking the anniversaries of the classics of Kazakh literature at the international level under the auspices of UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization): the 150th anniversary of Abai Kunanbayev in 1995, the 100th anniversary of Mukhtar Auezov in 1997 and 200th anniversary of Makhambet Utemissov in 2003. International conferences and colloquia were held abroad and in Kazakhstan.

German scientists Marcel Erdal and Mark Kirchner took part in the international conference in Almaty which was dedicated to the 150th anniversary of Abai. In their speeches, one common idea was expressed that at present the creative heritage of Abai is becoming the property of not only the Kazakh people, but also of all Turkic-speaking peoples. It is noteworthy that M. Erdal is the author of the researches on the Turkic languages, including the book "Formation of the ancient Turkic word. Functional approach to the lexicon". In 1995, M. Erdal and M. Kirchner were professors at the Goethe University in Frankfurt am Main. M. Kirchner is the author of the research work on the Kazakh language and dialects of the Kazakh Diaspora in Turkey and China. In Germany, his books "Phonology of the Kazakh language" and "Kazakh proverbs" were published. German scholars emphasize the versatility of Abai's poetry, who synthesized Eastern, Western and Kazakh cultures in his creativity.

Since the interest in Kazakh literature in Germany emerged in the Soviet era, one can also observe the continuity of reception. Thus, literary contacts which were established in those years continue to develop in the period of independence. The activities of the German literary critic, publisher, translator Leonard Kossuth serve as a striking example. He visited Kazakhstan many times, and is personally familiar with many Kazakh writers and poets, and is one of the best specialists in Kazakh literature in Germany. In 2003 he was awarded the Prize of the Kazakhstani representation of the International PEN-club for active propaganda and popularization of Kazakh literature in Germany. L. Kossuth publishes reviews and articles on the literature of Kazakhstan in German journals. In particular, in 2002 in the German magazine "Ossietsyky" his article about Abdizhamil Nurpeissov's novel "The Last Duty" was published, and in 2003 the same journal published a review of the novel "The Wanderer's House" by Gerold Belger.

L. Kossuth takes an active part in all events related to Kazakh literature in Germany. In 2001, he attended the grand opening of Abai Street in Berlin. The famous German literary critic L. Kossuth wrote the following about this significant event: "Abai, after whom the street in Berlin is named, is sometimes called "The Kazakh Goethe". This metaphor has a ground, since it implies the meaning that this poet, composer and educator has for national literature, the universality of his creative writings and activity" [22, 43].

In December 2006, the evening "Pushkin and Abai meet in Berlin" was held at the House of Russian Culture and Science. Professor of the Leipzig University Roland Opitz presented his view of the creativity of A.S. Pushkin, and M. Kirchner, professor at the University of Giessen, spoke about Abai's poetry. He tried to convey to German listeners the great importance of Abai as the founder of Kazakh classical literature and a link between Kazakh and Western literature at the same time. The scientist emphasized the relevance and significance of Abai's edifications in the development of modern independent Kazakhstan and the formation of the Kazakh nation. At the end of his speech, M. Kirchner read his own translation of the poem "Autumn" into German.

The old friend of Kazakh literature L. Kossuth also spoke. It should be noted that at that time L. Kossuth had already completed the translation of twenty of Abai's poems into German, and some of them were performed by the author on that literary evening. The idea to start translating Abai came to L. Kossuth in 2003 during his visit to Almaty at the invitation of the Kazakh PEN Club. In the process of translating Abai's poems, L. Kossuth repeatedly asked for advice from the scholar in Abay studies G. Belger in Kazakhstan. As a result, in 2007 the book "Abay. Twenty Poems" was

published in “Oenel” Publishing House in Cologne. It also includes the article by L. Kossuth “My path to Abai and translation issues”, in which the author spoke about the process of translating Abai's poems into German. From this article you can find out how the German literary critic perceives the Kazakh poet, what impresses him and what he admires: “Twenty poems are a small number of the chosen ones, and yet, summing up, I would say: What a great poet speaks with these verses! How he thrills, writhing by his philosophical struggle to comprehend the irreconcilable and indissoluble opposition of mortality and immortality!” [23, 126].

The book “Abai. Zwanzig Gedichte” was published in Germany in the series “Kazakhstani Library”. The publication of this series has been carried out since 2006 thanks to the efforts of Leonard Kossuth and with the assistance of the Embassy of Kazakhstan in Germany. The first work which was included into this series was the novel “The Last Duty” by A. Nurpeissov, published in 2006 in German. The translation was done by Annelore Nitschke, whom L. Kossuth attracted to this work as a brilliant translator. In the same year, Abish Kekilbayev's novel “The Minaret, or the End of a Legend” was published. At the presentations of these books in various German cities, L.

Kossuth spoke about the creativity of Kazakh writers, with whom he has long been familiar and maintains friendly and business relations. Later, in the series “Kazakhstani Library”, the novel “Dashing Time” by Mukhtar Auezov, the novels “Storm” by Takhavi Akhtanov and “House of the Wanderer” by Gerold Belger, poetry collections by Olzhas Suleimenov and Mukagalı Makatayev were published.

Presenting the reception of Kazakh literature in Germany, it should be emphasized that an important factor in foreign literary reception is the creative contacts of the writers with foreign colleagues during international events and professional trips of literary figures abroad. The manifestation of these factors is observed in the process of foreign reception of A. Nurpeissov, O. Suleimenov, A. Kekilbayev and M. Shakhanov. So, the poetic works of M. Shakhanov, after being published in Kazakhstan, also quickly became known to German readers as a result of his foreign presentations of his books. In 1999, a presentation of M. Shakhanov's book “The Delusion of Civilization” in German took place in Germany. German literary figures Friedrich Hitzer, E. Pieper and Nobel Prize laureate Hans-Peter Duerr took part in the discussion. The well-known German writer and translator Friedrich Hitzer drew the readers' attention to the fact that the poem “The Delusion of Civilization” was highly appreciated by UNESCO as one of the achievements of modern world poetry.

Conclusion. The development of international literary relations is influenced by the following factors: literary translation, professional trips and personal contacts of writers, poets and literary critics, holding literary anniversaries at the world level. It is necessary to take into account the readers' professional approach to literary reception, their knowledge in relation to the foreign environment. On the example of German reception, it can be noted that the process of foreign reception of Kazakh literature is undergoing evolutionary development. At the initial stage, the descriptive nature of foreign publications on the creative writings of Kazakh poets and writers is a characteristic feature, and the modern stage is characterized by prevalence of in-depth analysis of the works of Kazakh authors. German professional readers analyze the artistic merit and stylistic features of the works of Kazakh authors. German researchers Leonard Kossuth, Sigrid Kleinmichel, Marcel Erdal, Mark Kirchner, Friedrich Hitzer, Hans-Peter Duerr and others are active participants of the modern process of foreign reception of Kazakh literature. They have constant interest in the creative writings of Kazakh authors and evaluate them positively.

This work was carried out in the frame of grant funding from the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on the project AR08855803 “Kazakhstan and the world literary space: comparative studies” for 2020-2022.

А.К. Машакова

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты

Алматы қ., Қазақстан

E-mail: a_mashakova@mail.ru

ГЕРМАНИЯДА ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ҚАБЫЛДАУДЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада Германиядағы қазақ әдебиетін қабылдау үдерісі қарастырылады. Қазақ әдебиетінің неміс рецепциясы дамуының әрбір кезеңіне тән кейбір ерекшеліктер талданады. Мысалы, 1950 жылдары неміс тіліне аударылған қазақ жазушыларының алғашқы шығармаларын қабылдаудың дескриптивтік және тарихи-танымдық сипаты қарастырылды. Неміс рецепциясының қазіргі кезеңі қазақ авторларының шығармаларын терең талдаудың басымдылығымен қамтамасыз етілген. Қазақ әдебиетінің немістік рецепциясы үдерісіне қатысушылардың есімдері ұсынылған. Неміс зерттеушілері Леонард Кошут, Зигрид Клейнмихель, Марсель Эрдаль, Марк Кирхнер, Фридрих Хитцер, Ханс-Петер Дюрр және басқалар қазақ әдебиетін шетелдік қабылдаудың заманауи үдерісінің белсенді қатысушылары болып табылады. Неміс кәсіби оқырмандары қазақ авторлары шығармаларының көркемдік құндылығы мен стильдік ерекшеліктерін талдайды. Олар қазақ авторларының туындыларына үнемі қызығушылықпен қарап, оң бағаларын беруде.

Түйін сөздер: Қазақстан, Германия, рецепция, әдеби байланыстар, аударма, мақалалар, конференциялар

А.К. Машакова

Институт литературы и искусства им. М.О.Ауэзова

г. Алматы, Казахстан

E-mail: a_mashakova@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЦЕПЦИИ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ГЕРМАНИИ

Аннотация. В статье рассматривается процесс рецепции казахской литературы в Германии. Проанализированы некоторые особенности, присущие каждому этапу развития немецкой рецепции казахской литературы. К примеру, дескриптивный и историко-познавательный характер восприятия первых произведений казахских писателей, переведенных на немецкий язык в 1950-е годы. Современный этап немецкой рецепции обусловлен обладанием углубленного анализа произведений казахских авторов. Представлены имена современных участников процесса немецкой рецепции казахской литературы. Активными участниками современного процесса зарубежной рецепции казахской литературы являются немецкие исследователи Леонард Кошут, Зигрид Кляйнмихель, Марсель Эрдаль, Марк Кирхнер, Фридрих Хитцер, Ханс-Петер Дюрр и другие. Немецкие профессиональные читатели анализируют художественные достоинства и стилевые особенности произведений казахских авторов. Они относятся к творениям казахских авторов с постоянным интересом и положительно их оценивают.

Ключевые слова: Казахстан, Германия, рецепция, литературные связи, перевод, статьи, конференции

Информация об авторе:

Машакова А.К., Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Алматы, Казахстан. E-mail: a_mashakova@mail.ru, ORCID: 0000-0001-5700-457X.

REFERENCES

- [1] Clements R.J. Comparative Literature as Academic Discipline. – New York: Modern Language Association of America, 1978. – 342 p. (eng.)
- [2] Fish, St. Literature in the Reader: Affective Stylistics // New Literary History. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1970. – Vol. 2. – N 1. – P. 123-162 (eng.).
- [3] Jauss H.R. Toward an Aesthetic of Reception. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 231 p. (eng.)
- [4] Iser W. The Range of Interpretation. – New York: Columbia University Press, 2000. – 280 p. (eng.)
- [5] Topper P.M. Translation in the system of comparative literature. – Moscow: Nasledie, 2000. – 254 p. (rus.)
- [6] Borev Y. Interpretation of artistic work // Problems of modern comparative literature. – Moscow: Publ. House of the Institute of World Literature RAS, 2004. – P. 28-37 (rus.).
- [7] Selitrina T.L. Continuity of literary development and interaction of literatures. – Moscow: The higher school, 2009. – 288 p. (rus.).
- [8] Gromyak R.T. Methodology for the implementation of the receptive approach to literary phenomena in comparative studies // Literary Comparative. – 2005. – N 1. – P. 64-73 (ukr.).
- [9] Satpayeva Sh.K. Kazakh-European literary ties of the 19th and the first half of the twentieth century // Classic studies. The connection of times and comparative literary studies. T. 4. – Almaty, 2012. – P. 16-195 (rus.).
- [10] Kumisbaev U.K. Kazakh poetry and the East. – Almaty: Kazak university, 1999. – 207 p. (rus.).
- [11] Madanova M.Kh. Introduction to comparative literature. – Almaty, 2003. – 252 p. (rus.).
- [12] Sagandykova N.J. Fundamentals of literary translation. – Almaty: Sanat, 1996. – 224 p. (rus.).
- [13] Tusupova A.K. Kazakh-Anglo-American literary relations. – Almaty: M.O.Auezov ILA, 2003. – 160 p. (rus.).
- [14] Dixon P., Bortolussi M. Literary communication: Effects of reader-narrator cooperation // Poetics (Scopus). – 1996. – Vol. 23. – Issue 6. – P. 405-430 (eng.).
- [15] Kaimuldinova A., Begaliev N. Language as a means of communication in the context of globalization // News of NAS RK. – 2013. – N 4. – P. 126-130 (rus.).
- [16] Kardapoltseva V.N. Integrative Possibilities of Fiction Literature in the Context of the Humanitarian Disciplines // World of science, culture, education (Russian Science Citation Index). – 2015. – N 2. – P. 209-211 (rus.).
- [17] Gabdullina V.I., Dyusekenev D.N. Artistic Communication and Dialogue of Cultures in Transboundary Context // World of science, culture, education (Russian Science Citation Index). – 2018. – N 1. – P. 366-369 (rus.).
- [18] Koopman E.M. Empatic reactions after reading: The role of genre, personal factors and affective responses // Poetics (Scopus). – 2015. – Vol. 50. – P. 62-79 (eng.).
- [19] Kurella A. About the epic novel «The Way of Abai» // Kazakh literature in the evaluation of foreign criticism. – Alma-Ata: Nauka, 1971. – P. 98-99 (rus.).
- [20] Kleinmichel Z. Between Asian Middle Ages and Socialism // What can a writer do on this earth? – Berlin: Aufbau, 1982. – P. 169-188 (germ.).
- [21] Kirchner P., Koenig G. Changes in the life of the people // Neue Deutsche Literatur. – 1974. – N 12. – P. 10-11 (germ.).
- [22] Kossuth L. The people and the world. Autobiographical evidence of a legendary publishing house. – Berlin: Nora, 2002. – 379 p. (germ.).
- [23] Kossuth L. My path to Abai and translation problems // Abai. Twenty poems. – Berlin: Nora, 2019. – P. 115-131 (germ.).

ӘДЕБИЕТ

- [1] Клементс Р.Ж. (1978). Салыстырмалы әдебиет оқу пәні ретінде. – Нью-Йорк: Қазіргі американдық тіл қауымдастығы, 1978. – 342 б. (ағыл.).
- [2] Фиш Ст. (1970). Оқырман әдебиеті: Аффективті стиль // Жаңа әдебиет тарихи. – Балтимор: Джон Хопкинс универ. басп., 1970. – 2-т. – № 1. – Б. 123-162 (ағыл.).
- [3] Яусс Х.-Р. Рецепттивтік эстетика жолында. – Миннеаполис: Миннесота университетінің баспасы, 1982. – 231 б. (ағыл.).
- [4] Изер В. (2000). Түсіндіру ауқымы. – Нью-Йорк: Колумбия универ. басп., 2000. – 280 б. (ағыл.).
- [5] Топер П.М. Салыстырмалы әдебиет жүйесіндегі аударма. – Мәскеу: Наследие, 2000. – 254 б. (орыс.).
- [6] Боров Ю. Көркем шығарманың интерпретациясы // Қазіргі салыстырмалы әдебиеттануының мәселелері. – Мәскеу: РҒА ӘДИ басп., 2004. – Б. 28-37 (орыс.).
- [7] Селитрина Т. Әдеби дамудың сабақтастығы және әдебиеттердің өзара байланысы. – Мәскеу: Высшая школа, 2009. – 288 б. (орыс.).
- [8] Громьяк Р.Т. Салыстырмалы зерттеулерде әдеби құбылыстарға рецепттивтік көзқарасты жүзеге асыру әдістемесі // Әдеби салыстырмалы. – 2005. – № 1. – Б. 64-73 (укр.).
- [9] Сәтпаева Ш.Қ. XIX ғасыр мен XX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ-еуропалық әдеби қатынастар // Классикалық зерттеулер. Уақыт байланысы мен салыстырмалы әдебиеттану. 4-т. – Алматы, 2012. – Б. 16-195 (орыс.).
- [10] Күмісбаев У.К. Қазақ поэзиясы және Шығыс. – Алматы: Қазақ университеті, 1999. – 207 б. (орыс.).
- [11] Маданова М.Х. Салыстырмалы әдебиеттануға кіріспе. – Алматы, 2003. – 252 б. (орыс.).
- [12] Сағандықова Н.Ж. Көркем аударма негіздері. – Алматы: Санат, 1996. – 224 с. (орыс.).
- [13] Түсіпова А.К. Қазақ-англо-американдық әдеби байланыстар. – Алматы: М.О.Ауезов ат. ӘДИ, 2003. – 160 б. (орыс.).
- [14] Диксон П., Бортолучи М. Әдеби коммуникация: оқырманмен бірлесе жұмыс жасаудың әсері // Poetics (Scopus). – 1996. – 23-т. – Шығ. 6. – Б. 405-430 (ағыл.).
- [15] Қаймулдинова А., Беғалиев Н. Тіл жаһандану жағдайындағы қарым-қатынас құралы ретінде // ҚР ҰҒА Хабарлары. – 2013. – № 4. – Б. 126-130 (орыс.).
- [16] Кардапольцева В.Н. Гуманитарлық ғылымдар контекстіндегі көркем әдебиеттің интегративті мүмкіндіктері // Ғылым, мәдениет, білім әлемі (РИНЦ). – 2015. – № 2. – Б. 209-211 (орыс.).
- [17] Габдуллина В.И., Дюсекенев Д.Н. Шекаралас ортадағы көркемдік қатынас және мәдениеттер диалогы: «қазақ мәтіні» имагологиялық зерттеу нысаны ретінде // Ғылым, мәдениет, білім әлемі (РИНЦ). – 2018. – № 1. – Б. 366-369 (орыс.).
- [18] Купман Е.М. Оқудан кейін эмпатикалық реакциялар: жанрдың рөлі, жеке факторлар және аффективті реакциялар // Poetics (Scopus). – 2015. – 50-т. – Б. 62-79 (ағыл.).
- [19] Курелла А. «Абай жолы» эпикалық романы туралы. Шетелдік сынды бағалаудағы қазақ әдебиеті. – Алма-Ата: Ғылым, 1971. – Б. 98-99 (орыс.).
- [20] Кляйнмихель З. Орта ғасырлық Азия мен социализм арасында // Бұл жерде жазушы не істей алады? – Берлин: Ауфбау, 1982. – Б. 169-188 (нем.).
- [21] Кирхнер П., Кёниг Г. Халық өміріндегі өзгерістер // Neue Deutsche Literatur. – 1974. – № 12. – Б. 10-11 (нем.).
- [22] Кошут Л. Халық пен әлем. Аңызға айналған баспаның өмірбаяндық дәлелі. – Берлин: Нора, 2002. – 379 б. (нем.).
- [23] Кошут Л. Менің Абайға апаратын жолым және аударма мәселелері // Абай. Жиырма өлең. – Берлин: Нора, 2019. – Б. 115-131 (нем.).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Клементс Р.Ж. Сравнительная литература как академическая дисциплина. – Нью-Йорк: Ассоциация современного американского языка, 1978. – 342 с. (англ.).
- [2] Фиш Ст. Литература в читателе: Аффективная стилистика // Новая литературная история. – Балтимор: Изд. Университета Джона Хопкинса, 1970. – Т. 2. – № 1. – С. 123-162 (англ.).

- [3] Яусс Х.-Р. На пути к рецептивной эстетике. – Миннеаполис: Изд-во Университета Миннесоты, 1982. – 231 с. (англ.).
- [4] Изер В. Диапазон интерпретации. – Нью-Йорк: Изд. Колумбийского университета, 2000. – 280 с. (англ.).
- [5] Топер П.М. Перевод в системе сравнительного литературоведения. – Москва: Наследие, 2000. – 254 с. (рус.).
- [6] Боров Ю. Интерпретация художественного произведения // Проблемы современного сравнительного литературоведения. – Москва: Изд. ИМЛИ РАН, 2004. – С. 28-37 (рус.).
- [7] Селитрина Т. Преемственность литературного развития и взаимодействие литератур. – Москва: Высшая школа, 2009. – 288 с. (рус.).
- [8] Громьяк Р.Т. Методика реализации рецептивного подхода до литературных явлений в компаративных исследованиях // Литературная компаративистика. – 2005. – № 1. – С. 64-73 (укр.).
- [9] Сатпаева Ш.К. Казахско-европейские литературные связи XIX и первой половины XX века // Классические исследования. Связь времен и сравнительное литературоведение. Т. 4. – Алматы, 2012. – С. 16-195 (рус.).
- [10] Кумисбаев У.К. Казахская поэзия и Восток. – Алматы: Каз.университет. 1999. – 207 с. (рус.).
- [11] Маданова М.Х. Введение в сравнительное литературоведение. – Алматы, 2003. – 252 с. (рус.).
- [12] Сагандыкова Н.Ж. Основы художественного перевода. – Алматы: Санат, 1996. – 224 б. (рус.).
- [13] Тусупова А.К. Казахско-англо-американские литературные связи. – Алматы: ИЛИ им. М.О.Ауэзова, 2003. – 160 с. (рус.).
- [14] Диксон П., Бортолучи М. Литературное общение: эффекты сотрудничества читателя и рассказчика // Poetics (Scopus). – 1996. – Т. 23. – Вып. 6. – С. 405-430 (англ.).
- [15] Каймулдинова А., Бегалиев Н. Язык как средство коммуникации в условиях глобализации // Известия НАН РК. – 2013. – № 4. – С. 126-130 (рус.).
- [16] Кардапольцева В.Н. Интегративные возможности художественной литературы в контексте гуманитарных дисциплин // Мир науки, культуры, образования (РИНЦ). – 2015. – № 2. – С. 209-211 (рус.).
- [17] Габдуллина В.И., Дюсекенев Д.Н. Художественная коммуникация и диалог культур в условиях трансграничности: «казахский текст» как предмет имагологического исследования // Мир науки, культуры, образования (РИНЦ). – 2018. – № 1. – С. 366-369 (рус.).
- [18] Купман Е.М. Эмпатические реакции после прочтения: роль жанра, личностные факторы и аффективные реакции // Poetics (Scopus). – 2015. – Т. 50. – С. 62-79 (англ.).
- [19] Курелла А. О романе-эпопее «Путь Абая» // Казахская литература в оценке зарубежной критики. – Алма-Ата: Наука, 1971. – С. 98-99 (рус.).
- [20] Кляйнмихель З. Между азиатским средневековьем и социализмом // Что может сделать писатель на этой земле? – Берлин: Ауфбау, 1982. – С. 169-188 (нем.).
- [21] Кирхнер П., Кёниг Г. Перемены в жизни народа // Neue Deutsche Literatur. – 1974. – № 12. – С. 10-11 (нем.).
- [22] Кошут Л. Народ и мир. Автобиографические свидетельства о легендарном издательстве. – Берлин: Нора, 2002. – 379 с. (нем.).
- [23] Кошут Л. Мой путь к Абаю и проблемы перевода // Абай. Двадцать стихотворений. – Берлин: Нора, 2019. – С. 115-131 (нем.).

IRTSI 17.07.41

Sultan Y.

M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Leading researcher, PhD
Almaty, Kazakhstan
E-mail: yertaysultan@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3240-2744

MODERN KAZAKH NOVELS: THE GENRE TRANSFORMATION

Abstract: *This article discusses and analyzes the modern novel form, which went beyond the classical criteria. In particular, according to the works of such authors as T.Abdikov "Parasat Maidany", M.Magauin "Zharmak" and D.Amantay "Flowers and books", a genre modification of the modern novels is defined. As a result of the analysis of the works of contemporary writers, original tricks, and techniques for the transmission of modern reality by each author have been revealed. So, T.Abdikov resorts to a diary narrative, using for his artistic purposes it's "confessional", "reflective" function, which helps to reveal the character and creates the illusion of the authenticity and truthfulness of the depicted reality, and M.Magauin uses the paradigm of duality reflected in Western literature in the works of A. Camus, Z. Freud, C.-G. Jung. Thus, M.Magauin rises to the philosophical generalization of modern reality in the postmodern image. D. Amantay completely withdraws from the traditional forms of narration, tries to reveal the contradictory essence of modern reality.*

Key words: *kazakh prose, novels, genre modification, novel transformation*

Introduction. Modern forms of the novel regulate going beyond the classical criteria. The modern novel is looking for a new form in which it could perceive and embody the relationship between people, between man and thing, the hero and time. Although there is no absolute novelty, since the novel is substantively fueled by its epoch, a certain literary tradition.

As M. Bakhtin notes, "the novel parodies other genres (precisely as genres), exposes the conventionality of their forms and language, displaces certain genres, others introduces into its own structure, reinterpreting and re-evaluating them" (Bakhtin, 1979). According to the researcher, this is a natural process of development of any genre.

The process of transformation, assuming a local change within the genre, creates more complex entities that can best convey the complexity of modern reality. Some scientists under the transformation mean the re-creation of the structure of the genre, thereby confirming its complete destruction. In our opinion, the transformation not only enriches the genre, but also allows a new transfer of problems that are of concern to authors.

A notable phenomenon of the new literature in Kazakhstan was the release of D. Amantay "Gulder men Kitaptar" (Flowers and Books) (Amantay, 2003), T. Abdikov's "Parasat Maidany" (The Burning War of the Mind) (Abdikov, 2003), M. Magauin's "Zharmak" (The Half) (Magauin, 2008) and others. They stand out for their eccentricity in stylistic, ideological and genre diversity.

Discussion. The author resorts to a diary narrative, using for artistic purposes its "confessional", "reflective" function, which helps to reveal the character and creates the illusion of the authenticity

and truthfulness of the depicted reality. For this work, T. Abdikov was awarded the prestigious F. Kafka Prize.

The protagonist of the work is a patient of a psychiatric clinic. The narrator accidentally gets into his hands diary entries of the main character, which he presents to the reader's court. Sincerity, introspection, the image of the hero "from within" are working to create a tragic image. The author does not give a nominal name to his hero, only describes his character, external data:

«Түрі де есімде: ұзын бойлы, арық, ақ сары жігіт... Сөйлеген сөзінен, жүріс-тұрысынан зиялы от басынан шыққаны, кітаби тәрбиені көбірек көргені байқалады. Мінезі жұмсақ» (Abdikov, 2003: 4).

Feelings, experiences, reflections of the hero, expressed in his letters and diary entries, fill the whole work. In the "dialogic conflict" between the heroes dominated the hero-narrator, who is destined to put an end. The bright emotional coloring of the narrative makes the reader become more fully absorbed by the tragic feelings of the character about the modern person and time. Noticeable at first glance, the futility of the work actually hides the intricate problem of the essence and meaning of life, the role of man in modern society. The work once again convinces that man and his essence are still a mystery, which cannot be solved by philosophers, writers, or anyone else.

Already in the title of the work, there is a certain initial opposition of the sides. In this case, dualism inherent in the aesthetics of modernism is guessed in the inner psychological structure of the main character. The person writing polemical letters to the patient of the clinic turns out to be his own other "I". The hero does not immediately know about the existence of his other "I". Opposition to himself, exhausting conflict with yourself unfold on the level of consciousness of the protagonist.

In the opinion of A.K. Ishchanova, in accordance with the old traditions of Russian and world literature in T. Abdikov's work, the motif of the inner split of the personality deepens, which in itself is a sign of a deep crisis of the consciousness of modern man. "In the Kazakh writer's work suffer from a split not the worst, but the best of people, feeling the anguish of the increased imperfection of the world and man" (Ishanova, 2005: 122).

Good and evil, life and death, loneliness, fear, freedom, sin, guilt, lies and truth provoke in the character's soul a dialogue, a polemic with another "I". One side of the soul acts as a prosecutor, and the other - in the role of a lawyer. The antithesis of opinions is shaded by letters that the hero finds in his own room. These messages deprive him of a quiet sleep. He is constantly haunted by the thought of a stranger who is watching him. An easy detective plaque strengthens the mystery of the hidden twin, with the worldview of which the reader is acquainted by his letters.

The theme of duality in new ways disclosed in the last novel by M. Magauin "Zharmak". A double is, as a rule, a recognizable image of himself - the other, an image that with the true essence never coincides. The emergence of ambivalent characters in the work of well-known Kazakh writers is connected with the fundamental contradictions of modern social reality. Therefore, modern novels are increasingly characterized by a tragic or dramatic collision.

At the beginning of the work M. Magauin reveals the idea and process of creating this novel. From the very first lines one can understand that the duality complex was also laid down at the level of the author-narrator's consciousness. The writer finds the archive records of Iman Kazakbaev, who intend to publish. However, as shown in the novel, the name of the unknown writer is not taken seriously by the editors. Based on these records, M. Magauin writes a work, which, as we see, belongs not only to his pen. The paradigm of duality makes itself felt in the title of the work. The author offers the reader different names, explains the meaning of the probable word "zharmak" (the half):

«Айтпақшы, хикаятымыздың әуелгі, тума атауы – «Қилы тағдырлар» екен. Одан соң «Көлеңке», «Сыңар», «Астар»... Ақыры «Сүлде». Біз еш қайсысын мақұл таппадық. Бәрі де

жөн, бірақ тақырыпты толық қамтымайды. Сондықтан өз тарабымыздан басқаша атауды жөн көрдік. «Жармак». Яғни, бүтіннің бөлшегі. Екінші жарымы» (Magauin, 2008: 8).

Disclosure by the author of the tragic aspects of man's spiritual existence of his own age is such a philosophical and moral-psychological problems of the novel. The main character of the novel Murat Kazybekov unexpectedly for himself reveals the existence of his twin, Marat, accidentally appearing at the celebration of his anniversary. Next to the jubilee man he sees his beloved Balzhan, with whom he parted in an absurd accident.

The narrative in the novel M. Magauin is from the first person, i.e. from the mouth of the main hero Murat Kazybekov, who, after graduating from the institute, stays in graduate school, is engaged in research activities. After parting with Balzhan, Murat does not find happiness in family life. The only solace becomes a job for him. His wife leaves him, children acquire their families. While he alone lives in a small apartment, immersed in his labors, a meeting with Marat - a person successful, authoritative, surrounded by the attention of relatives and friends, is brewing.

By time Murat's split begins after graduation from the institute. Later, the hero realizes a strange memory - the feeling that gripped him that day, that he lost part of himself and became inferior. He was often visited by strange dreams in which he saw himself in the guise of two beings:

«Ойым онға емес, өзім екіге бөліндім.. Бүтін емес, жарты кісі сияқтымын» (Magauin, 2008: 42).

Researcher A.B. Mukhamedzhanova emphasizes that M. Magauin in the novel "Zharmak" raises to the philosophical generalization of modern reality in the postmodern image. Thus, using the theme of duality, split personality in the novel genre, the writer touches on the problem of adaptation in life (Mukhamedzhanova, 2009: 20).

Potentially bifurcation is one of the main complexes of the human psyche. Duality as a literary device has developed in Western and Russian literature. The paradigm of the inner duality of man, conditioned by alienation from his moral essence, became the leading one in the modern world literature. The collision of duality in Russian literature is associated with the name of F.M. Dostoevsky. In his texts the motive of repentance prevails, and suffering is seen as a path to purification. The duality complex in Western literature is reflected in the works of A. Camus, Z. Freud, C.-G. Jung, who, one way or another, formed the principles of the aesthetics of modernism. The motif of duality associated with the search for his hidden "I", the purpose of existence - to find the plane, a condition which can lead to the attainment of the original integrity of the inner "I".

In the contemporary literature of Kazakhstan, undoubtedly, attention is paid to the themes of works by writer, publicist, screenwriter Didar Amantay, one of the brightest representatives of the new wave in Kazakh literature. Some people write about him as a postmodernist, others - as a founder city literature. The heroes of his works are young people, educated, intelligent, looking for answers to the difficult issues of our time ("Flowers and Books", etc.). According to the figurative definition of G. Belger, "in prose he is a philosopher, in philosophy - a prose writer. Being perfectly oriented in the world classics and contemporary literature, freely changing from the comparison of images and motifs in national literatures to the analysis of Kazakh literature, D. Amantay is convincing in his conclusions. Essays emerging from the pen of D. Amantay, individual, unique and often permeated with sadness. The author is convinced that "everything is transitory, except for the senses" (Belger, 2007: 22).

"Flowers and Books" by D. Amantay is a complicated novel. According to the definition of Ph.D. A. Nauryzbaeva, this is an intellectual novel. Researcher L. Safronova refers genre specifics of this novel as a novel of associations. D. Amantay set himself the goal - to create a form that goes beyond the traditional framework. The volume of the novel is small, yet it is almost impossible to retell it briefly. A complex vision of the world, manifested in the works of contemporary writers, contributes

to the process of transformation and an active search for new genre forms for the expression of complex, polyphonic, multi-dimensional conception of the world. In this aspect, we can talk about specific typological, artistic parallels between Kazakh literature and the world literature.

The novel tells the story of a young writer in the throes of creativity in the era of stagnation, revealed the world of his thoughts. With Alisher, we meet at the most difficult moment of his life, when money, career and love lose meaning to him, he is concerned only with one question: "Is there a God? ». In addition, the novel includes twenty-five laconic, independent in form and content poems. This reflects the bright philosophical orientation of the writer, so conditionally genre of the work can be described as intellectual and philosophical novel. Other genre designations in relation to this work, researchers did not offer. Apparently, this is due to the original composition of the novel, which requires further study.

In the novel there are many quotations from the sacred books - the Koran, the Bible. Alisher appeals to the spirit of his great ancestors Khutu, Uken, Batachi, Baru, Bukh, Chilbi and their glorious descendants - Maral, Kugaya, Batuna, Ogua, Baty, Otchy, Tau, Batygaya, Sembek, Bokuteya, Boroldaya and many others.

Unusual, extraordinary, original style highlights this work. Mean phrases convey the whole dramatic nature of Alisher's search, and exactly what he wanted to say, the hero lost the meaning of simple concepts. We have already noted above that modern writers often use simple and monosyllabic sentences, investing in them a meaningful sense. Thoughts of the author are transmitted as if by a dotted line, the rest should be thought out by the reader himself. Complex syntactic constructions are not so common in the works of writers of the new wave. The complex syntax in modern novels in mind the complexity and high volume is a problem for the reader, first of all - the perception of the problem. Many authors end the sentence in novels with an ellipsis.

Violation of the traditional rules of grammar, the emergence of writer's accosonalisms - the practice of new modernist literature. Unexpected and original interpretations of words reveal the contradictory essence of modern reality. This trend can be traced in the works of T. Abdikov, D. Nakipov, D. Amantay and many others.

As G.K. Belger points out, "the novel consists entirely of hints, reflections, incompleteness, torn narrative, random and strange cohesion-episodes, allusions of sacral texts, the bizarre encounters of the ancient Kipchak, Saka civilizations and the specifics of the modern metropolis, diachonium (displacement of time strata), the emotional throws of the young writer Alisher, who is looking for Tengri, who dreams to create the "Tengri Book", which evokes in his meditations the spirit of Jesus, Moses, Muhammad, Zarathushtra, Tao, Buddha, Confucius, ancient Turks, archangels and angels, representatives of Dark forces,, Now and then colliding with the realities of today's Kazakh poets, parties, gypsies, agents, friends and girls, Almaty's nightlife, etc. " (Belger, 2007: 22).

Peculiarity, unusualness, originality, avoiding the traditional forms of narrative in the prose of D. Amantay noted by many researchers, describing his style as a laconic, philosophical. The writer does not take a great interest in descriptions that correspond to the spirit of modernity, dottedly denotes a thought, allowing the reader to think out, to conjecture, to reflect, to sympathize. His prose is dynamic and associative. By the way of execution is technological.

Results. The novels of modern Kazakh literature are distinguished by the desire of writers to embrace reality in all its multifaceted and contradictory nature. Simultaneously there are classical forms of writing and non-traditional, cardinaly changing compositional and structural-content modifications of the novel. Writers bring into the literature new themes and ideas, new "techniques" of writing and tricks, from a new angle view consider the existential problems of mankind. All this is most productively embodied in the genre of the novel. There has been a trend in which the novels of realism are gradually being replaced by contemporary modernist variants that bear signs of profound

transformation.

Conclusion. "The literary phenomena of the last decade, consolidating the conquered, differ acute topicality of their subjects and problems, the historicism of thinking, the strengthening of communication, internal interdependence of psychologism and sociality, close attention to the character, The inner world of man, the national, moral and psychological aspects of such global problems as ecology, the consequences of urbanization, the achievements of the scientific and technological revolution..." - this is how Sh. Yeleukenov characterizes the period of independence in Kazakh literature. (Yeleukenov, 1984: 19).

Analysis of the works of contemporary writers of Kazakhstan reveals in their works postmodern phenomena, motives and traits. Oriental worldview, aesthetics, world outlook transform the stylistic traditions perceived from Western literature and set new parameters in national literature. The influence of postmodernism in the literature of Kazakhstan extends the genre typology of works of contemporary writers, transforms the novel, its genre content.

Е. Султан

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты
жетекші ғылыми қызметкер, PhD доктор
Алматы, Қазақстан
E-mail: yertaysultan@gmail.com

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ РОМАНДАРЫ: ЖАНРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Түйін. Мақалада классикалық критерийлер шеңберінен шығып кеткен қазіргі романның формалары жан-жақты қарастырылып, талданады. Дәлірек айтсақ, Т.Әбдіқовтің «Парасат майданы», М.Мағауин «Жармақ» және Д.Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» шығармалары негізінде қазіргі романның жанрлық модификациясына шолу жасалды. Аталған жазушылардың шығармаларын талдау арқылы әрбір автордың өмір шындығын берудегі өзіндік әдіс-тәсілдері мен техникалық ерекшеліктері анықталды. Осылайша, Т.Әбдіқов өзі суреттеп отырған әлемге шынайылық иллюзиясын беру үшін күнделіктің «ғабадаттық», «рефлексивтік» қасиетін ескере отырып, баяндау тәсілін, ал М.Мағауин батыс әдебиетінде А.Камю шығармашылында, З. Фрейд, К.-Г. Юнг зерттеулерінде көтерілген екідайлылық парадигмасын қолданады. Осы арқылы постмодернистік бейнелеудегі қазіргі шынайылықты философиялық жалпылыққа дейін көтереді. Д.Амантай толықтай дәстүрлі баяндау формасынан алыстап, қазіргі өмір бейнесінің қарама-қайшылығын ашуға тырысады.

Кілтті сөздер: қазіргі қазақ прозасы, роман, жанрлық модификация, роман трансформация

Султан Е.

Институт литературы и искусства им. М.О. Ауэзова
ведущий научный сотрудник, доктор PhD
Алматы, Казахстан
E-mail: yertaysultan@gmail.com

СОВРЕМЕННЫЕ КАЗАХСКИЕ РОМАНЫ: ЖАНРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Резюме. В статье рассматриваются и анализируются современные романские формы, которые вышли за пределы классических критериев. В частности, по произведениям таких

авторов, как Т.Абдиков «Парасат майданы», М.Магауин «Жармак» и Д.Амантай «Гулдер мен Кітаптар» определена жанровая модификация современного романа. В результате анализа произведений современных писателей выявлены своеобразные приемы и техника передачи современной действительности каждым автором. Так, Т.Абдиков прибегает к дневниковому повествованию, используя в художественных целях его «исповедальную», «рефлексивную» функцию, которая способствует раскрытию характера и создает иллюзию достоверности и правдивости изображенной реальности, а М.Магауин использует парадигму двойничества, отраженного в западной литературе в произведениях А. Камю, в трудах З. Фрейда, К.-Г. Юнга. Таким образом, М.Магауин поднимается до философского обобщения современной действительности в постмодернистском изображении. Д.Амантай полностью уходит от традиционных форм повествования, старается раскрыть противоречивую сущность современной действительности.

Ключевые слова: современная казахская проза, романы, жанровая модификация, трансформация романа.

Информация об авторе:

Султан Е., Институт литературы и искусства им. М.О.Ауэзова, ведущий научный сотрудник, доктор PhD, Алматы, Казахстан. E-mail: yertaysultan@gmail.com, Scopus ID: 57192096203. WoS ID: D-8572-2015. Spin-code: 6055-8410. ORCID: 0000-0003-3240-2744.

REFERENCES

- [1] Abdikov T. (2003). Parasat Maidany. Astana: Foliant (kaz).
- [2] Amantay D. (2003). Gulder man kitaptar. Novel. Almaty (kaz).
- [3] Bakhtin M.M. (1979) Problems of Dostoevsky's poetics. Moscow (kaz).
- [4] Belger G.K. (2007) "Flowers and books of Didar." On the work of D. Amantay. Let's start with Monday. 18 (680), 11-17 (rus).
- [5] Ishanova A.K. (2005) Typology of the literary game from baroque to postmodernism. Astana (rus)
- [6] Kaliyeva A., Sultan Y. (2017). National and universal values in modern Kazakh novels. World of science, culture, education (RISC). 6 (67), 537- 539 (rus).
- [7] Madibaeva, K., Alkebaeva, D., Sultan Y. (2014). Magzhan Zhumabaev and spiritual ecology. Procedia - Social and Behavioral Sciences (Web of Science), Vol. 114, 515-518 (eng)
- [8] Magauin M. (2008). Zharmak. Novels . Zhambyl (kaz)
- [9] Mukhamedzhanova A.B. (2009). New prose of Mukhtar Magauin: the author's abstract ... cand. Philol. Sciences: 10.01.02. – Almaty. (kaz)
- [10] Sultan Y. (2016). Main directions of the modern transformation of the novel. Science and Life in Kazakhstan. 3 (38), 185-190 (kaz)
- [11] Sultan Y., Alkebaeva D., Kurkebayev K., Abdikulova R., Sagyndykov N. (2016). The categories of time and space in modern novel transformation. Man in India(Scopus), Vol. 96, Issue 10, 3927-3937 (eng)
- [12] Yeleukenov Sh.R. (1984) To the question of the genre originality of the Kazakh novel. Prostor. 11, 181-188 (kaz)

ӘДЕБИЕТ

- [1] Әбдіков Т. Парасат Майданы. – Астана: Фолиант, 2003 (қаз).
- [2] Амантай Д. Гүлдер мен кітаптар. Роман. – Алматы, 2003 (қаз).
- [3] Бахтин М.М. Достоевский поэтикасының мәселелері. – Мәскеу, 1979 (қаз).
- [4] Бельгер Г.К. «Дидардың гүлдері мен кітаптары». Д.Амантайдың шығармашылығы туралы. // Дүйсенбіден бастайық. – 2007. – 18 (680). – 11-17 (орыс).
- [5] Ишанова А.К. Бароккадан постмодернизмге дейінгі әдеби ойын типологиясы. – Астана, 2005 (орыс)

- [6] Қалиева А., Султан Е. Қазіргі қазақ романдарындағы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар. // Ғылым, мәдениет, білім әлемі (RISC). – 2017. – 6 (67) – 537-539 (орыс).
- [7] Мадидбаева, К., Әлкебаева, Д., Султан Е. Мағжан Жұмабаев және рухани экология. // Жинақ - әлеуметтік және психология ғылымдары (Web of Science). – 2014. – том. 114 – 515-518 (ағыл.)
- [8] Мағауин М. Жармақ. – Роман. Жамбыл, 2008 (қаз)
- [9] Мұхамеджанова А.Б. Мұхтар Мағауиннің жаңа прозасы: авторефераты ... канд. Филол. Ғылымдар: 10.01.02. – Алматы, 2009 (қаз)
- [10] Султан Е. Қазіргі роман трансформациясының негізгі бағыттары. // Қазақстан ғылымы және өмірі. – 2016. – 3 (38). – 185-190 (қаз)
- [11] Султан Ю., Алкебаева Д., Күркебаев К., Әбдіқұлова Р., Сағындықов Н. Қазіргі роман трансформациясындағы уақыт пен кеңістік категориялары. // Man in India (Scopus). – 2016. – том. 96, № 10. – 3927-3937 (ағыл.)
- [12] Елеукенов Ш.Р. Қазақ романының жанрлық ерекшелігі туралы. // Простор. – 1984. – 11. – 181-188 (қаз).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Абдиков Т. Парасат Майданы. – Астана: Фолиант, 2003 (қаз).
- [2] Амантай Д. Цветы и книги. Роман. – Алматы, 2003 (қаз).
- [3] Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – Москва, 1979 (қаз).
- [4] Белгер Г.К. "Цветы и книги Дидар". // О творчестве Д. Амантая. Начнем с понедельника. – 2007. – 18 (680) – С. 11-17 (русс.).
- [5] Ишанова А.К. Типография литературной игры от барокко до постмодернизма. – Астана, 2005. (русс.)
- [6] Қалиева А., Султан Ю. Национальные и общечеловеческие ценности в современных казахских романах. // Мир науки, культуры, образования (РИНЦ). – 2017. – 6 (67). – 537-539 (русский).
- [7] Мадидбаева К., Алкебаева Д., Султан Ю. Мағжан Жұмабаев и духовная экология. // Сборник - Социальные и психологические науки. – 2014. – Vol. 114. – С. 515-518 (англ.)
- [8] Мағауин М. Жармақ. Романы. – Жамбыл, 2008 (қаз)
- [9] Мухамеджанова А. Новая проза Мухтара Мағауина: автореферат ... канд. филол. наук. Наук: 10.01.02. – Алматы, 2009. (Қаз)
- [10] Султан Е. Основные направления современной трансформации романа. Наука и жизнь Казахстана. – 2016. – 3 (38). – 185-190 (қаз)
- [11] Султан Ю., Алкебаева Д., Куркебаев К., Абдиқұлова Р., Сағындықов Н. (2016). Категория времени и пространство в трансформации современного романа. // Man in India (Scopus). – Vol. 96, выпуск 10 – С. 3927-3937 (англ.)
- [12] Елеукенов Ш.Р. К вопросу о жанровой самобытности казахского романа. // Простор. – 1984. – 11. – С. 181-188 (қаз)

«Keruen» scientific journal
M.O.Auezov Institute of Literature and Art
ISSN 2078-8134
Volume 71, Number 2 (2021)
<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2021.2-09>

IRSTI 821.161.3

N. Caffee
University of Arizona
PhD, Visiting Assistant Professor
Department of Russian and Slavic Studies
E-mail: naomi.caffee@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7338-2084

KAZAKH CULTURE AND LITERATURE IN THE AMERICAN HIGHER EDUCATION CURRICULUM

Abstract. *I am an American educator and researcher working in the Department of Russian and Slavic Studies at the University of Arizona, a large public university in the Southwestern region of the United States. As a longtime student of the Kazakh language and literature, as well as a researcher of the cross-cultural links between Kazakhstan and its neighbor countries, I often encounter a surprised reaction by both Kazakhstanis and my fellow Americans when I describe my topic of research. Both Americans and Kazakhstanis have asked me: Why would an American study Kazakhstan? What use is the Kazakh language to an American? What can American students hope to learn from Kazakhstan? The ultimate purpose of this article is to provide some answers to these questions. I have found the study of Kazakhstan to be enriching in many ways, both for myself and for the students I work with at the University of Arizona. In this article, I will provide an overview of the contemporary status of Kazakhstan as a subject of study in American institutions of higher education, and I will also share some of my personal experiences as both a student and a teacher. I will discuss not only specialized courses on the Kazakh language and culture, but also courses in the humanities and social sciences that incorporate Kazakhstan into broader interdisciplinary topics, such as global studies. Finally I will discuss international connections between American and Kazakhstani institutions of higher education.*

Keywords: *Kazakh literature, Kazakh language, anthology, poetry, prose, interdisciplinary research, art*

Introduction. Enrollments in Kazakh language courses at American institutions of higher education have remained modest but steady since the mid 1990's. According to language enrollment data gathered by the Modern Language Association, five American institutions have offered Kazakh language courses in this timeframe: the University of Wisconsin, the University of Washington, the University of Illinois, Indiana University, Columbia University, and Stanford University. Summer language programs, particularly those hosted by the School of Global and International Studies, Indiana University and the Center for Russian, East Europe, and Central Asia, University of Wisconsin, are a popular venue for the study of less-commonly-taught languages, including other Central Asian languages such as Uzbek, Uyghur, Tajik, and Mongolian. Other institutions created online collections with teaching materials on Kazakh and other languages. I will give you 2 examples: University of California Language Teaching Materials Project and the Center for Languages of the Central Asian Region at Indiana University. American students also take advantage

of government-sponsored programs such as the American Councils Eurasian Regional Languages Program in order to study the language while living in Kazakhstan. Methods. The research methods are objective-analytical and comparative method of analysis in the context of contact and typological interrelations, analysis of diverse reception processes, new literary translations and new anthologies of Kazakh literature.

Results. The publication of new anthologies about Kazakh literature such as “The Stories of the Great Steppe. The Anthology of Modern Kazakh Literature” (ed. by Dr. Rafis Abazov. Translated by Sergey Levchin and Ilya Bernshtein [1] and «Summer Evening, Prairie Night, Land of Golden Wheat. The Outside World in Kazakh Literature. First Edition» (Ed. by Dr. Rafis Abasov and translated by Sergey Levchin) [2] in the United States and has enabled American students to study Kazakh literature and culture in English language.

Discussion. I received my Ph.D. in Slavic Languages and Literatures in 2013 from the Department of Slavic, East European, and Eurasian Languages and Cultures at the University of California, Los Angeles. Following my graduation, I taught general education courses for two years in the same department, before transferring to the Department of Russian & Slavic Studies at the University of Arizona. At both of these institutions, I successfully incorporated topics on Kazakhstan into my courses on Global Studies, Russian literature, Eurasian area studies, and the history of Soviet and post-Soviet film. In each case, I was able to tailor Kazakhstan-specific content to fit in line with the goals and standards of the course, while also piquing student interest in Central Asia. For example, one course provided an overview of Eurasian history and cultural life from the time of the Mongol Empire up to the contemporary era. In addition to reading Russian historical documents and classic works of Russian literature, students read poetry by Olzhas Suleimenov, Jambul Jabaev, Bakhytzhan Kendzheev, and Chingiz Aitmatov in English translation. They also viewed the 2006 documentary film *Koryo Saram: the Unreliable People*, produced co-directed by Y. David Chung and Matt Dibble which follows the journey of Kazakhstan’s Korean diaspora population from the time of their deportation from the Russian Far East under Stalin to their contemporary life as part of Kazakhstan’s multicultural “melting pot.”

Relatedly, in another one of my courses, *Eurasia in Five Meals*, students studied the unique history and cultural significance of beloved Central Asian dishes such as pilaf, nan, bishbarmak, samsa, tea, horse sausage, and—of course—Korean carrot salad. They had the opportunity to taste these dishes during the final class session of the semester, which many students described as the highlight of their time in the department. Thus, studying Kazakhstan not only opened students’ eyes to the diversity of the post-Soviet world, but they also learned to appreciate the diversity within Kazakhstan itself, and in turn to look more deeply at the diversity underpinning their own culture and conditioning their experiences. In this way, studying Kazakhstan—and Central Asia in general—proved to be an excellent way for students to develop the skills that are of paramount importance in the American higher education system: intercultural competence, critical thinking, and humanistic values.

While still a graduate student at UCLA, I was a founding member of the Workshop on Central Asia, a weekly research seminar that “locates” Central Asia at the crossroads of several different modes of scholarly inquiry, bringing together students and faculty from history, geography, anthropology, political science, and literary studies. The workshop was part of a wider initiative in Los Angeles called the Central Asia Program, which promotes research and curriculum development on Central Asia topics. Weekly meetings and presentations of invited scholars included such diverse topics as the medieval history of Central Asia, methods of restoring Islamic architecture, modern art and musical creativity of Kazakhstan, as well as the role of Kazakhstan in regional economic associations. Also within the framework of the seminar two international conferences were held, at which the language problems of Central Asia, literature, culture, history and the modern period were

discussed.

At the University of Arizona, in addition to my work in the Department of Russian & Slavic Studies, I have become an instructor in the interdisciplinary Global Studies program. In my course “Dimensions of Globalization: States, Societies, and Institutions,” I used examples from Kazakhstani popular music – the Soviet-era musical ensemble Dos Mukasan and the hip-hop group Black Cost – to illustrate the complex dynamics of appropriation and authenticity inherent in the transplantation of cultural art forms across our increasingly connected world. Interest in Kazakhstan on our university campus is also enhanced by a colloquium for first-year students, "Kazakhstan: The Heart of Eurasia", which is held by the Russian Language and Slavic Studies department.

A significant event was the publication of the poetic collection of the young poetess from Kazakhstan Aigerim Tazhi in English language in the USA [3]. As a manuscript, Aigerim Tazhi's book, “Bumazhnaya kozha/Paper-Thin Skin”, was a finalist in the Annual Chapbook-in-Translation contest (“Goodmorning Menagerie”). At the end of last year, her translator James Kates received the literary award - Käpylä Translation Prize (UCONN). Kates is a famous poet and translator in the United States, the former president of the US Literary Translators Association. Previously he translated the books of M. Aizenberg, M. Eremin and G. Sapgir.

The poems of A. Tazhi were translated into English, French, Polish, Armenian, Uzbek, and Kazakh languages. Seven years ago, Kates made the first translation of a poem by a Kazakhstani poetess for the American magazine “Words Without Borders.” Three years ago, the US National Endowment for the Arts allocated a special double grant to translate a future book, highlighting the manuscript on the list of winners.

In the book of A. Tazhi “Bumazhnaya Kozha / Paper-Thin Skin” there are poems in Russian language and their translations into English language. Many translations included in the new book by A. Tazhi have been published before in American and European magazines: “Stand”, “Kenyon Review”, “Prairie Schooner”, “Chтения/Readings”, “Words without borders”, “Colorado Review”, “Salamander”, “St. Petersburg Review”, “Two Lines”, “Massachusetts Review”, “Atlanta Review”, “Cyphers” and others.

The book is already available on many of the world's online sites (Amazon and others). On April 27, the book readings will be held in New Hampshire (USA), and her first presentation will be held in Boston on May 1.

Students of the University of Arizona have an opportunity to learn about Kazakhstan by studying abroad thanks to the initiative developed by Liudmila Klimanova in partnership with the Summer School of Russian Language and Eurasian Studies at Nazarbayev University. This project, which continues to this day, was the result of a partnership initiated in 2011 by Nazarbayev University and the University of Wisconsin.

Institute of Literature and Art named after M.O. Auevov published a collection of scientific articles on the works of Olzhas Suleimenov, which includes my article (Caffe N. “Identity and hybridity in O. Suleimenov’s poem “Zemlya, poklonis cheloveku!”) [4].

In "Afterword. The Expanding Horizons of Kazakh Literature and Culture" I consider the recognition of Kazakh culture abroad as “the result of the geographical and virtual dissemination of Kazakh art” [5, p.142].

I hope that such initiatives are just the beginning of institutional ties between our two countries.

Conclusions. In this article I have outlined some of the ways in which the country of Kazakhstan, along with the Kazakh language and culture, is being incorporated into American higher education curricula. Although student interest in Eurasia has diminished overall in the decades since the breakup of the Soviet Union, and the study of the Kazakh language continues to be limited to a few universities throughout the country, an increasing number of interdisciplinary courses are

introducing students to topics in Kazakhstan's history, culture, and significance on the global stage. Ultimately I see this as a positive development. My overall observation is that Kazakhstan—much like the United States, in fact—is a large and diverse country with a rich history that everyone can learn from. My experiences teaching students about Kazakhstan, as well as my observations of my peers in American institutes of higher education, indicate that there is a wealth of potential for mutual understanding and collaboration between students and researchers from our two countries.

Н. Каффи Аризона университеті
PhD, шақырылған ассистент профессор
Орыс тілі және славистика кафедрасы
E-mail: naomi.caffee@gmail.com

АҚШ УНИВЕРСИТЕТТЕРІНІҢ ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ МЕН МӘДЕНИЕТІ

Аңдатпа. Мен Америка Құрама Штаттарының Оңтүстік-Батыс аймағындағы Аризона университетінің орыс тілі және славистика кафедрасында жұмыс істейтін американдық педагог әрі зерттеушімін. Мен қазақ тілі мен әдебиетін және де Қазақстанның көрші елдермен мәдениетаралық байланысын зерттеймін, мен өз зерттеу тақырыбымды сипаттап айта бастағанда қазақстандықтардың тарапынан, сондай-ақ, американдық әріптестерімнің тарапынан таңқалуларға жиі кездесіп жатамын. Американдықтардың да, қазақстандықтардың да менен үнемі сұрайтын сұрақтары: Неліктен американдықтар Қазақстанды зерттеп жүр? Американдықтарға қазақ тілі не үшін керек? Американдық студенттер Қазақстан туралы не білгісі келеді? Бұл мақаланың мақсаты осы сұрақтарға американдық педагогтың көзқарасын көрсету болып табылады. Қазақстанды зерттеу менің білімімді және Аризона университетінде дәріс беріп жүрген студенттерімнің білімін көптеген бағыттарда кеңейтетінін байқадым. Бұл мақалада американың жоғары оқу орындарында зерттеу пәні ретінде жүретін Қазақстанның қазіргі заманғы жай-күйіне қысқаша шолу жасаймын, сондай-ақ, студент және оқытушы позициясынан өз жеке тәжірибеммен бөлісемін. Мен қазақ тілі мен мәдениеті бойынша арнайы курстар туралы ғана емес, сондай-ақ, кеңейтілген пәнаралық зерттеу және жаһандық зерттеулер сияқты Қазақстанды зерттеуді қамтитын бағдарламаларды талқылайтын боламын. Сонымен қатар, американдық және қазақстандық жоғары оқу орындары арасындағы халықаралық байланысқа тоқталамын.

Кілт сөздер: қазақ әдебиеті, қазақ тілі, антология, поэзия, проза, пәнаралық зерттеулер, өнер

Н. Каффи
Университет Аризоны
PhD, приглашенный ассистент профессор кафедры
русского языка и славистики
E-mail: naomi.caffee@gmail.com

КАЗАХСКАЯ КУЛЬТУРА И ЛИТЕРАТУРА В УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЕ УНИВЕРСИТЕТОВ США

Аннотация. Я – американский педагог и исследователь, работающий на кафедре русского языка и славистики в Университете Аризоны, крупного государственного университета в

Юго-Западном регионе Соединенных Штатов. Я изучаю казахский язык и литературу, исследую межкультурные связи между Казахстаном и соседними странами и часто сталкиваюсь с удивлением со стороны как казахстанцев, так и моих коллег американцев, когда я начинаю описывать свою тему исследования. Как американцы, так и казахстанцы спрашивали меня: «Почему американцы изучают Казахстан? Зачем нужен казахский язык американцу? Что американские студенты хотят узнать о Казахстане?». Цель данной статьи состоит в том, чтобы показать взгляд американского педагога на эти вопросы. Я обнаружила, что исследование Казахстана расширяет мои знания во многих направлениях и знания студентов, с которыми я работаю в Университете Аризоны. В этой статье я приведу краткий обзор современного состояния Казахстана как предмета исследования в американских высших учебных заведениях, поделюсь своим личным опытом с позиции студента и преподавателя. Я буду обсуждать не только специализированные курсы по казахскому языку и культуре, но и программы, которые включают изучение Казахстана в более широком междисциплинарном плане как глобальные исследования. Я планирую обсудить международные связи между американскими и казахстанскими высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: казахская литература, казахский язык, антология, поэзия, проза, междисциплинарные исследования, искусство

Информация об авторе:

Каффи Н., Университет Аризоны, PhD, приглашенный ассистент профессор кафедры русского языка и славистики. E-mail: naomi.coffee@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7338-2084.

REFERENCES [1].

- [1] The Stories of the Great Steppe (2013). Cognella academic publishing. USA. ISBN: 978-1621318378
- [2]. Summer Evening, Prairie Night, Land of Golden Wheat. The Outside World in Kazakh Literature (2016). Cognella San Diego. USA. ISBN: 978-1631894008
- [3]. Tazhi Aigerim (2019). Paper-Thin Skin (In the Grip of Strange Thoughts). Zephyr Press. USA. ISBN: 978-1938890901
- [4]. Mir Olzhasa Suleimenova (2015). Litera, Kazakhstan. ISBN: 978-6012101478
- [5]. Caffee N. (2013). Afterword. The Expanding Horizons of Kazakh Literature and Culture The Stories of the Great Steppe. 2013, P.141-142

ӘДЕБИЕТ [1].

- [1] The Stories of the Great Steppe (2013). Cognella academic publishing. USA. ISBN: 978-1621318378
- [2]. Summer Evening, Prairie Night, Land of Golden Wheat. The Outside World in Kazakh Literature (2016). Cognella San Diego. USA. ISBN: 978-1631894008
- [3]. Tazhi Aigerim (2019). Paper-Thin Skin (In the Grip of Strange Thoughts). Zephyr Press. USA. ISBN: 978-1938890901
- [4]. Олжас Сүлейменов әлемі (2015). Litera, Қазақстан. ISBN: 978-6012101478
- [5]. Caffee N. Afterword. The Expanding Horizons of Kazakh Literature and Culture (2013). Рассказы Великой Степи. 2013, P.141-142 ISBN: 978-1938890901

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Рассказы Великой Степи (2013). Cognella academic publishing. USA. ISBN: 978-1621318378
- [2]. Летний вечер, ночь в прерии, земля золотой пшеницы: окружающий мир в казахской литературе (2016). Cognella San Diego. USA. ISBN: 978-1631894008

- [3]. Тажи Айгерим (2019). Бумажная кожа / Paper-Thin Skin (In the Grip of Strange Thoughts). Zephyr Press. USA. ISBN: 978-1938890901
- [4]. Мир Олжаса Сулейменова (2015). Litera, Казахстан. ISBN: 978-6012101478
- [5]. Caffè N. Afterword. The Expanding Horizons of Kazakh Literature and Culture (2013). Рассказы Великой Степи. 2013, P.141-142 ISBN: 978-1938890901

THE EDUCATIONAL ESSENCE OF THE AUTHOR'S HISTORICAL EPICS

Summary. *To leave rough education and useful teaching for future generations is a burden for adults. In this article, the researcher touches on the idea of the younger generation to become a patriot, linking pedagogy with copyrighted historical epics that are not publicly known. This study considers the issues of forming in younger generations through an author historical epics of qualities such as perseverance, patriotism, love of Motherland, being a hard working person, respect for the elderly, asking for a blessing from the elderly when going on a journey, protecting their people and land, performing civil duty, and etc. To reveal the topic, the author cites samples from the epics of the Zhetysu authors. In particular, patriotic education is linked with the historical epics "Er Azhibay" by Abzeit Malikeuly, "Bayseit Batyr" by Sayadil Kerimbekuly, "Shayan Batyr" by Esdaulet Kandekov. And also the author's views on patriotic education in the article correspond to the messages, programs, and initiatives of the Lider of the country N. Nazarbayev.*

Key words: *an author historical epic, heroism, faithful service, responsibility, patriotism, discretion, loyalty to friend, dignity, upbringing*

Introduction. The Kazakh people who has a good saying "The education begins from the cradle" paid special attention to the upbringing of the offspring. In the upbringing, beliefs, rituals, prohibitions, proverbs, sayings, tales, heroic epics, historical epics, etc. play a huge role.

The Kazakh people used to memorize heroic epics, sung them day and night, and praised the heroic deeds of Kazakh heroes. The generation who heard the heroic epics was inspired by heroes who found favor in the eyes of people. They loved their country, their land, protected it, served faithfully to their country, and fulfilled their responsibilities before the Motherland.

At present, instilling patriotism in younger generation is especially important across the country. The program "Cultural heritage" by the President, the program "The native land" in his article "Orientation to the future: Spiritual Revival", the initiative "Know your land" in the Presidential address "The growth of welfare of the People of Kazakhstan: improving the income and the standard of living (The official site of the president of the republic of Kazakhstan. 2017. URL: http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/press_conferences/course-towards-thefuture-modernization-of-kazakhstans-identity)" focus on strengthening patriotic education for the younger generation. At this point, we are not mistaken if we look for the source of patriotic education in the authorial historical epics.

Since the independence of Kazakhstan, the Kazakh people have been forbidden in the Soviet era and have not been studied for a long time and have been unpublished, and many valuable literary and cultural exhibits of the readership and the scientific community have been released. One of

them is historical epics. Independence of the country has also been instrumental in the study of the idea of national liberation which has been widely reflected in historical traditions. It is well-known that any model of historical poetry is dedicated to independence and promotes the heroic deeds and deeds of men who have worn out for the country. That's why the censorship of the Soviet Union has strict control over the correspondence of the centuries-old spiritual heritage of the Kazakh people to the principles of communist ideology and has reached the peak of prohibition. Folk poets from Zhetysu created and sang historical epics. The heroic epos is a great ideological and aesthetic idea - the truthfulness of life and the extraordinary heroic feat of giant battles and hyperbolic exclusively in hyperbolic ways. Well, what's historical epic? 'Historical epics are a part of the Kazakh folklore, which has been a model to showcase the country and sovereignty with an incredible spirit, from generation to generation. It is well-known that the study of the idea of national liberation, which was widely depicted in them, was limited in the Soviet era' (Albekov et al., 2017). The ultimate meaning of the terms 'historical al song', 'historical al poem', 'authorial historical al poem' are similar, their main plot are the difficult times of the people, political news and significant historical events in the country. However, as most literary critics have not explained the distinctions of these terms, their relationships, characteristics and functions are scientifically unclear. 'The birth and evolution of the literature of every nation is a very complex phenomenon. The magic word system that deeply touches the soul of every Kazakh, which has not stayed intact as the time goes, was passed down from father to son orally. The heroic Kazakh sons and daughters, who had a great responsible for their fate, demonstrated the art, as well as the great example of courage. One of the most extensive heritage of the past that has reached this days by word-of-mouth is the historical epics, and the key words in them is the real social and political events' (Rakhim, 1999).

The Russian scientist B.N. Putilov in his composition 'The Russian Historical Folklore of the XIII-XVI Centuries' suggests: 'The specific historical character of the genre is not at all in that the poems reflect in the form of concrete historical plots, the real political conflicts characteristic of this historical moment and for some reason important for the people. The specific historical character resides in the topic of these poems, and their heroes act as the protagonists of the story regardless of whether they were such or not' (Putilov, 1960). Even though the whole truth of life was not reflected in the historical poem, the poet described in it the truth of the time and the main historical event that he saw or heard himself. The heroes that showed their heroism and therefore stayed in the memory of the people were the main character of the historic epics.

Academician M.O. Auezov suggests: 'All these epics, those that were made earlier and later, were based on real historical events and the main characters were real people. Authors of these epics are mostly those who have seen these events. The authors tell stories that they have seen and experienced in the past. Historical epics are different from heroic epos. That is, in the historical epics, the subjective evaluation of the author that takes the events personally replaces the objective narrative characteristic to the epos' (Auezov, 1962). Consequently, the authors transform the facts, events, and historical circumstances that do not come from memory into an expressive poem without much change. Even if they do not know the details of the events, they may be generally familiar with the subject and have interest in it. Therefore, it is enough to draw on the general event and to describe the main hero's image, personality.

The epic tradition is characterized by the fact that one person has been imprisoned and his ordinary character is elevated to a heroic degree. These epic standards are formed over many years. That is why all the epos can be described as broadly as possible, monumental and with great conclusions.

It is a bit different from the ideological and aesthetic aspect of the historical genius: here special facts of the great event, ordinary people, who are strangled with their courage, heart and mind, from the general public. But they, both personal and fact, are not separated from the general historical

situation. Even the entire content of the historical pearl is born and flourished through the events of that time.

Among them there are epics that tell about the Zhungar invasion of the XVII-XX centuries and the People's Movement against enemies and the heroism of the leaders such as Suanbai

Aronuly's "Suranshy Batyr", "Sauryk Batyr", Zhambyl Zhabayuly's "Otegen Batyr", Yesdaulet Kandekuly's "Zhetygen batyr", "Shayan Batyr", Abzeit Malikeuly's "Er Azhibai", "Ali Batyr" by Kenen Azerbaiuly, "Partizan Shaimerden", "Musabek Sengirbaev" by Kalka Zhapsarbaiuly, "Bygones" by Koudek Maralbaiuly, "Five guns" by Sayedul Kerimbekuly, Kabyzbek Sauranbaiuly's "Karkara uprising", etc.

Method. One can set an example of many good qualities such as patriotism, heroism, perseverance, responsibility, loyalty to oath, respect for the elderly, respect for the young, leadership, etc. from the heroic epic, historical epics.

One of the heroes who had the above qualities was Azhibai Batyr. The poet Abzeyit (Abdolzeyit) Malikeuly's epic "Er Azhibai" tells about Azhibai Batyr who lived in Zhetysu district and its main theme is a nationwide liberation struggle against the Zhungars' invasion of XVIII century.

From the Alban tribe comes Azhibai batyr,
He has won everyone that he fought with.
He has fought with the Kalmyk for a lifetime,
Finally, he drove them out of Alatau (Babalar sozi, 2010).

The main hero of the work Azhibai Naymanbaiuly lived from 1699 to 1778. He was the same age as Otegen Batyr. The epic "Er Azhibai" tells of such noble qualities as heroism, reasonableness, loyalty to friend, dignity.

The genius people say that,
He is powerful, has a strong body, and smart.
After his forecasting things skillfully, People
called the Otegen Batyr saint.

Otegen was a companion to Azhibai, The
Kalmyks was gone mad seeing this.
Throughout their lives these two used to hit the Kalmyks,
Each time they would take their livestock away (Babalar sozi, 2010).

The epic describes Azhibai in his youth when he protected the Kazakh land from the Kalmyks and took revenge. Despite the age of a hero, he puts himself in danger and considers resisting the enemy his civil duty.

For quite some time it was,
That the Kazakhs and Kalmyks were in conflict.
There came a message to Azhibai that said, "The
Kazakhs were attacked by Kalmyks".

Azhibai could not tolerate this.
He had not seen this humiliation before.
"I'm going to take vengeance on Kalmyk"

That was his message to the people (Babalar sozi, 2010).

One of the epics that describe the desire for independence and praises heroism is the “Baiseit Batyr” epic. The epic “Baiseit Batyr” was sung by the Zhetysu folk poet Sayadil Kerimbekov. It tells about Baiseit Batyr’s heroism shown in regulating the cold-blooded relations between the Kazakh and Kyrgyz people, bringing peace to both countries.

There are epics and stories about Bayseyit Toyshibekuly who was well-known in history. Bayseyit’s grandfather, Saman, his father, Toyshibek, were also batyrs (heroes). Baiseit Batyr was the youngest member of the rebel army led by Kenesary Kassymov. He stood out with his heroism and enjoyed the attention of the people. The poet Sayadil Kerimbekov wrote an epic based on the folk epics praising his heroism.

Baiseit hero
Attacked the enemy.
His horse was sweating a lot.
Many people Died of his arrow. The noise of guns Went down.
Everyone felt burning in their flesh.
Many were injured,
Their blood splashed like water.
Baiseit was above his strength,
So he kicked out the enemy (Babalar sozi, 2010).

In the battlefield of heroism, Bayseyit batyr defeated the enemy with a mastery of the hero and kicked them out of the border. At this point it is necessary to note the batyr’s shooting skills. Poet Sayadil Kerimbekov describes the heroism of the hero as in heroic epics, and honors courage and heroism setting it an example for the future generations.

When the hard times came for his people Baiseit Batyr immediately stormed the enemy and lived up to hope of his people.

You were like a lion, Baiseit,
But you suddenly fell from your horse. Who
will now stop the enemy?
The day has come to the people
When it lost its hero
It is a sad day (Babalar sozi, 2010).

Apart from Baiseit in this epic, Sypatai, Agybai, Syzdyk batyr were killed by the enemy.

Another epic about patriotism is “Shayan Batyr” by Yesdaulet Kandekov. E.Kandekov’s epic “Shayan Batyr” is one of the less studied, unpublished, and unpopular epics. It is significant in instilling love for the Homeland, teaching heroism to future generations. In the future it is necessary to study the epic. As we can see, at some point the events and activities in the epic are incompatible with historical and political events in real life. However, the author could reveal the image of Shayan batyr. I am convinced that the epic “Shayan Batyr” where the heroism of a hero in the fight with the enemy for freedom is praised, will attract attention of the literary scholars in the future (Kabdesheva and Harris, 2018).

At the age of ten, he was riding a camel and cut the head of Kalmyk with an axe. In order to prevent the Kalmyk people to take revenge on the country Baba Kara was forced to hide in the Black Cave.

At the age of sixteen, he heard that his relative Sat batyr was killed by the Kyrgyz.
“Hey, there, I have anger, I
am sixteen,
My brother Sat has died, I
am on the race.
Uman killed the Sat batyr,
He brought trouble to the country, If
you, my people, approve of that, I'm
craving for his blood.
If I do not take the revenge,
Why am I born a hero? (Kandekov, 1940).

Thus, Shayan batyr feeling responsibility for protecting the country confronts the opponent, and even fights the dragon.

In heroic epics, historical epic there is a motive of asking for permission from the elderly. Before a serious war, the heroes took the permission of the elderly, as well as their blessing.

- Kerim Batyr, Kuat Batyr,
You have seen a lot in life,
I ask you one thing,
... Unless I do a great thing, My heart is in grief.
If you allow, big brothers,
I want to go to Kalmyk (Kandekov, 1940).

In such fierce battles, the hero stood out by his leadership qualities. He was able to organize the process of preparation to war such as soldier training, tool making, choosing a way of fighting, defining pathway, etc.

The scenes in the heroic epics like Kobylandy batyr's herding horses, Kambar batyr's hunting, and Targyn's training a horse can be found in historical epics. The horses of heroes that became their companions complement their heroism.

In the epic “Shayan Batyr”:

Black cave was lower than Auliatah. Baba lived there for six years. While in the cave, the offspring of Syrymbet baba fell short. A red mare becomes pregnant, gives birth, then many people were fed by its milk. There is edification since then “Baba milked the cattle, Syrymbet ate dry bread”. He gifts the red foal of that mare to Shayan. That red foal becomes a five old horse. Shayan becomes sixteen years old. This red horse becomes known as Shayan's red horse and the best companion to Shayan.

In the epic “Er Azhibai”:

Azhibai rode the Kulagabel himself He
rode the horse at night.
He screamed “Azhibai” while riding
He made lots of noise in the village (Babalar sozi, 2010).

In his article titled “Seven Wonders of the Great Steppe”, the President pays special attention to the culture of horse riding, horse training mentioning that: “The image of a warrior with a flag is the most famous emblem of the era of heroes, as well as the distinctive element of the “cultural code” of nomadic world formed by the emergence of the cavalry” (The official site of the president of the

republic of

Kazakhstan.2018.URL:http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleketbasshysy-nanazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan). It is certain that the younger generation can be educated on the importance of labor through the various examples in the historical epics (“Kenkyzyl” of Shayan batyr, “Kulatobel” of Azhibai batyr) such as recognizing the value of horses and looking after them as they used to play a big role in the life of nomad people.

Results. In times of war, the unity of the country and the heroism of a man came under criticism. Men preferred to die in the hands of the enemy rather than waiting for death, and they considered it to be honorable. In today’s civilized, peaceful time men are eager to refuse to fulfill their civic duty before their homeland. Taking this into account, the government is organizing various programs and events across the country to educate young people about patriotism, and encourage men to fulfill their civic duty. The President in his Address on October 5, 2018 emphasizes the need to improve the patriotic education: “It is necessary to strengthen the role of military-patriotic education in schools, creating a youth association “Sarbaz” such as the Boy Scout Movement” (The official site of the president of the republic of Kazakhstan. 2018. URL: http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyynkazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan).

Conclusion. A citizen who loves and is proud of his homeland contributes to its improvement. At the moment, there is a focus on educational activities on personality development, self-development, and self-employment. Measures are being taken to strengthen patriotism, to love the homeland, to be persistent, hardworking in the times of globalization. For this purpose, the role of historical epics is unique. The historical epos does not choose either age or gender. Everyone can take useful things from historical epics and become a person.

Қабдешова Қ.А.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының 3-курс докторанты

Алматы, Қазақстан

E-mail: kuralay.kabdesheva@gmail.com

АВТОРЛЫҚ ТАРИХИ ЖЫРЛАРДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Түйін. Келер ұрпаққа тәлімді тәрбие мен пайдалы ілім қалдыру ересектердің мойнындағы жүк болып табылады. Мақалада авторлық тарихи жырлар арқылы жас ұрпақты қайсарлыққа, ұлтжандылыққа, Отанын сүю, еңбекқор болу, үлкенді сыйлау, жол жүргенде үлкендерден бата алу, елін, жерін қорғауға, азаматтық борышты өтеуге т.с. қасиеттерді жас жеткіншектердің бойына қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Зерттеуші ұсынылып отырған мақалада өскелең ұрпақтың ұлтжанды болып өсу идеясын қозғай отырып, көпшілікке таныс емес авторлық тарихи жырларды педагогикамен байланыстырады. Тақырыпты ашу үшін автор Жетісу авторларының жырларынан мысалдар келтіреді. Атап айтқанда, патриоттық тәрбиені Әбзейіт Мәлікәұлының «Ер Әжібай», Саяділ Керімбекұлының «Байсейіт батыр», Есдәулет Қандековтың «Шаян батыр» жырларымен сабақтастырады. Сондай-ақ автордың мақалада алға тартып отырған патриоттық тәрбие туралы пікірлері елбасы Н.Назарбаевтың халыққа жолдаған жолдауларымен, бағдарламаларымен, бастамаларымен үндесіп келеді.

Кілт сөздер: авторлық тарихи жыр, батырлық, адал қызмет ету, жауапкершілік, патри-

от болу, парасаттылық, досқа адалдық, намысқойлық, тәрбие.

Кабдешова К.А.

Докторант 3-курса Института литературы и искусства им. М.О.Ауэзова
Казахский национальный университет им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан
E-mail: kuralay.kabdesheva@gmail.com

ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ АВТОРСКИХ ИСТОРИЧЕСКИХ ЭПОСОВ

Резюме. Оставить примерное воспитание и полезное учение для будущих поколений это время для взрослых. В предлагаемой статье исследователь затрагивает идею подрастающего поколения стать патриотом, связывая педагогику с авторскими историческими эпосами, которые публично не известны. В данном исследовании рассматриваются вопросы формирования молодого поколения с помощью авторские исторические эпосы таких качеств, как настойчивость, патриотизм, любовь к Родине, трудолюбивый человек, уважение к пожилым, просьба о благословении от пожилых людей в поездке. защита своих людей и земли, выполнение гражданских обязанностей и т.

д. Чтобы раскрыть тему, автор приводит образцы из эпосов Жетысуских авторов. В частности, патриотическое воспитание увязывается с историческими эпосами «Ер Ажибай» Абзеита Маликеулы, «Байсеит батыр» Саядила Керимбекулы, «Шаян батыр» Есдаулета Кандекова. А также взгляды автора на патриотическое воспитание в статье соответствуют сообщениям, программам, инициативам Елбасы страны Н. Назарбаева.

Ключевые слова: авторское историческое сказание, героизм, верное служение, ответственность, патриотизм, благоразумие, верность другу, достоинство, воспитание.

Информация об авторе:

Кабдешова К.А., Докторант 3-курса Института литературы и искусства им. М.О.Ауэзова, Казахский национальный университет им. аль-Фараби. Алматы, Казахстан.
E-mail: kuralay.kabdesheva@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4783-5705.

REFERENCES

- [1] Article of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev "Seven Facets of the Great Steppe". (2018). The official site of the president of the republic of Kazakhstan. Retrieved 22.09.2019. http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy2018-zhylgy-5-kazan (kaz.)
- [2] Albekov, T.K., Alpysbayeva, K.B. and Auyesbayeva, P.T. (2017). Distinctive and educational features of Kazakh folklore by the example of "Words of Ancestors". Revista ESPACIOS, 38(45), 33 p. (eng.) <http://www.revistaespacios.com/a17v38n45/17384533.html>
- [3] Rakhym, B.S. (1999). The nature of historical epos: the poetics of Kazakh historical epics. Karaganda: publishing house of KarMU. (kaz.)
- [4] Putilov, B.N. (1960). Russian historical song folklore of the XIII-XVI centuries. Moscow – Leningrad: Publishing House of the USSR Academy of Sciences. (rus.)
- [5] Auezov, M. (1962). Time and literature. Almaty: Kazakhstan national belles-letters publishing house. (kaz.)
- [6] Babalar sozi: 100 volumes. T.63: Historical epics. - Astana: Foliant, 2010. - 456 p. (kaz.)
- [7] Babalar sozi: 100 volumes. T.60: Historical epics. - Astana: Foliant, 2010. - 448 p. (kaz.)

- [8] Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity. (2017). The official site of the president of the republic of Kazakhstan. Retrieved 22.09.2019. [http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/press_conferences/course-towards-the-futuremodernization-of-kazakhstans-identity\(kaz.\)](http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/press_conferences/course-towards-the-futuremodernization-of-kazakhstans-identity(kaz.))
- [9] Kabdeshova K.A., Harris O. (2018). E.Kandekov's legend "Shayan batyr": a historic and epic tradition. Eurasian journal of philology: science and education of al-Farabi Kazakh national university, 4, 170-174. (eng.)
- [10] Kandekov Y. (1940). Shayan batyr (manuscript). Central Scientific Library of RSE «Gylym [11] Ordasy», 678-pack, 5notebook. (kaz.)

ӘДЕБИЕТ

- [1] Әлбеков, Т.К., Алпысбаева, Қ.Б. және Әуесбаева, П.Т. (2017). «Бабалар сөзі» мысалындағы қазақ фольклорының өзіндік ағартушылық ерекшеліктері. Revista ESPACIOS, 38(45), 33.
- [2] Әуезов, М. (1962). Уақыт және әдебиет. Алматы: Қазмемкөркемәдеббас.
- [3] Бабалар сөзі: 100 томдық. Т.60: Тарихи жырлар. - Астана: Фолиант, 2010. - 448 б.
- [4] Бабалар сөзі: 100 томдық. Т.63: Тарихи жырлар. - Астана: Фолиант, 2010. - 456 б.
- [5] Қабдешова Қ.А., Харрис О. (2018). Е.Қандековтің «Шаян батыр» жыры: тарихилық және эпикалық дәстүр. ӘлФараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Хабаршысы. Филология сериясы, 4, 170-174.
- [6] Қандеков Е. (1940). Шаян батыр (қолжазба). «Ғылым Ордасы» РМК Орталық ғылыми кітапханасы, 678-бума, 5дәптер.
- [7] Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. (2017). Қазақстан республикасы президентінің ресми сайты. Қаралған күні: 22.09.2019. http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/press_conferences/course-towards-the-future-modernization-of-kazakhstansidentity
- [8] Мемлекет басшысының «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы. (2018). Қазақстан республикасы президентінің ресми сайты. Қаралған күні: 22.09.2019. http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysynanazarbaevtyyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan
- [9] Путилов, Б.Н. (1960). XIII-XVI ғасырлардағы Ресей тарихи-өлең фольклоры. Мәскеу-Ленинград: КСРО Ғылым академиясы баспасы. [10] Рақым, Б.С. (1999). Тарихи эпос табиғаты: Қазақ тарихи жырларының поэтикасы. Қарағанды: ҚарМУ баспасы.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Албеков, Т.К., Алпысбаева, К.Б. және Ауесбаева, П.Т. (2017). Отличительные и воспитательные особенности казахского фольклора на примере «Бабалар сози». Revista ESPACIOS, 38(45), 33. <http://www.revistaespacios.com/a17v38n45/17384533.html>
- [2] Ауэзов, М. (1962). Время и литература. Алматы: Каз. гос. изд. худож. лит.
- [3] Бабалар сози: 100-томник. Т.60: Исторические поэмы. - Астана: Фолиант, 2010. - 448 с.
- [4] Бабалар сози: 100-томник. Т.63: Исторические поэмы. - Астана: Фолиант, 2010. - 456 р.
- [5] Кандеков Е. (1940). Шаян батыр (рукопись). Центральная научная библиотека РГП «Ғылым Ордасы», 678-папка, 5тетрадь.
- [6] Қабдешова Қ.А., Харрис О. (2018). Сказание Е.Кандекова «Шаян батыр»: историчность и эпическая традиция. Вестник Казахского национального университета. Серия филологическая. 4, 170-174.
- [7] Путилов, Б.Н. (1960). Русский историко-песенный фольклор XIII-XVI веков. Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- [8] Рақым, Б.С. (1999). Природа исторических эпосов: Поэтика казахских исторических эпосов. Караганда: Издательский дом КарМУ.
- [9] Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». (2017). Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Дата обращения: 22.09.2019.

http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/press_conferences/course-towards-the-future-modernization-of-kazakhstansidentity

[10] Статья Главы государства «Семь граней Великой степи». (2018). Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Дата обращения: 22.09.2019. http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysynanazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan

MPHTH 17.07.65
UDC 821.161.1.0

O.A. Arukenova

Master of pedagogical sciences, PhD student
in al-Farabi Kazakh National University
Kazakhstan, Almaty
E-mail: arukenova@mail.ru
ORCID: 0000-0002-1402-8501

COLONIAL DISCOURSE IN THE NOVEL OF CHINGHIZ AITMATOV “WHITE SHIP” EXPRESSED THROUGH DICHOTOMY

Abstract. *This article explores a novel of Chinghiz Aitmatov mostly famous under the title «White ship» regarding the semantic layers encoded in a dichotomy inherent in the mentality of Middle Asia ethnic groups. Texts created in Soviet times by representatives of Turkic culture on the border of a nomadic and sedentary lifestyle still need proper interpretation in terms of colonial discourse and a strategy for encoding meanings in the era of ideological censorship. The novel of Chinghiz Aitmatov has been analyzed in the article with use of literary psychoanalysis and intertextuality, the semantic layers of the work are considered in the aspect of ontological dichotomy. This paper traces how the author realizes his plan by contrasting mythological thinking and the colonial repressive system. The article reveals the function of the motive of fatherlessness and orphan hood, common in the works of Soviet authors and explores the role of the cruel state-superego-father, which destroys cultural identity and the spiritual origin of ethnos, replacing them with unification and facelessness. The mixture of subject and object, live and dead, past and future in the story forms dichotomies of different levels and order, breaking the vacuum of the present: an orphaned boy without name, his grandfather as if from the mythological past, the white ship and a fairy tale without end.*

Keywords: *dichotomy, colonial discourse, mythology, psychoanalysis, intertextuality, existentialism, fatherlessness, superego.*

Introduction. The novel under consideration has been written by Chinghiz Aitmatov in 1970. Like many other works of the author, the novel has two titles: “The White ship” and “After the Tale”. It's necessary to note that the title “After the Tale” is in the first place, but the readers remember the novel under “White Steamboat”, and it had been repeatedly reprinted in Soviet times under this name and still being published in Russia. The variety of semantic layers is a characteristic feature of the works of many writers of the Soviet era, when the authors intuitively or intentionally applied such a strategy to adapt to the requirements of socialist realism.

The writers, representatives of the nomadic civilization of Central Asia mostly successfully expressed the key layers and meanings in their works through natural phenomena and images of totem animals, relying on ethnic plots and mythology. The motives of mixed Turkic-Persian folklore always fill the pieces of writing with mystical power and metaphor, which is also specific of the work of Chingiz Aitmatov. The anthropogenic myth of the deer-ancestress of the Kyrgyz tribe

from the ancient Turkic folklore is one of the substantial layers of the novel.

While in the foreground we see a white ship, which represents the modern world and European culture. It is evident that steamboat gives rise to many allusions from Marco Polo's travels to Alexander Greene's lyrics - a cultural layer laid down by the Eurocentric formation of the Soviet period. There was no place for the Arabian Renaissance, Farsi, and the history of nomadic tradition, ethnic mythology and the cultural and historical chronology of Turkic civilization, which formed the picture of the world of the nationalities of Central Asia.

There is a strong opinion in literary criticism that Chingiz Aitmatov was inspired by the works of Jack London, which is quite acceptable if it were not for the superficial European view of oriental culture, described so accurately by Edward Said [Said 1978]. As Castro-Gómez writes about colonial formation: «the coexistence of diverse ways of producing and transmitting knowledge being destroyed, since now all forms of human knowledge are ordered on an epistemological scale from traditional to modern, from barbarism to civilization, from community to individual, from East to West». According to the scientist, such a strategy allowed European scientific thought to win "epistemological superiority over all other cultures in the world" [Castro-Gómez 2007: 433]. According to the words of another scientist in sphere of decolonization Madina Tlostanova: "the Western monopoly on the production and dissemination of knowledge and the disciplinary martice of modern/colonial knowledge remain unchanged today" [Tlostanova 2020].

Chingiz Aitmatov begins the story with two titles and introduces us a short synopsis of two fairytales with a tragic final: "He had two tales. One of his own, and no one knew about it. The other one was told by the grandfather. Then not a single one remained. That's the point." [Aitmatov 2010: 3].

Experiment. According to the dualistic drive theory of Sigmund Freud the drive to death in humans is opposed to the drive to live. "If we accept as an exception that the fact that all living beings die due to internal causes, returns to inorganic, then we can say: the goal of all life is death, and vice versa - the inanimate was earlier than the living ..." [Freud 2007]. Erich Fromm, by extension of Freud's idea about the dichotomy of human being, noted: "Realizing himself, a man understands his powerlessness and the limitations of his existence ... He is never free from the dichotomy of his existence; he cannot get rid of his mind even if he wants to; he cannot get rid of the body while he is alive, but the body makes him want to live" But along with the existential contradictions of the human, the scientist distinguishes his reaction to historical contradictions. According to Fromm, a person can eliminate historical contradictions with his own activity, but is not able to eliminate existential contradictions. Thus, the scientist concludes that there is only one solution to the problem: to face the truth, to realize humans total loneliness and self-sufficiency in the universe indifferent to the fate of a person, to recognize that there is no power outside a person that can solve his problems for him [Fromm 2012 : 6].

The boy from the story of Chingiz Aitmatov seeks his father on a white ship, but for this he needs to transform into a fish and swim to the white ship. "And then he will say to his father, the sailor: "Hello, dad, I am your son. I've come to you. " "What kind of son?" "You are a half-fish half-man!" - "If you take me to your ship, and I will become your ordinary son." - "That's great! Well, let's try. Father will throw the net, catch the boy from the water, raise him to the deck. After that the boy will turn into himself. And then, then ..." [Aitmatov 2010: 15]. The boy had never seen his father therefore he had no idea about the relationship between father and son, so he could not imagine the rest. The transformation of the boy into a fish and crossing the river as a metaphor for death, formed in a scenario of a happy life with his father, is actually an ambivalent drive for life and death.

Existentialism as a philosophy is very close to the nomadic culture of Central Asia, since the dominant dichotomy of the region consists of a thousand-year history of the relationship between two opposing and at the same time interdependent groups: settled farmers who speak Farsi and Turkish-speaking nomads. The bilingual interaction of two cultures have favored openness and tolerance.

The law of eastern duality was preserved until the beginning of the 20th century and required the individual to be responsible for his choice, since the general culture of the region did not encourage ethnocentricity, as confirmed by written sources. With the colonization and establishment of Soviet power in Central Asia, instead of the usual eastern duality, a new type of dichotomy comes into the region: Eastern-European, expressed in pseudo-bilingualism with a privilege of the metropolis in the language and culture. If the relationship of the previous groups was based on the will and responsibility of the individual, then the colonial policy first brought with it the imperious, subject-object nature of the relationship on the part of the metropolis, and then the Soviet government modified it into a totalitarian system, where a person is deprived of ethnic identity and freedom of expression. Despite this fact nationalities of Central Asia have preserved a centuries-old culture of duality. In the works of almost all the writers of Central Asia, both historical and existential duality are present. In the story of Chinghiz Aitmatov this tendency is fixed even at the level of the title of the work: "The White ship" and "After the Tale".

Results and discussion. Nobody calls the boy by name in the novel, he is an orphan with his living parents. His mother has left him with Grandfather Momyn and married again in the city, she has other children, new husband and family. The boy only knows about his father that he is a sailor, therefore the boy is so eager to reach the white ship and find there his imaginary father. All this happens in a culture where the succession of generations plays a major role in the upbringing of the children. Fatherlessness with a living father is a frequent character of the Soviet era, where the role of the father is given to the highest Super-ego -the state. This is a generation of children whose fathers died in World War II, children of repressed by Soviet regime and political prisoners. Most of them died in the prison or far from the family. But even with a living father, millions of Soviet children became a model of a system "without kith or kin" [Rancour-Laferriere 1980]. For example, in Andrei Bitov's novel "Pushkin's House", the role of the father had been completely given to Stalin, who physically, morally and spiritually destroyed the life and health of grandfather Odoevtsev, made a traitor out of Odoevtsev's son and a model convenient for the Soviet regime from his grandson, by breaking down the succession of the noble family. The fate of the boy from "White ship" is even more dramatic, no one calls him by name, and it is known that a person without name does not exist.

The only person who loves the boy is Grandfather Momun, an old man, good hearted weakling, who is called the deft Momun by people. Momun is translated from the Kyrgyz language as "meek". "Momun earned such a nickname by his invariable friendliness to all whom he knew even a little bit, his willingness always do something for anyone, to serve anyone. And yet his zeal was never appreciated by anyone, just as gold would not have been valued that had suddenly been given out for free. Nobody treated Momun with the respect that people of his age used to be treated..." [Aitmatov 2010: 27]. Old Momun is like archaism from the past, when people lived in harmony with nature and voluntarily served society and each other, since without this it was impossible to survive, hospitality and mutual assistance formed the basis of a nomadic lifestyle. Chinghiz Aitmatov is a master of shifters and multi-layered meanings and metaphors. In the story, the old man is depicted as a slave to his son-in-law, the cruel Orozkul, but in fact Orozkul is a slave, as his name is translated as "Oroz the slave." Orozkul is a slave and hostage to the totalitarian system, which has no future, because the sovereign of the cordon Orozkul

cannot have physically children. The seer Chinghiz Aitmatov tells us that Orozkul and the power of the Soviet system are temporary. Orozkul is cruel, but his cruelty extends only to his closest people, his wife and father-in-law.

The colonial system is built in such a way that it produces people who self-destruct and destroy their roots. And the regime's highest achievement is the killing of the deer ancestress by the hands of Grandfather Momun. Although the white ship symbolizes an unknown reality where the boy subconsciously aspires, it symbolizes also his future as it seems at first glance. But we perfectly know that the ship in art is one of the common metaphors of death. For example, Gustav von Aschenbach in Thomas Mann's novel "Death in Venice" floats in a boat through the Grand Canal, as if across the Styx River accompanied by his gloomy gondolier, the prototype of Charon [Mann 1992]. And the Egyptian god Osiris enters the kingdom of the dead on a lunar ship, sailing through the vast expanses of space.

Conclusion. In Tenriism, as in many other archaic religions, death has a meaning of the transition or return to its element, so the death of the boy and his desire for water is not so tragic, it has the sign of liberation. Eastern dichotomy considers death as the end and a new beginning. Life after the tale continues entering into the outline of the tale invented by the boy. So we can state that "After the tale" is a real title and a message of the writer, while "White ship" is a look from another perspective.

According to the words of Lotman, in the clash of Western civilization with Eastern as a partner, civilizations retell unusual texts for themselves with the help of metalanguages of their own philosophy or science that is why they acquire the character of irrationality. The paradigm of the rational West and the irrational East arose consistently, irrational concepts were removed and confused from the western tradition, and rational grain, which had a strong place in it, was removed from the eastern tradition. At the same time, we can talk about the emergence of heterogeneous texts that arose from the combination of two cultural trends that form a multifaceted cultural continuum that can generate new texts for both traditions [Lotman 2010: 15]. Thus, the novel of Chingiz Aitmatov "After the Tale" is a vivid example of a creative writing with a multi-level historical and existential dichotomy that arose on the border of the paradigms of eastern and western civilization.

О.А. Арукенова

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
PhD докторанты, педагогика ғылымдарының магистрі
Қазақстан, Алматы
E-mail: arukenova@mail.ru

ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВТЫҢ «АҚ КЕМЕ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ ДИХОТОМИЯ АРҚЫЛЫ КӨРСЕТІЛГЕН ОТАРЛЫҚ ДИСКУРС

Аңдатпа. Мақалада Шыңғыс Айтматовтың «Ақ кеме» шығармасы, Орта Азия халықтарының менталитетіне тән дихотомияларға енген семантикалық қабаттар тұрғысынан қарастырылады. Кеңес уақытында түркі мәдениетіне жататын жаз ушылардың көшпелі және отырықшы тұрмыс шекарасында жазылған мәтіндері отарлық дискурс жағынан және идеологиялық цензура дәуіріндегі мағыналарды астарлау стратегиясына тиісті әлі де толық талданған емес. Мақалада «Ақ кеме» повесі әдебиеттанушылық психоаналитика және интертекстуалды әдістер арқылы қарастырылады, шығарманың семантикалық қабаттары онтологиялық дихотомия аспектісінде зерттеніледі. Мақалада

автор мифологиялық дүние тану мен отарлық жазалау жүйені қарама-қарсы қою арқылы өз ойын жүзеге асырады. Кеңес Одағында кең таралған әкесіздік пен жетімдік желісі және оның шығармадағы функциясы анықталады. Қатал мемлекет-әке-суперэгоның этностардың мәдені сәйкестік пен рухын жою оның орнына бірегейлендіру мен сүренсіздік орнату ролі зерттелінеді. Субъект пен объект, тірі және өлі, өткен шақ пен келер шақ повесте әр түрлі деңгейдегі дихотомия құрастырып осы шақтың вакуумын әшкерелейді: есімі жоқ жетім баланың атасы мифологиялық архаизм іспеттес болса ақ пароход туралы ертегінің басы бар аяғы жоқ.

Кілт сөздер: дихотомия, отарлық дискурс, мифология, психикалық талдау, интертекст, экзистенциализм, әкесіздік, суперэго.

О.А. Арукенова

Магистр педагогических наук, докторантка
Казахского национального университета им. аль Фараби
Казахстан, г. Алматы
E-mail: arukenova@mail.ru

КОЛОНИАЛЬНЫЙ ДИСКУРС В ПОВЕСТИ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА “БЕЛЫЙ ПАРОХОД” ВЫРАЖЕННЫЙ ЧЕРЕЗ ДИХОТОМИЮ

Аннотация: В статье анализируется повесть Чингиза Айтматова «Белый пароход» точки зрения смысловых слоев, закодированных в дихотомии, свойственной ментальности народов Центральной Азии. Тексты созданные в Советское время писателями-представителями тюркской культуры на границе кочевого и оседлого образа жизни все еще нуждаются в должной интерпретации в плане колониального дискурса и стратегии кодирования смыслов в эпоху идеологической цензуры. Повесть Чингиза Айтматова рассматривается в статье с точки зрения литературоведческой психоаналитики и интертекстуальности, смысловые пласты произведения анализируются в аспекте онтологической дихотомии. В статье прослеживается как автор реализует свой замысел через противопоставление мифологического мышления и колониальной репрессивной системы. В статье раскрывается функция мотива безотцовщины и сиротства, распространяемых в произведениях Советских авторов. Исследуется роль жестокого государства-суперэго-отца, который уничтожая культурную идентичность и духовное начало этноса заменяет их на унификацию и безликость. Смешение субъектов и объектов, живого и мертвого, прошлого и будущего в повести образует дихотомии разного уровня и порядка, ракрывая вакуум настоящего: мальчик-сирота без имени при живых родителях, дед Момун словно из мифологического прошлого, белый пароход и начало сказки без финала.

Ключевые слова: дихотомия, колониальный дискурс, мифология, психоаналитика, интертекст, экзистенциализм, безотцовщина, суперэго.

Информация об авторе:

Арукенова О.А., Магистр педагогических наук, докторантка, Казахского национального университета им. аль Фараби, Алматы, Казахстан. E-mail: kuralay.kabdesheva@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1402-8501.

REFERENCES

[1] Aitmatov. Ch.White ship. M.:ACT. 2010. P.352(In Russian)

*COLONIAL DISCOURSE IN THE NOVEL OF CHINGHIZ AITMATOV "WHITE SHIP" EXPRESSED
THROUGH DICHOTOMY*

- [2] Bitov A. Puskin's house. Novel. M.: ACT. 2010. P.464 (In Russian)
- [3] Castro-Gómez S. The missing chapter of Empire: Postmodern reorganization of Coloniality and Post-Fordist Capitalism // Cultural Studies, 2007. #21(2-3). P.428-448.
- [4] Lotman Y.M. Articles on semiotics and topology of culture. Tallin: «Alexandra» 2002. P. 32 (In Russian)
- [5] Mann T. Der Tod in Venedig. Novelle. Das Taschenbuchausgabe von Fischer. 1992.
- [6] Rancour-Laferrriere D. Semiotics, psychoanalysis, and science: Some selected intersections // Ars semeiotica. 1980. #3.
- [7] Said E. Orientalism. New York: Pantheon Books, 1978.
- [8] Tlostanova M. Post-Colonial Destiny and Decolonial Choice: postsocialist mediation // New literary review, 2020. #161 (1/2020). P.66-85.
- [9] Freud Z. Introduction into psychoanalysis. 2007. [Electronic recourse]. – http://loveread.ec/view_global.php?id=8775 (In Russian)
- [10] Fromm E. Man for himself. Translated by A.B. Alexandrova. M.: Astrel. 2012. P.320 (In Russian)

МРНТИ 18.31.31

М.М. Келсінбек

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты
Өнертану магистрі
Алматы, Қазақстан
E-mail: moldir_18-95@mail.ru
ORCID: 0000-0001-8614-8812

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СУРЕТШІЛЕРДІҢ НАТЮРМОРТ ЖАНРЫНДА ҰЛТТЫҚ НАҚЫШТАРДЫ КӨРКЕМДЕУДІҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада натюрморт жанрында жазылған қазақ суретшілерінің картиналарын мысалға ала отырып, Қазақстанның бейнелеу өнеріндегі ұлттық ерекшеліктері зерттеледі.

Картиналарды талдау барысында қазақ халқының мәдениетін дамытудағы бейнелеу өнеріндегі натюрморт жанрының маңызды рөлін анықтауға мүмкіндік береді. Дәл осы жанрда алғаш рет кескіндемедегі ұлттық құндылықтарды ұғынуға, өнерде ұлттық ерекшеліктердің жаңа түрлерін беруге талпыныс пайда болады. Автор натюрморт композицияларын құру кезінде және оның мағыналық толықтырылуында ұлттық тұрмыс заттары мен ою-өрнектер сияқты элементтерді пайдаланудың ерекшеліктерін атап өтеді. Суретшілердің суреттерін формальды және семантикалық талдау негізінде А. Ғалымбаева, С.Рахимов, Бахтеев А, Т.Тоғысбаев, Г. Мұхтарова, А. Есдаулетов, А.Абжанова натюрморттарындағы ұлттық проблемаларды түсінудегі жалпы ерекшеліктері және тәсілдердегі мағыналық айырмашылықтары анықталды.

Натюрморттағы ұлттық модельдерді кеңістіктегі көрінісін және де формаға байланысты екі түрге бөліп қарастырған. Бірінші жағдайда ұлттық тұрмыс заттары суретте артқы фонды немесе матаның шамалы елеусіз бөлшегін толтыру ретінде пайда болады. Екінші жағдайда, ұлттық нақыштағы заттар әлемі алдыңғы планға шығарылып, матаның композициялық және мағыналық құрылысын айқындай отырып, натюрморттың маңызды бөлігіне айналады. Кескіндемешілер заттардың арқасында қазақ тұрмысының рухын көрсетуге тырысты, бұл олардың ұлттық өнерді іздеу ретінде анықтауға мүмкіндік береді. Натюрморттың әрбір элементі терең философиялық мәнге ие, мысалы картиналарда түстік үйлесімі арқылы философиялық ерекшеліктер қарастырылады. Қазақ суретшілерінің суреттерін талдау арқылы қазақ халқының мәдениетін дамытудағы натюрморттың және бейнелеу өнеріндегі ұлттық мәселелерді шешуде үлкен рөлін анықтауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: натюрморт, штрих, аллегория, архетип, семиотика, композиция

Кіріспе. Қазіргі таңда еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін, ұлттық құндылықтарымызды, оның ішінде рухани мұраларымызды қайта өркендету мен жаңғырту қолға алынып отырған шақта, одан қоғамдық өмірдің әрбір саласы мен әлеуметтік институттарымыз да тыс қалмақ емес. Ол кезең-кезеңмен толассыз іске асып отырған объективті және қажетті сұранып тұрған игілікті беталыс. Бастапқы тәуелсіздік алған жылдары тәуелсіздік рухы жырланса, одан кейін ұлттық идеяны жандандыру, яғни, әдет-ғұрпымыз бен салт-дәстүрімізді, тіліміз бен ділімізде

өрістетуге, ал бүгінгі таңда Н.Ә. Елбасының сындарлы саясатымен ұлттық генетикалық код пен халқымыздың рухани жаңғыру саясаты жүргізіліп отыр [1,1-266.].

Осы орайда, отандық бейнелеу өнеріндегі ұлттық идея көріністерін зерттеу де қолға алынып, өнер теориясымен шұғылданушы отандық ғалымдарымыз өздерінің ізденістерін жүзеге асырып отыр. Сондықтан да біз қарастырып отырған мәселе, бүгінгі күнгі заман талабынан туындайтын, қоғамымыздың рухани сұраныстарының арналарының бірін қанағаттандыруға қарай бет түзейтін маңызды мәселелердің бірі деуімізге болады. Өйткені, бейнелеу өнерінің барлық салалары мен бағыттары сияқты натюрморт жанрында да ұлттық идея мен ұлттық рух кезең-кезеңмен үздіксіз көрініс тауып отырды.

Осы тұста, алдымен, «натюрморт жанры дегеніміз не, оның басқалардан қандай айрықша белгілері бар» деген сауалға қысқаша тоқталып, негізгі келбетін анықтап алуымыз қажет. Өнер теориясында натюрморт туралы әр түрлі анықтамалар мен түсіндірмелер берілгенмен, өнертанушылар натюрморт туралы жалпы ортақ пікірлерді қуаттайды.

«Натюрморт – бейнелеу өнері жанрының бірі; қоршаған ортадағы бір құрылымға топтастырылған түрлі тұрмыстық заттар мен жеміс-жидектерді, өсімдіктер, тағамдарды бейнелеу» [2,601-602бб.].

Натюрморт – шынайы тұрмыстық өмірдегі адамдарды қоршаған заттарды композициялық ұйымдасқан бір топқа жинақтап көрсететін бейнелеу өнерінің жанры. Жансыз заттарды (мысалы, үй тұрмысына қажетті заттар), натюрмортта табиғи байланыстардан оқшауланған тірі табиғат та бейнеленеді және затқа бағытталады – үстелдегі балық, букеттегі гүл т.б. Натюрморт символдық мазмұнды сирек бейнелейтін қызметіне қарамастан, заттар өз бетінше көркемдік мағынаға ие болады, ол декоративтік мақсаттарды шешуге және заттарды дәл бекітуге ұмтылады [3].

В. В. Калмыкова мен А. Ю. Астахов натюрморттың түрлерін былайша ажарытқан болатын: гүлдер мен жеміс-жидектер; базар мен лавкалар; аң аулау, ет лавкалары; таңғы ас; музыкалық инструменттер; ғалымдық натюрморт; алдамшы немесе тромплей [4,47-54бб.].

Осындай сипаттамалар мен түсіндірмелерге сүйеніп, оған былайша анықтама ұсынуымызға болады: «Натюрморт» адамдар жасаған екінші табиғатты, оның ішінде тұрмыстық бұйымдарды әр түрлі фондарды қатыстыра отыра бейнелейтін, динамика мен рәміздерге, аллегорияларға, тұспалдауларға бара бермейтін шындықтың реалды көрінісін сипаттайтын бейнелеу өнерінің ерекше бір жұмсақ, тыныштық пен жайбарақаттылық сезімін туғызатын жанры.

«Қызықты оқиғаны иеленбесе де, батырлар мен құдайлар әрекетімен жабдықталмаса да, натюрморт адам сезімінің аясына енудің ерекше қабілетін иемденді. Ол автордың рухани әлемін бейнелейді және материалдық әлемнің сезімдік түйсіктерін тасымалдайды, тек адамның көру түйсігіне ғана емес, бейнелеу өнеріне қолжетімді бола бермейтін иіс, дәм, есту түйсіктеріне де әсер етеді. Сондықтан көптеген өнертанушылар оны «өлі натура» деп емес, «Тыныш өмір» деп атағанды қалайды», - деп натюрмортқа берілген сипаттамалар [5,4б.] оның тек сыртқы ғана емес, ішкі рухын тұтастай паш етіп отыр.

Ендеше, оның мынадай негізгі ерекшеліктерін жинақтап ұсына аламыз: адамға ерекше тыныштық, жайбарақаттылық сезімін тудырады, динамика кездесе бермейді, объект қозғалыссыз болады, тұрмыстық заттар бейнеленеді, сюжет өрбимейді, объект негізгі жазықта көрініс табады және айқын бейнеленеді, модернистік немесе постмодернистік стильдер сирек кездеседі, яғни, классика назардан тыс қалмайды, табиғат сұлулығын емес, тұрмыстық заттар сұлулығы мен үйлесімділігін көркемдеуге баса назар аударады, адамның барлық түйсіктеріне әсер етеді т.б.

Әдістер. Ендеше, біз, натюрморт жанрындағы отандық суретшілердің қолтаңбаларында

ұлттық нақыштардың көрініс табуының өзіндік ерекшеліктерін былайша жинақтап көрсетуімізге болады. Еліміздегі натюрморт жанрындаму эволюциясы бойынша, шартты түрде екі кезең бойынша ажыратып алғанды жөн көрдік.

1. Қазақстанда кәсіби бейнелеу өнері пайда болғаннан бастап, тәуелсіздік алғанға дейінгі кезең (1950-1991 жж). Әрине, бұл жанрда ұлттық идеяның нақышталуы тек тәуелсіздік алғаннан кейін ғана қалыптасты деген пікір туындамауы тиіс. Ол Кеңестік дәуірден, яғни, Қазақстанда кәсіби бейнелеу өнері, демек, классикалық өнер, маманданған суретшілер мектебі қалыптаса бастағаннан-ақ көрініс тауып отырған композиция. Бұл кезеңдегі өзіндік ерекшелік кейбір натюрморттардың композициясында заманның талабы мен ықпалына сай, Кеңестік идеологияның іздері мен элементтерінің байқалуы, штрихтар мен колтаңбалардан осы идеологияның фонда немесе негізгі объектіде аздап болса да қылаң беріп отыруы: қызыл бояулар, өндірістер т.б. Дегенмен, бұндай көріністер басқа жанрларға қарағанда натюрмортта сиректеу және елеусіздей мазмұнда түсірілді. Мәселен, Т.Тоғысбаевтың «Қызыл фондағы натюрмортты» [1-сурет]. Бұны натюрморттың классикалық кезеңі деп атауға болады.

1-сурет

Т.Тоғысбаев (1940-1996). Қызыл фондағы натюрморт .1967. к.,м.б

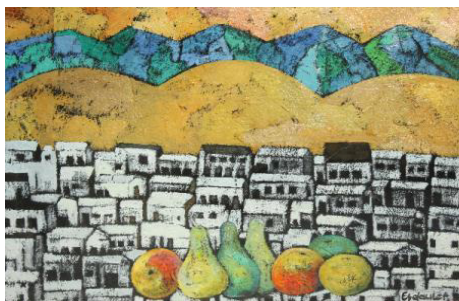
2. Тәуелсіздік алғаннан бастап, бүгінгі күнге дейінгі кезең (1991 жылдан қазіргі кезеңге дейін). Бұл кезеңде отандық қылқалам шеберлері натюрмортты ұлттық рухта бейнелеуге айрықша назар аудара бастады, суретшілеріміздің ішкі сезімі еркіндік алып, халқымыздың дүниетанымын көркемдік түрде беруге ұмтылыстар жиілей түсті. Кеңестік идеологиядан азат болған өнер иелерінің ұлттық рухы қайта жанданып, олар натюрморт жанрында да ұлттық ерекшеліктерді бейнелеудің жаңа персонаждарын тудыра бастады. Бұны натюрморттың «классикадағы ұлттық модельдер» кезеңі деп атауымызға болады. Б.Ақанаеваның «Күміс натюрмортты» (2003), А.Жансейітова «Натюрмортты» (2003) т.б.

Нәтижелер.

Сонымен қатар, натюрморттағы ұлттық нақыштардың көрініс табуын жазықтықта бейнеленуі мен көлемді айшықталуы бойынша да екі түрде бөліп қарастырдық. Біріншісі, ұлттық штрихтардың астарлы, аллегориялық, рәмізді түрде немесе елеусіз фондарда ғана бейнеленуі.

Мәселен, Есдәулетов Асқардың алма мен алмұрт бейнеленген натюрмортты үш өлшемді жазықтыққа құрылған. Біріншісі, негізгі объект – алма мен алмұрттар, одан соң фон ретінде нақышталған қала көрінісі, үшіншісі таулар. Бұндағы натюрморт қала мен дала табиғатын біріктіріп, тағамдар (алма мен алмұрт) арқылы екеуінің байланысын паш етуге арналған.

Көріністегі таулар – қазақ даласын бейнелейтін пейзаждардың элементі, демек, бұнда да ұлттық рухтың елесі көмескіленген, астыртын түрде болса да, ішкі ұлттық сезімдерді оята алады.

2 -сурет
Есдаулетов Асқар Натюрморт К.,м.б 2012

3-сурет
А.Ғалымбаева «Ыдыстар мен жеміс жидектер»
К.,м.б, 1961.

Ғ. Мұхтарованың натюрморттың бейнеленген дастархандағы самаурын ұлтымызда қолданылатын тұрмыстық бұйым болып саналады. Әрине, бұл дастархандағы жалпы бұйымдар есебінде түсірілген. Ал А. Ғаламбаеваның «Ыдыстар мен жеміс жидектер» [2-сурет] деп аталатын еңбегінде ұлттық оюлар шай ішетін шайнек пен кеселердегі оюлардан байқалады. Басқа объектілер баршаға ортақ классикалық кейпінен айнымаған.

Екіншісі, натюрморттағы ұлттық нақыштардың анық, айшықты және мақсат қою отыра, негізгі объектіге шығарылуы, қолтаңбада басым бағыт алуы. Мәселен, Айша Ғаламбаеваның «Дастархан» (1959) [3-сурет] атты туындысы Кеңестік идеологияның рухани салаға, өнерге, оның ішінде бейнелеу өнеріне де ықпал етуіне қарамастан, ұлттық идеяға негізделген. Негізгі композиция мен фон тұтастай алғанда, ұлттық рухта құрылған. Еңбек үш өлшемді қамтығандықтан, автор қазақ дастарханын бейнелеуде күрделі құрылым жасай білген: ұлттық тағамдар, өрнектелген ыдыстар, ұлттық ою-өрнектер бейнеленген тұрмыстық бұйымдар өзара үйлесімділік тауып, композицияның шешімін дәл айқындап тұр. Ыдыстарға толтырыла салынған тағамдар қазақ дастарханындағы молшылықты сипаттайды, бірақ белгілі бір нақты уақыт пен кезең бейнеленбейді, ұлттық тағамдарды бейнелеудің колориті мен реализмі адам тәбетін шақырып тұрғандай. Фонда бейнеленген рәміздік кескіндер де контраст ретінде қызыл қоңыр бояулармен көмкерілгенмен, ұлттық нақыштардың астыртын көріністерін айшықтауға құрылған.

Ал оның «Көне керамика» (1966) [4-сурет] деп аталған еңбегі де қазақы тұрмыс-тіршілік, оның ішінде тек қана ұлттық нақыштағы ыдыстардың бейнеленуі картинаның тұтас композициясын қамтып жатыр. Шығармада екі кезең бейнеленген: қазақы ою-өрнекті жер және оған орналастырылған бұйымдар. Бұл бұйымдар тым көне дәуірдегі түркілік дүниетанымның келбетін көз алдымызға алып келеді. Объект барынша күрделі болғандықтан, белгілі бір деңгейде тарихи-философиялық танымды керек етеді.

4-сурет

А.Ғалымбаева «Дастархан»К.,м.б 1959

Композициядағы кеңістіктің құрылымы да диахронды, әрі қарай ұмтылған сайын ыдыстардың көнелене түсуі байқалады, демек, туындыдағы кеңістік тарихымыздағы уақытпен үндескен. Мәселен, ең арғы шетте тұрған құмыра – қою қоңыр түсі арқылы тым көне дәуірді елестетеді, тіпті ыдыстар әлі оюланбаған кезеңнің рухын паш етіп тұрғандай, әрі ол ашық түстермен жабдықталған тұтас композицияға контраст үшін алынған.

Ал одан бергі кеңістікте орналасқан тарелкалардағы нақыштар бізге айқынсыздау мифологиялық дәуірдің кескіндерін бейнелеуге құрылған болса, қошқар мүйізбен көмкерілген картинаның горизонтальді кеңістігі кейінгі кезеңнің көркемдік дүниетанымын айғақтайды. Бұндай ою-өрнектер қазіргі біздің кезеңге дейін келіп жеткен ұлттық нақыштар.

«Көне керамика» натюрморты жұмсақ... Фонда бірнеше шығыстық ыдыстар бейнеленген – алқызыл, ашық көк, ашық сұрғылт, көк құмырашалар, қара құмыра. Бұлардың барлығы ұқыпты және сүйкімді түрде ұсынылған. Бұл жерден халықтық өнер, ұлттық тарих пен мәдениеттегі білім анық байқалады», -деп сипатталған түсіндірмелер де [6,20б.] бұл туындының әсемдігін бағалаудан туған.

Натюрморттағы ұлттық бейнелердің нақышталуын композицияның күрделілігіне қарай да екіге бөліп қарастыруымызға болады. Біріншісі, тұрмыстық заттардың сол қалпында, қарапайым-күнделіктілік стилінде және терең мазмұнды қамтуға ұмтылмайтындай болып бенеленуі. Екіншісі, тұрмыстық заттардың нақышталуы терең ұлттық дүниетаным астарларын қамтып, композиция барынша күрделене түседі, картинаның астарында философиялық ойлар жатады, өзіндік эстетикалық көріністі сипаттау белгілі бір деңгейдегі тарихи білім мен ұлттық ділді меңгеруді қажет етеді.

Мәселен, С. Романовтың «Күзгі натюрморт» атты туындысы, Ғ. Мұхтарованың натюрморты, А. Ғаламбаеваның «Қызыл шайнек» (1976), «Сары гүлдер» (1968), Айва (1966) т.б. бірінші түрге жатса, жоғарыда атап өтілген, А. Ғаламбаеваның «Көне керамика» (1966), «Дастархан» (1959), Бахтеев Анвардың «Күздің исі», А. Абжанованың «Қымыз» т.б. туындыларын екіншісіне жатқызуымызға болады.

С. Романовтың «Күзгі натюрморт» (1988) [5-сурет] еңбегі примитивизм қағидасын басшылыққа алады. Кеседегі көк түс пен ондағы оюлар ұлттық реңді жамайды. Кеңістік ашық және көгілдір мен қара түстер арқылы екіге айырылған, автор алмұрт пен алма арқылы өз ойын былайша жинақтайды: ыдысқа орналастырылмаған жеміс-жидектер дала табиғатын береді, ыдыстағылары адам мәдениетін айшықтайды, локальді және ахроматикалық түстер қарапайым тұрмыстың шындығын айғақтайды т.б.

5-сурет

А.Ғалымбаева«Көне керамика»К.,м.б. 1966

6-сурет

С.Романовтың «Күзгі натюрморт» (1988) К.,м.б

7-сурет

А.Абжанова «Қымыз» (2009)К., Акрил

А. Абжанованың «Қымыз» [6-сурет] атты туындысы тек сезімдік-көркемдік шығарма ғана емес, терең астарлы эстетикалық-философиялық мағына жамайтын еңбек деуге болады. Картинаның композициясы тұтасынан алғанда, ұлттық тағамдардың рәмізін беретін ашық ансамбльді құрайды, қызғылт, қызғылт сары жән көк түстермен көмкерілген бейне бір қарағанда қарапайым болғанмен, ұлттық рухты астарлы түрде бейнелеп отыр. Құмыра, шайнек т.б. бұйымдардың жиынтық бейнесі мен торсықтың көрініс табуы отбасылық үйлесімділік ыңғайын танытады, жанұядағы ер мен әйелдің бірлігін нақыштайды. Бұл тұста, философтардың мынадай идеяларына сүйенеміз: «Мәселен, құмыра, шәугім сияқты бұйымдар әйел зағына тән болғандықтан, оның сыртқы пішініне ұқсатылған болса, торсық ер адамның жолсапар сәтінде пайдаланатын ыдысы болғандықтан, ол ер адамның сыртқы мүсінінің қайраткерлігін бейнелеуге арналады» [7,130б.].

Талқылау.

Ал аспан түстес көк рендердің бедерленуі Қ. Оразқұлова атап өткендей [8,42-66бб.], бейнелеу өнеріндегі архетиптердың көрінісі. Осы архетип бұл картинадағы ұлттық рухты оята алады. Қазақы оюлар, ыдыс толы қымыз бен ожау, торсық пен кесе т.б. құралдардың көрініс табуы нәзік, жұмсақ және жағымды бояулармен әрленген. Фонның өзі қазақ даласы, түс мезгілі, тыныштық пен жайбарақат тұрмыс қалпынан хабар береді де, молшылық пен игіліктілікті сипаттайды, қымыз адалдық пен ізгі ниеттің рухын паш ете алады. Палитра аса күрделі болмаса да, автор бұл шығармада өз ойларын толықтай жеткізген. Бұндағы геометризм қазақ даласындағы ашықтық пен мінез-құлыққа тән аңғалдықты сездірте алады. Шығармада уақыт мерзімі анық емес, дегенмен, автор заманауи элементтерді кірістірмейді, мыңдаған жылдар бойғы түркі-қазақ халқының тарихын дәстүрлі ұлттық тағамдар мен ыдыстары арқылы өз інісіне сіңіреді, бұндағы эстетикалық нышан көнелік пен қазіргінің үйлесімділін паш етеді. Уақыт сынына төтеп берген ыдыстар қою қызыл штрихтар арқылы көне тарихтан үн қатқандай болады. Ал дастарханның замандық нұсқасы салт-дәстүр мен әдет-ғұрпымыздың бүгінгі күнге дейін жалғасқындығының куәсі іспеттес.

Картинаны тұтастай алып, вертикальді түрде қарастырғанда, сол жақ жазықтықтағы шайнек пен кесе, оң жақтағы торсық пен қымыз толы ыдыстың еркін симметриясы, кесенің көлбеу орналасуы көшпенділер еркіндігін астарлы және бейсаналы, архетиптік түрде паш етіп тұрғандай болады.

А. Бахтевтің «Күздің ісі» атты туындысы да бір қарағанда қарапайым сияқты болғанмен, композиция натюрморт үшін барынша күрделі, автордың бұндағы негізі ойы – көне түркі даласының рухын әйгілеуінде жатыр. Қолжетімді құралдар арқылы, тұрмыстық бұйымдар бойынша, ол көне дәуірлерден сақталған шығыстық дәстүрлер мен байырғы түркілік

нақыштарды негізгі объектіге шығарады, жардағы өрнектелген матада үстелдегі ыдыстар мен жеміс-жидектердің сәнін айшықтау үшін бояулардың үндестігі пайдаланылған. Вертикалді және горизонтальді кеңістікті пайдалану композицияның нәтижесін былайша шешіп бергендей: ықшамдалғандық, хаос пен жүйенің бірінғайлылығы, тар кеңістік пен кең ойды білдіру т.б.

Бахтеев Анвар «Күздің исі»(2015) К.,м.б

Пейзаж, тарихи, тұрмыстық, портрет жанрындағы ұлттық нақыштардың көрінісі табуы арнайы мақсат қоя жұмылдырылған болса, натюрморттағы ұлттық реңдер сезім мен интуиция арқылы көрініс табады. Бұндағы негізгі идеялар натюрморттың жайбарақаттылық пен тыныштық, кеңістіктің тұрақтылығы арқылы ойлылық сезімін паш етеді. Осы тұста мына пікірге сүйенген дұрыс: «Мәдениеттанудағы психоаналитикалық тәсіл — З. Фрейдтің классикалық психоанализінен туындаған мәдени мәтіндерді талдаудың ерекше тәсілі... Мотивтік талдау З. Фрейдтің «неғұрлым еркін ассоциациялар болған сайын, олар соғұрлым сенімдірек» деген қағидасына сүйенетін кез келген семиотикалық объект мен көркемдік мәтінге әр түрлі тұрғыдан келудің бағыты болып табылады»[9,87].

Шындығында да, натюрмортта суретші барынша еркін, ойын қиналмай-ақ жеткізе алады, түпкі терең мақсат пен сюжетті тыс қалдырады, сондықтан, ондағы ұлттық нақыштар кейде ерікті-еріксіз түрде де өрнектеледі. Мәселен, батыс еуропа суретшілерінің натюрморттарында да, еуропалық мәдениет пен этикет үнемі қылаң беріп отырады.

Қорытынды.

Қорыта айтқанда, отандық суретшілердің натюрморттарындағы ұлттық нақыштардың бейнеленуінің өзіндік ерекшеліктерін былайша жинақтап беруімізге болады. Біріншіден, ұлттық рәміздерді боялар арқылы түсіруде суретшілер зайырлылық пен еркін ойды басшылыққа алғандықтан, бұнда діни, әсіресе, исламдық бейнелер кездесе бермейді. Ал еуропалық натюрморттарда шіркеудің ішкі дизайны, христиандық рәміздер қылаң береді. Демек, отандық суретшілер ғылым мен дінді, мемлекеттік саясат пен дінді ажыратқан секуляристік бағытты қолдайды, бейнелеу өнері мен дінді де ажыратады.

Екіншіден, натюрморт жанрында қазақстандық суретшілер ұлттық реңдерді әрқилы және еркін бейнелейді. Үшіншіден, олар қазақтардың қонақжайлылық, бейбітшілік сүйгіштік сияқты жағымды мінез-құлықтарын қамтиды және өздерінің қолтаңбалары арқылы қазақ суретшілері екендігін паш ете алады. Дегенмен, жергілікті халық емес, басқа ұлт өкілдері болып табылатын отандық суретшілер ұлттық бейнелерді өздерінің еңбектеріне кірістірмейді немесе ол туралы жазғысы келмейді деген пікір туындамауы тиіс. Мәселен, Б. Пактың «Торсық» атты тамаша туындысы елімізде де, әлемде де жоғары бағаға ие болған. Төртіншіден, «алдамшы-натюрморт», декаденттік т.б. ұлттық дүниетанымызға сай келмейтін стильдер кездесе бермейді.

М.М. Келсинбек

Института литературы и искусства им. М. О. Ауэзова

Магистр искусствоведения, Алматы, Казахстан

E-mail: moldir_18-95@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА КАЗАХСТАНСКИХ ХУДОЖНИКОВ В ЖАНРЕ НАТЮРМОРТА

Аннотация. В данной статье выявляются национальные особенности изобразительного искусства Казахстана на примере исследования картин казахских художников, созданных в жанре натюрморта.

Пристальное изучение живописи предметов позволяет уяснить значение этого жанра изобразительного искусства для развития культурных парадигм в целом. Именно в казахском натюрморте впервые возникает интерес к художественному осмыслению национальных ценностей, и делаются первые шаги для передачи национальных черт в новых видах искусства.

Автор раскрывает особенности использования таких элементов, как предметы национального быта и орнамент при построении композиции натюрмортов и их смысловом наполнении на различных временных отрезках: в советское время и период независимости. На основе формального и семантического анализа картин художников А.Галимбаевой, С.Рахимова, А.Бахтеева, Т.Тогусбаева, Г.Мухтаровой, А.Есдаулетова, А.Абжановой выявлены общие черты в понимании проблемы национального в натюрморте и существенные различия в стилистических подходах. Отражение национальных моделей в натюрморте также разделено на два типа, как в отношении пространственных планов, так и в связи с формотворчеством. В первом случае, предметы национального быта появляются на картине в качестве заполнения заднего фона или незначительной детали декора. Во втором, национальные артефакты уже выдвигаются на первый план и становятся значимыми героями натюрморта, определяя весь композиционный и смысловой строй полотна. Живописцы благодаря предметам стремились отразить дух казахского быта, его главные черты и особенности. Каждый элемент натюрморта имеет глубокое философское значение, например, в картинах выбор доминанты колорита определяется особенностями мировидения мастеров, их позиции по отношению к миру и роли личности в нем.

Анализ картин казахских живописцев позволяет выявить важную роль натюрморта в развитии культуры казахского народа и решении проблематики национального в изобразительном искусстве.

Ключевые слова: натюрморт, штрих, аллегория, архетип, семиотика, композиция

М.М. Kelsinbek

M. O. Auezov Institute of literature and Art

Master in Art, Almaty, Kazakhstan

E-mail: moldir_18-95@mail.ru

PECULIARITIES OF DEPICTING NATIONAL PATTERNS BY KAZAKH ARTISTS IN THE GENRE OF STILL LIFE

Abstract. This article reveals the national features of the fine arts of Kazakhstan on the basis of study of paintings by Kazakh artists created in the genre of still life.

A thorough study of the painting of objects makes it possible to understand the importance of this genre of fine art for the development of cultural paradigms in general. It is in the Kazakh still life in which for the first time an interest in the artistic understanding of national values arose, and the first steps are taken to transfer national features in new types of art.

The author reveals the features of the use of such elements as objects of national life and ornament in the construction of the composition of still life and their semantic content in different time periods: in Soviet times and the period of independence. On the basis of formal and semantic analysis of paintings by A. Galimbayeva, S. Rakhimov, A. Bakhteev, T. Togusbayev, G. Mukhtarova, A. Esdauletov, A. Abzhanova identified common features in the understanding of the national problem in still life and essential differences in stylistic approaches.

The reflection of national models in still life is also divided into two types, both in relation to spatial plans and in relation to form-making. In the first case, the objects of national life appear in the picture as filling the background or a minor detail of the decor. In the second, national artifacts are already put forward to the fore and become significant heroes of still life, defining the entire composition and semantic structure of the canvas. Painters sought to reflect the spirit of Kazakh life, its main features and peculiarities thanks to the objects. Each element of still life has a deep philosophical significance, for example, in the paintings the choice of the dominant color is determined by the peculiarities of the masters' worldview, their position in relation to the world and the role of the individual in it.

Analysis of paintings by Kazakh painters reveals the important role of still life in the development of culture of the Kazakh people and the solution of national problems in the fine arts sphere.

Key- words: still- life, stroke, allegory, archetype, semiotics, composition

Информация об авторе:

Келсінбек М.М., Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Магистр искусствоведения, Алматы, Казахстан. E-mail: moldir_18-95@mail.ru, ORCID: 0000-0001-8614-8812.

ӘДЕБИЕТ

- [1]. Назарбаев Н. (2017). Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. 26 сәуір (қаз)
- [2]. Қазақ мәдениеті. (2005). Аруна, Қазақстан Энциклопедиялық анықтамалық (орыс) [3]. Уикипедия. ашық энциклопедиясы. (2017). <https://ru.wikipedia.org/Натюрморт> (орыс)
- [4]. Калмыкова В.В., Астахов А. (2011). Ю.Натюрморт.-М. Ақ қала, -2040 б.(орыс)
- [5]. Голованова А.Е. Әлемдік кескіндемедегі натюрморт.-М. Ақ қала.-303б. (орыс)
- [6]. Ғалымбаева Айша. (1981). Өнер, Қазақстан Қазақстан бейнелеу өнерлерінің шеберлері. Альбом (Текст атворы және құрастырған И.А. Рыбакова). -106 б.(орыс)
- [7]. Нұрышева Г., Аташ Б. (2016). Ғылыми таным философиясы.-Алматы: Қазақстан, 328б. (қаз)
- [8]. Оразқұлова Қ.С. (2010). Қазақстан суретшілері шығармашылығындағы архетиптік образ бен ұжымдық бейсана философиясы. Филос.ғыл.канд.дисс.-123б. ISBN 978-601-7204-19-8 (қаз)
- [9]. Мәдени зерттеулер. (2001). Қысқа пәндік сөздік.-Ростов Н/Д: "Феникс" -157 б. (орыс)
- [10]. Қазақ өнерінің тарихы III том. (2009). Алматы: Өнер.- 480 б.(қаз)
- [11]. Әлемдік өнер процесі контексіндегі Қазақстанның бейнелеу өнері. (2017). Алматы, - 312с. (орыс)
- [12]. Қазақстанның бейнелеу өнеріндегі өнер синтезі. (2017). Алматы, - 328с. (орыс)

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Назарбаев Н. (2017). Путь в будущее: духовное возрождение // Егемен Қазақстан. 26 апрель.
- [2]. Казахская культура. (2005). Аруна, Казахстан Энциклопедический справочник. [3]. Википедии, сво-

- бодная энциклопедия (2017). <https://ru.wikipedia.org/Натюрморт> (рус). [4]. Калмыкова В.В., Астахов А. Ю. (2011). Натюрморт.-М.:Белый город -2040 с. ISBN: 978-5-7793-2276-8
- [5]. Голованова А.Е. Натюрморт в мировой живописи.-М.: Белый город.-303с.
- [6]. Галымбаева Айша. (1981). Искусство, Казахстан Мастера изобразительного искусства Казахстана. Альбом (Текст написан и разработан И.А. Рыбаковой). -106 с.
- [7]. Нурышева Г., Аташ Б. (2016). КазНУ, Казахстан Философия научного познания.-328с.
- [8]. Оразкулова К.С. (2010). Архетипический образ и коллективная сознательная философия в искусстве казахстанских художников. Канд. филос. наук. дисс.-123б. ISBN 978-601-7204-19-8
- [9]. Культурология. (2001). -Ростов Н/Д: "Феникс", Краткий тематический словарь -157 с
- [10]. История казахского искусства. III том. (2009). Алматы: Искусство.- 480 с. (каз)
- [11]. Изобразительное искусство Казахстана в контексте мирового художественного процесса. (2017). Алматы, - 312с. (рус)
- [12]. Синтез искусств в изобразительном искусстве Казахстана. (2017). Алматы, - 328с. (рус)

REFERENCES

- [1]. N. Nazarbayev's (2017). Way to the future: spiritual revival // Egemen Kazakhstan. April 26.
- [2]. Kazakh culture. (2005). Aruna, Kazakhstan Encyclopedic reference book.
- [3]. Wikipedia, the free encyclopedia. <https://ru.wikipedia.org/Натюрморт>
- [4]. Kalmykov V. V., Astakhov A. (2011). -2040 P Yu. Still Life.-Moscow:White city.
- [5]. Golovanova A. E. still life in the world of painting.-M.: White city.-303p.
- [6]. Aisha Galimbayeva. (1981). Masters of fine arts of Kazakhstan. Album (the text is written and designed by I. A. Rybakova).-Almaty: Art, -106 p.
- [7]. Nurysheva G., Atash B. (2016). Philosophy of scientific knowledge -Almaty: KazNU, -328p.
- [8]. Orazkulova K. S. (2010). -Archetypal image of the collective conscious and philosophy in the art of Kazakhstan artists. cand. philos. sciences'. diss. 123p. ISBN 978-601-7204-19-8
- [9]. Culturology. (2001). -Rostov N/A: Phoenix Short thematic dictionary. -157 p.
- [10]. The history of Kazakh art. III volume (2009). Almaty: Art. - 480 p. (kaz)
- [11]. Fine art of Kazakhstan in the context of the global art process. (2017). Almaty, - 312s. (rus)
- [12]. Synthesis of arts in the fine arts of Kazakhstan. (2017). Almaty - 328s. (rus)

МРНТИ 17.09.91

Г.Ж.Орда¹, Ж.Б.Сәрсенбаева²

^{1,2} М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты

^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, Қазақстан

E-mail: ¹orda_68@mail.ru

E-mail: ²S.Zhansulu.kz@mail.ru

¹ORCID: 0000-0001-5930-3784

²ORCID: 0000-0002-9554-163X

СҮЗГЕ ХАНЫМ БЕЙНЕСІН СОМДАУДАҒЫ КӨРКЕМДІК ШЕШІМ

Андатпа. Мақалада әдебиеттегі Сібір мемлекетінің соңғы билеушісі, Шайбан әулетінің ең соңғы өкілдерінің бірі – Көшім хан мен Сүзге ханым бейнесін сомдаудағы көркемдік ізденістер қарастырылған. Қазақтың ақын-жыраулары мен Сібір ақыны П.П.Ершовтан бастап көңіл аударған Сүзге ханым ақын-жазушылармен бірге суретшілердің де негізгі кейіпкерлеріне айналды. Ұлт тарихынан ерекше орын алатын тарихи тұлғалардың аңызға толы өміріне, ерлігіне деген сұраныс еліміз егемендік алған соң арта түсті. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі поэзиялық, прозалық, драмалық шығармаларда тарихтағы Сүзге бейнесі көркем шындыққа айналуда. Зерттеуде қаламгерлердің түрлі жанрдағы ізденістерін салыстыра талдаумен әдебиеттің көркемдік эстетикалық табыстары ғылыми сараланған.

Кілт сөздер: әдебиет, поэзия, проза, драма, ұлттық қаһарман, психологиялық талдау, драмалық тартыс.

Кіріспе. Қазіргі таңда қазақ тарихынан үлкен орын алатын Көшім ханның туған жылы туралы деректер бірізге түскен жоқ. Ресми құжаттарда оның өмір сүрген дәуірі 1515-1600 жылдар деп көрсетіліп келеді. Тарихшы ғалымдардың зерттеулеріне сүйенетін болсақ, отаршыл Ресей империясына қарсы ұлт-азаттық көтерілістің бастауын Көшім ханнан бастап сөз етуге болады. Көзі тірісінде аты аңызға айналған хан мен оның жары Сүзге туралы атадан-балаға жеткен аңыз-әңгімелерде ханның Қорғалжында қайтыс болғаны туралы айтылады. Ұлт тарихынан үлкен орын алатын Сібірдегі орыс казактарының шапқыншылығы мен Көшім ханның өмірін тәуелсіздік тұсында тыңғылықты зерттеп жүрген белгілі тарихшы, тарих ғылымдарының докторы Мұрат Әбдіров: «Принимая версию Абулгазы о происхождении Кучума из династии тюркских шейбанидов, которые остались в казахской степи и не ушли вместе с Мухаммед Шайбани-ханом на завоевание Средней Азии, можно с большей вероятностью утверждать, что Кучум родился не в Бухаре, а скорее всего в Ногайской орде, то есть на территории Западного или Северо-Западного Казахстана. На это указывают и его тесные родственные связи с ногайскими мурзами Алтыульской Орды, кочевавшей к востоку от реки Эмбы до Аральского моря и находившейся под политическим и военным влиянием Бухарского ханства», – деген тұжырым жасайды [Абдиров, 1996].

Ғалымның осы пікірін қоштай отырып, Ж.Артықбаев ханның туған жері туралы мынадай тың мәлімет ұсынады: «Біз Көшім ханның туған жері Өлеңті мен Шідертінің арасында

орналасқан, қазақ ертеден «Ақкөл-Жайылма» аталған құтты мекен деп есептейміз. Бұл жер – Дәшті-Қыпшақтағы атақты қоныстардың бірі, Жошы ұлысы аталатын үлкен Еуразиялық ұлыс үшке бөлінген уақытта Ұлытауға Орда Ежен, Еділ бойына Бату, Ақкөл – Жайылмаға Шайбан әулеті ие болып қалған. Егер біз қазақ тарихына Шайбан әулетінің бір қатысы бар деп есептесек, олардың тамырын осы аталған Ақкөл-Жайылмадан іздеуіміз керек. Бұл жер Астанадан аса қашық емес. Өлеңтіні қуалап Ерейменнен асып жүре берсеңіз, тура Әулие Ақкөл деген балығы тайдай тулаған, қамыс-қоғасы шулаған, құс жырттылып айырылған белгілі жерге барасыз. Бұл жердің қазақтары балықты әлі күнге қамыстан қаза құрып аулайды, қазақ даласының өзге жерінде ұмытылған дәстүр» [Артықбаев, 2007]. Сонымен бірге ғалым 2004 жылы Ақкөлдің жағасында Шайбан ордасының табылғанын, қазіргі таңда сол жерде қазба жұмыстары жүргізіліп жатқанын есімізге салған болатын [Артықбаев, 2017].

Көшім хан Шығай ханның қызы, сүйікті сұлу әйеліне арнап Ертістің бойынан Сүзге-Тұра қалашығын салдырған (қазіргі Ресейдегі Тобыл қаласының маңында). Қалашықты екі жағынан Ертіс өзені, алдынан терең жыра қорғап тұрған. Жыра арқылы көпір салынған. Көшім хан жұма күнгі намаздан кейін осында келетін. Сүзге ханымның Сібір хандығы құлағаннан кейінгі тағдыры аңыз-әңгімелерде әртүрлі айтылады. Бірінде тұтқынға түскен туыстарымен бірге Мәскеуге алдырылып, сонда Мұхамедқұлға қосылған десе, екінші аңызда оның ұмытылмас ерлігі асқақ рухпен суреттеледі. Шындыққа екіншісі жақын болғандықтан, ол туралы шығармалардың дені осы нұсқаны мақұлдайды. П.П.Ершовтың Сібірді жаулап алу кезеңінен қалған аңыз туралы «Сүзге. Сібір аңызы» («Конек-Горбунек») поэмасы [Ершов, 2000], М.С.Знаменскийдің майлы бояумен салған Сүзгенің портреттері, И.Корниловтың «Сүзге» операсы қайсар қазақ қызының жарқын бейнесін жасады. Байжігіт күйшінің Сүзге атты күйі, Қойлыбайдың Сүзге атты биі болғаны халық елі мен жерін қорғаған батырларын, даналарын ешуақытта ұмытпайтынының белгісі.

Әдістер. Тақырыпты зерттеуде Сүзге бейнесінің қазақ әдебиетінде сомдалуына, қаламгерлердің шеберлік қырына, сондай-ақ, суреткерлердің стильдік ерекшелігін айқындауда объективті-аналитикалық талдау мен салыстырмалы талдау, жүйелеу, жинақтау, салыстырмалы-кешенді әдіс-тәсілдер басшылыққа алынды.

Сібір мемлекетінің билеушісі Көшім хан мен оның сүйген жары Сүзге туралы аңыз-әңгімелер мен П.П.Ершовтың поэмасы, М.С.Знаменскийдің портреті, И.Корниловтың операсы қазақ ғалымдары мен қаламгерлеріне ой салды. Сібірдегі орыс казактарына қарсы ұлт-азаттық көтеріліс пен Көшім хан құрған мемлекеттің тарихы туралы М.Әбдіров, Ж.Артықбаев сияқты тарихшылардың, әдебиеттің түрлі мәселелерін жете зерттеген А.Байтұрсынұлы, С.Ордалиев, М.Базарбаев, З.Ахметов, С.Қирабаев, Р.Нұрғали, Ә.Нарымбетов тәрізді әдебиеттанушы ғалымдардың еңбектері тақырыпты зерттеуде бағыт-бағдар берді.

Нәтижелер. Сібірді жаулап алу кезеңінен қалған аңыз туралы «Сүзге ханым» жырын алғаш жырлаған – 1805-1922 жылдары өмір сүрген Бодау жырау екені тарихтан белгілі. Содан кейін қазақ аруының ерлігіне тәнті болған Сібір ақыны П.П.Ершовтың «Тұлпар тай, сұңқар тай» («Конек-Горбунек») поэмасы 1838 жылы «Современник» журналында басылған. 1896 жылы композитор И.Корнилов «Сүзге» атты музыкалық пьеса жазса, ол 1899 жылы Тобол театрында қойылған. Сонымен бірге Сүзгенің қаһармандығын орыс ақындары А.Сорокин, П.Васильевтер өлеңдеріне қосқан.

Бодау жырау «Сүзге сұлу» жырын жырласа, Уәйс ақынның «Сүзге Ершовтан» дастаны, Бәйжігіт күйшінің күйі мен Бекназарұлы Қойлыбайдың «Сүзге биі» туралы деректер сақталған. Арқа қазақтарының арасында «Су перісі», «Сүзге сұлу», «Сүзге ханым» сияқты аңыз-әңгімелер ауыздан-ауызға тараса, «Сүзге ханым» дастанын Құнанбай қажы сүйіп тыңдаған деседі. Зерттеуші Ә.Ахметов Қожықтың жалғыз батыр қызы Наркызды Шоқан

Сүзгеге теңегені, Қожық Сүзгенің ұлы деген деректерді алға тартады [Ахметов, 2012].

Қазақ халқы кеңестер одағының құрамында болғанда Көшім хан мен Сүзге туралы ұзақ жылдар бұл тақырыпты зерттей алмады. Еліміз егемендік алған соң тарих ғылымдарының докторы Мұрат Әбдіров пен Жамбыл Артықбаев Қазақстандағы орыс казактарының тарихы мен қазақ халқының тәуелсіздік үшін күресін тереңдете зерттеді.

Соның арқасында Көшім хан қазақпен қайта табысты. Ұлы дала қасіретін арқау еткен Шәрбану Бейсенованың «Сүзгенің соңғы күндері» хикаяты, Қ.Әлімқұлов пен М.Қайыңбаевтың «Сүзге сұлу», М.Қожахметованың «Көшім хан – Сүзге» тарихи драмалары, Ербол Бейілханның «Көшім хан – Сүзге» поэмасы, Ш.Өрәзімбекұлының «Сүзге ханым» өлеңдері салыстыра зерттелді. Тарихи шындықты көркем шындыққа айналдырудағы қаламгерлердің жетістігі Көшім хан мен Сүзге бейнесі негізінде тұжырымдалды.

Талқылау. Тәуелсіздік тұсындағы қазақ әдебиетінің негізгі жетісігі – тарихи тақырыптардың біршама игерілуі. Қаламгерлер сақ, ғұн дәуірінен бастап, ХХ ғасырдың аумалы-төкпелі кезеңдеріндегі тарихи оқиғаларға бүгінгі күн тұрғысынан қайта үңіліп, қазақ әдебиетін мазмұны мен түрі жағынан байытуда. Бұл жылдары ұлттық әдебиет әр дәуірдің тарихи оқиғаларымен, Томирис патшайым, Шыңғыс хан, Бейбарыс сұлтан, Әмір-Темір, Көшім хан, Керей-Жәнібек хандар, Есімхан, Жәңгір хан, Әбілқайыр хан, Абылай хан, Кенесары хан, Сырым батыр, Жанқожа батыр, Махамбет пен Исатай батырлар, Балуан шолақ, Әйтеке би, Төле би, Қазыбек билердің, Ұлы отан соғысының батырлары М.Мәметова, Рейхстагқа ту тіккен Р.Қошқарбаев, қазақ батыры Б.Момышұлы, т.б. ұлт қаһармандарының көркем бейнелерімен толықты.

Өмірде болған тарихи тұлғалар бейнесін сомдауда қаламгерлер тарихи деректерді сақтауға тырысты. Сүзгенің артында қалған балалары жөнінде осы тақырыпты зерттеп жүрген Р.Бейсетаев: «Сүзге сұлудың Көшім ханға тұрмысқа шыққан жылы тағы белгілі – 1563 жылдың жазы. Көшім ханның туған жылы – мешін (1524) жылы. Сонда Сүзге Көшімге 15 жастан жаңа аса бергенде тұрмысқа шыққан. Сүзгенің артынан 3 ұл – Баймұрат, Бердімұрат, Көбеймұрат қалды», – дейді [Бейсетаев, 2015: 231]. Ө.Ахметов пен Р.Бейсетаевтың пікірлеріне сүйенетін болсақ, Көшім ханның туған жылы туралы деректердің түрліше болып жүруі, Сүзгенің артында қалған ұрпағы туралы деректердің бірізге түспеуі бұл тақырыпты тереңдете зерттеуді қажет етеді.

Жоғарыда аталған шығармалардың барлығында дерлік Көшім хан мен Сүзгенің ерлігі асқан шабытпен суреттелді. Сібір ақыны П.П.Ершов «Тұлпар тай, сұңқар тай» («Конек-Горбунек») поэмасында былай дейді:

–...Дам вам волно,

Дам вам судна:

Но пускай царица ваша, Нам отдаст себя в полон [Ершов, 1838].

Бірақ Грозаның арманы орындалмай, қала халқы кемеге отырған соң, Сүзге өзіне қанжар салады. Кейіпкер бейнесін суреттеудегі Ө.Нарымбетовтің: «Көркем туындыдағы адам образы шеберлікпен, үлкен ақындық рухпен, шабытты леппен суреттелсе, оның оқушысына деген идеялық, эстетикалық әсері мол болмақ» [Нарымбетов, 1989: 128], – деген пікіріне сүйенетін болсақ, ақын Сүзге бейнесін асқан шабытпен бейнелеген.

Уәйіс ақынның «Сүзге Ершовтан» дастанында орыс казактарының шапқыншылығы төмендегіше бейнеленген:

Байтақ ел жүз елу жыл болды қолды,

Таланды бар дәулеті, ұрпақ солды.

Отыз ұлт өз елінен кетті безіп,

Көз жасқа сорғалаған етек толды.

Көшім хан «От қарусыз» қапы қалды.

Жауымен тайталасты, төкті қанды.

Арпалыс жанталастан түзеле алмай,

Құрбан боп алтын басын отқа салды [Ахметов, 2019].

Сібір мемлекетін Көшім хан басқарған уақытта халық молшылықта өмір сүріп, таршылық көрмеген. Бірақ сол мамыражай тыныштықты отаршыл Ресей империясы бұзып, орыс казактары бейбіт халықты туған жерінен, ата қонысынан қуып шықты. Елі мен жерін басқыншы жаудан қорғаған Көшім соғыс даласында жүргенде Сүзге өз қаласын қорғауға бар күш-жігерін жұмсағаны тарихтан белгілі.

П.П.Ершовтың поэмасын қазақ тілінде сөйлеткен Ө.Ахметов Көшім хан мемлекетінің сән салтанаты мен тығырыққа тірелген Сүзгенің жан арпалысын төмендегіше тәржімалаған:

Шет-шегін ешкім білмейді,

Обь, Ертіс, Тобыл, Вагайды...

Хан Көшім жеке билейді

Сібірде барлық маңайды.

Сібірдің байтақ аумағы,

Орал мен Алтай таулары,

Көшімсіз мұнда күн батпай,

Көшімсіз атпас таңдары...

...Тағдыры жанын азаптап,

Жауға істер ешбір амалсыз,

Төсекте жатқан ухілеп,

Сүзгеде ғана ұйқы жоқ.

Сынығы ең асыл алтынның

Ақылы дария мол, ханым,

Тағдыры үшін халқыңның

Мінеки, енді сорладың... [Ершов, 2000: 138]

Үзіндіден көріп отырғанымыздай, ақын Сүзгені алтынның сынығына теңейді. Көркемдік құралдардың бірі – теңеу болса, ол жөнінде А.Байтұрсынұлы: «Ақын тілімен сөйлегенде, сөзге айрықша өң берілгендіктен лебіз көрнекті болып шығады» дей келіп: «Көріктеу нәрсені айыра көрсетіп, айқын шығаруға жарағанмен, нәрсенің бернесін сүгіреттеп көрсетуге күші жетпейді. Ондай орында белгісіздеу сипатты белгілі сипатқа, белгісіздеу нәрсені белгілі нәрсеге теңеп, көрнектеп, ашығырақ көрсетеміз» [Байтұрсынұлы, 1989: 156], – деген болатын. Оқ-дәрімен қаруланған жаудан садақ, жебемен ғана қаруланған атты әскері мен бұқарасын аман алып қалуды ойлаған Сүзге өзін өлімге тігеді. Оның осы ерлігі ауыздан-ауызға тарап, атадан-балаға жетті.

Көшім хан мен Сүзгенің ерлігін асқақ рухпен бейнелеген Ершовтың шығармасын тәржімалау арқылы Ө.Ахметов аударма саласын көркейтуге үлес қосты. Көркем аударма жөніндегі М.Базарбаевтың: «Әдебиеттер байланысының маңызды факторларының бірі – көркем аударма. Бір халық әдебиетінің таңдаулы көркем шығармасын екінші халық тіліне аудару, немесе, сол нұсқада жаңа шығарма жазу ежелден келе жатқан дәстүр» [Базарбаев, 1973: 227], – деген пікіріне сүйенетін болсақ, әдебиеттер байланысы осындай озық үлгідегі шығармаларды әр халық өз тілінде сөйлетуден байқалады. Оған Уәйіс ақынның «Сүзге Ершовтан» дастаны мен Ө.Ахметтің аудармасы мысал бола алады.

Ал қазақ ақыны Ш.Алджамбаев «Сүзге ханым» шығармасында Сүзгенің ерлігін төмендегіше суреттейді: Жетіп келді Гроза сезді нені? Жансыз жатқан Сүзгені көрді көзі. Ах

ұрып ұнжырғысы түскен күйі «Өлсе де Сүзге бізді жеңді!» деді Бұл жәйді Ермак та естіп, келді міне Бас ұрды «далалықтар» ерлігіне. Арулап қойдырыпты жер қойнына Басына орнатып тас белгіні де [Алджамбаев, 2012]. Сүзгенің өлмінің өзі – жеңіске бергісіз еді. Кең сахарада еркін өскен қазақ қызы құдай қосқан жары Көшім тірі тұрғанда тәнін аузы түкті кәпірге сипатпақ емес. Жауларының өзі Сүзгені арулап ақтық сапарға шығарып салуы – жаны таза, пәк сұлудың ақ өліміне құрмет көрсетуі. Аңыздарда Сүзгенің шыққан тегі туралы деректер түрліше кездеседі. Олардың бірінде Жалайыр-Табын руынан шыққан десе, екінші деректерде Орта жүздің Арғын руынан екендігі айтылады. Ақын Е.Бейлхан Сүзгенің тегін Жалайыр-Табын руынан іздейтіндер қатарында. Ол «Көшім хан – Сүзге» поэмасында:

Жауынан асқан айласы,
Жаныңнан қымбат Өз басы.
Ерлігін айтсам Сүзгенің,
Аттилаға сіңілі –
Томиристердің жалғасы.
Әйел боп туды демесең,

Бір өзі дара қолбасы [Бейлхан, 2016], – деп, оны сақ патшайымы Томирис пен Еділ патшаның жалғасы етіп көрсетеді. Бұл тұрғыдан алғанда Сүзге де қол бастаған батырлармен бірдей ерлік көрсетіп, Грозаның қолына өз әскерімен қарсы тұрып, қаланы бермей бір ай шайқасқаны тарихтан мәлім.

4.2. Сүзге туралы прозалық шығармалар қатарында Шәрбәну Бейсенованың «Сүзгенің соңғы күндері» хикаятын атауға болады. Лиризмі бай, психологиялық талдауға құрылған шығарманың бас кейіпкері – Ібір-сібір жұртының соңғы ханы Көшімнің жас тоқалы Сүзге. Хикаят «Сүзге ханым тұла бойын зіл басқандай – еңсесін жанышқан азапты күйден ұзақты күнге еш серпіле алмай қойғаны. Ойы мен қиялы да арқандаулы ағтай – бір орында шыырлай тұсалып, діңкесін құртып отырғаны. Сарай іші – жым-жырт. Күллі әлем демін ішіне тартып, тына қалғандай» [Бейсенова: 2008, 3], – деп басталады. Сүзгенің жабыққан күйі мен монологынан басталған хикаяттан жас сұлудың жанын жегідей жеген жалғыздыққа тап боламыз. Жұма сайын мешітке келіп тұратын ханның ұзақ жоғалуының сырын түсінбеген Сүзге ой ағымына беріледі. Бұл – Көшім ханның Ескер қаласына тұтқиылдан шабуыл жасаған Гроза әскерімен кескілесіп шайқасып жатқан кезі болатын. Біраз уақыт олардың арасында байланыс болмай қалуы Сүзгені тұңғық ойға батырады.

Тарихшылар Сүзгені Шығай сұлтанның қызы десе, Ш.Бейсенова оны «Асауды ауыздықтайтын – бұғалық, алысты ағайындастыратын – құдалық» дегендей, ежелгі дала салты бойынша Көшім хан Сарыарқаның айтулы ақсүйегі, жеті атасынан бермен қолынан билігі үзілмеген» Сүйіндік сұлтанның қызы етіп алған. Көшімнің Сүзгені алу арқылы Ертіс пен Есіл арасын жалғастыруды көздегені байқалады. Осылайша жазушы Сүзгені Есіл бойын жайлаған Арғын руының қызы етіп көрсетуге ден қойған.

Жазушы Сүзгені ханның алты әйелінің үстіне келгендігіне көңіл аударса, М.Қожахметова оны ханның төртінші әйелі етіп суреттеген. Мұндай әркелкілік авторлардың идеясынан туғандығы анық. Ханның жас тоқалға көңілі құлағанын көрген өзара күндес алты әйел аяқ астынан ымыраға келіп, жас тоқалға қарсы шығады. Алтауы алты жерден Сүзгенің жүріс-тұрысын аңдумен болады. Осылардың көзінен таса өмір сүру мақсатында ол өзіне шағын сарай салдырады. Келе-келе шағын сарай сән-салтанаты жарасқан, ұзақтан көз тартатын сұлу мекенге, қазыналы үлкен шаһарға айналады. Сарай күтушілері мен шаһар шаруашылығы күннен-күнге толысып, қанат жайып Сүзгенің атын шығара бастайды. Жазушы осылардың барлығын жас та болса күндестіктің құрбаны болмаған Сүзгенің тапқырлығы, ақылдылығы етіп суреттеген.

Жармақтың шапқыншылығына шыдамаған Көшім хан Ескер қаласын тастап шығуға мәжбүр болады. Осы уақыт аралығында ол Сүзгеден хат-хабарсыз қалады. Жазушы кейіпкердің жандүниесіндегі арпалысқан сезімдер мен ой ағымдарын монологпен беруге ден қойған. «Ол мең-зең халден әлі айыға алмай отыр. «Бұл, сірә да, маған келген жаза ма екен? Жеке шаһарда, алтынды сарайда көрген түстей өткізген аз уақыт ханымдық дәуренінің өтеуін қайтарар мезгілдің осылайша тым тез жеткені ме? Шамасы, солай шығар...» [Бейсенова, 2008: 8], – деп ойлайтын Сүзге осындай жалғыз қалған сәттерде өзіне-өзі есеп береді. Ол астамшылық жасаған, артық кеткен жерім жоқ па? деген ойға батып, сарайды салдырудағы мақсат-мүдделерін еске алады.

Жазушының аталған шығармасы жөнінде С.Қирабаев: «Жазушы эзәзіл елесті араластырып, оны ханыммен тілдестіру арқылы психологиялық монологты белгілі бір кульминациялық нүктеге тіреп қояды. Осының бәрін басынан кеше отырып, ханым ақылынан адаспай, ұстамдылығын сақтап, ойлы шешімдер қабылдайды. Оқиғаның ара-арасында жеткен сырт хабарлар да көңіл тыншытпайды. Олар Көшім хан сарайына Жармақ (Ермак) бастаған орыс қарақшылары шабуыл жасағанын, Көшім хан бала-шағасымен Ескерден қашып шыққанын, кейін соңына түскен қарақшылар қолынан біраз адамдардың қайтыс болып, ханның өзі құтылып шыққанын жеткізеді. Кезекті шабуыл Сүзге ханым сарайына жетеді. Жармақ жас, сұлу ханшаны аман-сау қолға түсіріп, орыс патшасына тарту ету жоспарын жасайды», – деген болатын. Ескер қаласын алған Гроза келесі кезекте Сүзгенің шаһарына көз тігеді. Ай нұрынан жаралған хас сұлуды орыс патшасына сыйға тартпақ ниетпен, оған қолқа салады. Сүзгенің шарты бойынша алдымен тұтқындағы қала халқы босатылады. Сүзгенің өзін құтқаруға келген Мұхаметқұлға ермей, қалып қоюынан Көшімге деген адалдығы толығы түседі. Жас тоқалдың артынан сөз еретінін білген ол әр сөзі мен ісін сараптан өткізіп отыруға дағдыланған. Шалыс басса, Көшімнің алты әйелі оны тұс-тұстан талауға дайын. Жас та болса, алды-артын ойлап шешім жасайтын Сүзгенің бейнесі өзінің сөздерімен, ісімен оқырманның көз алдында толығып, толысып отырады.

Тығырықтан шығар жолды таба білген Сүзгенің тапқыр шешімі оның болмыс-бітімін асқақтатып тұрса, бейнесін толықтыратын келесі ісі – сарайдың бүкіл байлығы мен өзінің асыл тастардан жасалған қымбат әшекейлерін сарай қызметшілері мен қала халқына тең бөліп беруі. Өзіне сенім артып, төңірегіне жиналған бұқарасын құрметтеген ханым олардың аман қалуы мен болашағына алаңдаулы. Сарайда өзінен басқа тірі жан қалдырмай, бәрін аман-есен шығарып салған ханымын халқы құрметтеп, ерлігі мен жомарттығын, көрегендігі мен сабырлылығын аңыз етіп ауыздан-ауызға таратты. Жазушы Сүзгенің іс-әрекеті, монологы, сөйлеген сөздерімен елім деген ерін халықтың ешқашан ұмытпайтындығын нанымды бейнелеген.

Қ.Әлімқұлов пен М.Қайыңбаевтың «Сүзге сұлу», М.Қожахметованың «Көшім хан – Сүзге» тарихи драмаларына да Сүзгенің ерлігі негіз болған. Оқиға Ертіс өзеніне Тобыл сағасының қосылған биік жағалауындағы Ескер қаласындағы Көшім ханға Қазан хандығынан бас сауғалап, Аштархан, Үргеніш, Түркістан, Сауран, Ташкенттен келіп қосылып жатқан ноғай ордасының, қазақ хандығының сарбаздарының әрекетінен басталады.

Прозаға қарағанда драматургияның жүгі ауыр. Хикаятта жазушы кейіпкердің жан арпалысын оның ұзақ монологтарымен беріп, лирикалық шегіністермен негізгі оқиғаны толықтырып отырған. Прозада ой ағымы мен психологиялық талдауға көңіл бөлінсе, драмада оқиға шиыршық атқан қақтығыстар мен тартыстарға құрылады. Ал, трагедиялық туындыларда негізінен адам мен қоғам, жекелеген кейіпкерлер арасындағы бітпейтін ымырасыздық, ескі мен жаңаның тартысы, адамгершілік пен жауыздық сияқты бір-біріне кереғар оқиғалар жинақталады. Р.Нұрғали трагедиялық тартыстардың эстетикалық-эмоциялық әсеріне,

көркемдік-композициялық жүйесіне, тақырыптық идеялық нысананы қарап: «а) эпикалық трагедия; ә) тарихи трагедия; б) адамгершілік-тұрмыстық трагедия» деп үш топқа бөледі» [Нұрғали, 2014: 7]. Ғалымның осы жіктеуіне сүйенетін болсақ, М.Қожахметованың «Көшім хан – Сүзге» драмасын тарихи трагедиялардың қатарына жатқызуға болады.

Драмадағы Көшім хан Дәулетбай мырзаның қызын, Мұрат ханның қызын, Шығай ханның қызын алу арқылы ел арасын біріктіріп отыруды көздеген. Осы үрдіспен ағасы Ахметкерейге Шығай сұлтанның қызы Ләйләні алып береді. «Сайын даланың сұлулары тым асқақ, тым адуын» келеді деп түсінетін Ахметкерей Ләйлә сұлудың қадіріне жетпегендіктен, ол төркініне біржолата кетіп тынады. Ертістің жағасында аң аулап жүрген Ахметкерей арғы бетке өткенде оны жаулары ат құйрығына байлап өлтіреді. Төркініне кеткен Ләйләнің: «енді оралмаймын, көз жасымның киесі ұрсын деген...» сөзін еске алатын болсақ, оны Ләйләнің жазықсыз көз жасының киесі ұрғанына сенуге болады. Осылайша автор оқырманын наным-сенім, кие деген ұғымдарға иландырып отырады.

Сүзге аңыздарда мерген, садақшы, желаяқ, ат құлағында ойнаған, қайық есіп, суда жүзген, ағаштан-ағашқа секірген сарбаз ретінде көрінеді. Драмадағы Сүзгенің мергендігі – Көшімнің немере інісі Мұхаметқұлдың өзіне деген ынтық сезімін тоқтатапқ ниетпен, жан мен тән тазалығын сақтап қалу үшін оны садақ жебесімен тазалауы. Көз ілеспес жылдамдықпен садақ жебелерінің айнала зуылдауы оның қол мергендігін көрсетсе, ерлігі қаланы бір ай бойы жауға бермей қарсыластарын әлсіретуімен бейнеленген. Сонымен бірге ол – ханын күте білген, отағасын құрметтеген адал жар. Тіпті қоршауда жатқанның өзінде: «Жап аузыңды, жексұрын. Аман болса, Көшім де келер, сыбағанды берер. Кім деп тұрсың мені? Бүкіл Ібір-Сібірді жұрт қылған ұлы билеушінің жарымын! Еркін даланың құлпырып өскен гүлімін, иіліп-бүгілуді білмеген қайсар қазақ сұлтанының қызымын! (Грозаға садағын кезеп-кезеп қояды). Келесі жолы бәлкім басыңды алармын», – деп ержүрек ханға, сүйікті жарына деген сенімін жоғалтпайды.

Драматург Сүзге мен Көшімнің түстері арқылы болашақтан аян береді. Сүзге өз елінде қалыптасқан наным-сенім бойынша жамандықтың алдын алу үшін түске садақа беруді сұрайды. Бірақ Көшім хан «түс – түлкінің боғы» деп, оған мән бермейді. Бұл тұста ол өзінің шым-шытырық түсі мен мазалаған елестерден секем алып жүрген болатын. Қорқынышқа бой алдырмауды көздеген хан ұсақ-түйекке мән бермеуге тырысады.

«Көшім хан: Жүзіңді бірақ кірбің шалғандай.

Сүзге: Тағы да айтты деп сөкпеңізші, жалғандағы жалғыз әміршім. Әлгі құзғын... Әлгі қыран қанаттарының суылы... айнала атырапты тып-типыл жұтып қоятындай... Бойымды үрей билеп барады, бұл тегін емес.

Көшім хан: (қарқылдап күледі). Аппақ таңым, айқабағым, мұншалық қорқақ емес едің. Қайдағы бір түске бола...

Сүзге: (сөзін бөліп): Жо-жок, сіз тыңдаңызшы! Біздің елде түстің садақасы деген бар, келе жатқан қайғы, кесапатқа кедергі қоятын... Құрбандық шалады, дұға оқып, апаттың алдын алады» [Қожахметова, 2012: 413].

Жаратқанға жалбарынып елінің азаттығын сұраған, халқын бодандықтан сақтаған Сүзгенің: «Халқымның кегі – қанжарым менің, құрбандық жаным – болашағың үшін» деп жүрегіне қанжар ұруы – ерлік пен өрліктің көрсеткіші. Оның бейнесі қала халқына қазынаны тең бөліп беруімен толыға түскен. Оны көпшіліктің төмендегі сөздерінен, полилогтан көруге болады:

Дауыстар:

- Қазынаны халыққа тең бөліпті дейді.
- Әркім өзіне тиесіліні алып жатқан көрінеді.
- Әшекей бұйым, асыл тас, маржандарына шейін таратыпты.

- Күзетші сарбаздардың үлесі мүлдем көп екен.
- Түсімізге енбеген байлық қой.
- Сонда қайдамыз?
- Мынадай тозақтан құтқарғанына тәуба десенші.
- Сүзге ханымды қалай жалғыз қалдырамыз?
- Әскерімен бірге қалатын шығар...» [Қожахметова, 2012: 444-445].

С.Ордалиевтің «Трагедия дегеніміз – кейіпкердің тілегі мен арман мақсатын орындау жолында асқар таудай кедергілерге кездесіп, өз арманына жете алмай, апатқа ұшырайтын драмалық шығармалар» [Ордалиев, 1964: 22], – деген пікіріне сүйенетін болсақ, М.Қожахметованың «Көшім хан – Сүзге» шығармасында қайғылы халдың басым екендігі көрінеді. Бар арманы – ұлын құл, қызын күн етпей, қапастан аман есен алып шығу болса, жаудың ғажайып қаладан тонамақ болған қазынасын тұтасымен халыққа таратып беруі – Сүзгенің тапқырлығы, даналығы, көрегендігі. Ендігі жерде қолдарындағы әшекей бұйымдарын астыққа айырбастаса да халқының аштан өлмейтіні белгілі. Сүзге бейнесін толықтыруға Көшімнің мына сөздері де қызмет етеді: «Әттең, ендігінің бәрі Сүзгесің.. жас та болса, дана, ақылшым еді (Қаруын көтеріп). Қаныпезер Жармақ, тауып алып пәрша-пәршаңды шығарамын. Мамыражай жатқан ел едік, бүйідей шағып, ырысымды шаштың, байлығымды тонадың, шаңырағымды шайқалттың, керегемді бұздың, сен, қарақшы... қайыршы, жарымаған құл-құтандар...».

Зеңбірекке төтеп бере алмаған Көшім ханның әскері жеңілген соң, Жармақ әскері Ескер мен Сүзге қалашығын жаулап алады. Мұхаметқұл соғыста жарадар болып, Әли әскері ұзақ шайқастан титықтап келгендіктен, олардың бас көтеріп қарсы тұруға шамасы келмеді. Темірмен құрсауланған, от жалынға оранған әскермен бетпе-бет шайқасуға болмайтынын білген соң, Мұхаметқұлдар айлаға басып, түн ішінде шауып кетіп, әскерлерін әлсіреткенмен, қосымша күш лег-легімен келіп жатқандықтан, оларға қарсы тұру атты әскерге оңай болған жоқ. Кезек-кезек тұтқиылдан шабу екі жақты да әлсіреткенмен, екі жақтың да берілгісі жоқ. Осындай түнгі шабуылдардың бірінде Жармақты қолға түсіріп, оны тойлағанмен, тағы бір шайқаста Мұхаметқұл тұтқынға түсіп, оны Мәскеуге жіберіп еді. Немере інісімен бірге бірсыпыра туыстары да тұтқынға түскенмен Көшім хан басын иген жоқ, жауға берілген жоқ. Ол өмірінің соңына дейін мамыражай жатқан елінің тыныштығын бұзған жаумен шайқасып өтті. Ақ патша тұтқынға түскен хан мен ханшаларға қиянат жасамайды екен, керек болса қызмет береді екен деген қауесетке сенген жоқ, сенгісі де келмеді.

Ескер қаласын Жармақтан тартып алған хан жеңісін тойлағанмен, қаланың өзіне құт болмасын біліп Сібірді тастап, қазақ даласын бетке алып жолға шығады. «Дүниенің қай түкпірінде де билік тізгінін ұстауға тиісті Шыңғысхан ұрпағымын! Ұлы даланың сайыпқыранымын. Осы жасымда ешкімге жауаңдап бүгежектемедім, дұшпанға дес бермедім. Түрлі ұлт, ұлыстың басын қостым... басыма бақ қонды, бал жинаған арадай құжынап, ойдан, қырдан асығып жетпеген жан қалмады. Кеңбайтақ Сібірдің байлығы жаттың да, жақынның да көзқұртына айналып, тыныштығымызды ұрлады» дейтін Көшім жауының алдында тізе бүкпеді, қажыған, қартайған, мүсәпір түрін көрсеткісі келмеді [Қожахметова, 2012: 465].

Қазан мен Астарханды тізе бүктірген Мәскеудің салығын төлемей, азат басын құл етпей, өр кеудесін жықтырмай өткен Көшім хан мен Сүзге ханымды қазақ халқы ешқашан ұмытпайтынына жоғарыда аталған шығармалар мысал.

Қорытынды. Талдау нысанына алынған шығармалардан байқағанымыз, қазақ әдебиетіндегі Томирис, Домалақ ана, Сүйінбике, Бопай, Күнімжан, Зере, Ұлжан, Ұлпан, Мәншүк, Әлия, Хиуаз, т.б. сияқты тарихта болған ел аналары мен ел басына күн туғанда белін буып, ерлермен бірге атқа қонған жауынгер халықтың ат құлағында ойнаған батыр қыздарының бейнесі Сүзге ханыммен толықты.

Бодау, Бәйжігіт, Уәйіс ақын мен жыраулар жырлаған «Сүзге ханым» жыры мен орыс ақындары П.П.Ершовтың «Сүзге» поэмасы, А.Сорокин, П.Васильевтердің өлеңдерінде, қазақ ақындары Е.Бейілханның «Көшім хан – Сүзге» поэмасы, Ш.Алджамбаевтың «Сүзге ханым» өлеңінде қазақтың ержүрек, батыр қызының бейнесі асқақ рухпен суреттелеп, орыс, қазақ поэзиясында жауынгер қазақ қызының сом тұлғасы жасалды.

Ш.Бейсенованың психологиялық талдауға құрылған «Сүзгенің соңғы күндері» лирикалық хикаятында Сүзгенің болмыс-бітімі оның монологымен, іс-әрекетімен айшықталды. Бұл шығарма тәуелсіздік тұсындағы қазақ прозасы Көшім хан мен Сүзге ханым сияқты ұлттық қаһармандармен толыққандығын көрсетті.

Қ.Әлімқұлов пен М.Қайыңбаевтың «Сүзге сұлу», М.Қожахметованың «Көшім хан – Сүзге» тарихи драмаларында Сүзге бейнесі үздіксіз қақтығыстардан туған тартыс, кескілескен шайқас үстінде толығып, толысып отырды. Драматургтер кейіпкерлерін үздіксіз қимыл-әрекет, шиыршық атқан тартыс үстінде сыннан өткізді.

Жоғарыда аталған туындыларда қазақ қаламгерлері Сүзгені сақ патшайымы Томирисінің ізбасар сіндісі етіп көрсетті. Ұлы даланы мекен еткен қазақ халқының жаужүрек қызы Сүзгенің әр дәуір әдебиетінде үздіксіз жырлануы – ер есімі қашан да ел есінде сақталатынының белгісі.

Г.Ж.Орда¹, Ж.Б.Сарсенбаева²

^{1,2} Институт литературы и искусства им. М.О. Ауэзова

^{1,2} Казахский национальный университет им. аль-Фараби

Алматы, Казахстан

E-mail: ¹orda_68@mail.ru

E-mail: ²S.Zhansulu.kz@mail.ru

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ РЕШЕНИЕ В СОЗДАНИИ ОБРАЗА ГОСПОЖИ СУЗГЕ

Аннотация. *Статья посвящена художественному поиску в литературе изображения последнего правителя Сибирского государства, одного из последних представителей династии Шайбанов - Кушим-хана и госпожи Сузге. Г-жа Сузге, привлекая внимание казахских поэтов и сибирских поэтов от П.П. Ершова, стала главными персонажами поэтов и писателей, а также художников. Спрос на легендарную жизнь и героизм исторических личностей, занимающих особое место в истории нации, возрос с момента обретения нашей страной независимости. В современных поэтических, прозаических и драматических произведениях казахской литературы образ Сузге в истории становится художественной реальностью. В исследовании дается научный анализ художественных и эстетических достижений литературы со сравнительным анализом исследований писателей разных жанров.*

Ключевые слова: *литература, поэзия, проза, драма, национальный герой, психологический анализ, драматический конфликт.*

G.Zh.Orda¹, Zh.B. Sarsenbayeva²

^{1,2} M.O.Auevov Institute of Literature and Art

^{1,2} Al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

Email: ¹orda_68@mail.ru

E-mail: ²S.Zhansulu.kz@mail.ru

ARTISTIC SOLUTION IN CREATING THE IMAGE OF MRS. SUZGE

Annotation. The article is devoted to the artistic search in the literature of the image of the last ruler of the Siberian state, one of the last representatives of the Shayban dynasty - Kushim Khan and Mrs. Suzge. Mrs. Suzge, who attracted the attention of Kazakh poets and Siberian poets from P.P. Ershova, became the main characters of poets and writers, as well as artists. The demand for the legendary life and heroism of historical figures that occupy a special place in the history of the nation has increased since our country gained independence. In modern poetic, prosaic and dramatic works of Kazakh literature, the image of Suzge in history becomes an artistic reality. The study provides a scientific analysis of the artistic and aesthetic achievements of literature with a comparative analysis of the research of writers of different genres.

Key words: literature, poetry, prose, drama, national hero, psychological analysis, dramatic conflict.

Информация об авторах:

Орда Г.Ж., Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.
E-mail: orda_68@mail.ru, ID – 157192676955, ORCID: 0000-0001-5930-3784.

Сәрсенбаева Ж.Б., Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.
E-mail: S.Zhansulu.kz@mail.ru; ID – 57210989139, ORCID: 0000-0002-9554-163X.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Абдиров М. Хан Кучум: известный и неизвестный. – Алматы, 1996 [2] Алджамбаев Ш. Сүзге ханым, 2012. – Қаралған күні: 14.05.2020. <https://adebiportal.kz/kz/blogs/view/1849>
- [3] Артықбаев Ж. Қазақ тарихы мен этнологиясының мәселелері. – Павлодар, 2007.
- [4] Артықбаев Ж. Көшім хан және Қорғалжын-Есіл өңірі, 2017. Қаралған күні: 16.05.2020. <https://e-history.kz/kz/publications/view/3535@e-history.kz>
- [5] Ахметов Ө. Көшім хан мен Сүзге сұлу, 2012. Қаралған күні: 15.05.2020. <http://el.kz/news/archive/content-3545/>
- [6] Ахметов Ө. Көшім хан мен Сүзге сұлу, 2019. Қаралған күні: 16.05.2020. <https://martebe.kz/k-shimhan-men-s-zge-s-lu/>
- [7] Базарбаев М. Өлең сөздің сарасы – сөз сарасы. – Алматы: Жазушы, 1973.
- [8] Байтұрсынов А. Шығармалары: Өлеңдер, аудармалар, зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1989.
- [9] Бейсенова Ш. Сүзгенің соңғы күндері. Хикаят, әңгімелер жинағы. – Алматы: Ан Арыс, 2008.
- [10] Бейілхан Е. «Көшім хан – Сүзге» поэмасы, 2016. Қаралған күні: 15.05.2020. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/1266>
- [11] Ершов П. Сүзге. (қазақ тіліне аударған – Ө.Ахметов). Жұлдыз, 2000. – 7-том. – 132-141 б.
- [12] Ершов П.П. Конек-Горбунек. – Современник, 1938.
- [13] Қазақ хандығы тұсындағы ханымдар мен арулар (2015): халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Астана: Форма Плюс, 2015
- [14] Нарымбетов Ә. Уақыт шындығы – көркемдік кепілі. Әдеби мақалалар. – Алматы: Жазушы, 1989.
- [15] Нұрғали Р. Телағыс. – Алматы: Жазушы, 1986.
- [16] Ордалиев С. Қазақ драматургиясының очеркі. – Алматы: Қазақ ССР Ғылым академиясының баспасы, 1964.
- [17] Өрілген өмір өрнегі. Жүлде алған пьесалар. – Астана: Нұра-Астана, 2012.

REFERENCES

- [1] Abdirov M. (1996). Han Kuchum: izvestnyi i neizvestnyi. Almaty.

- [2] Aljambaev S. (2012). Suzge hanym. Qaralghan kuni: 14.05.2020. <https://adebiportal.kz/kz/blogs/view/1849>
- [3] Artyqbaev J. (2007). Qazaq tarihy men etnologiasynyn maseleleri. Pavlodar.
- [4] Artyqbaev J. (2017). Kosim han jane Qorgaljyn-Esil öñiri. Qaralghan kuni: 16.05.2020. <https://e-history.kz/kz/publications/view/3535@e-history.kz>
- [5] Ahmetov Ö. (2012). Kosim han men Suzge sulu. Qaralghan kuni: 15.05.2020. <http://el.kz/news/archive/content-3545/>
- [6] Ahmetov O. (2019). Kosim han men Suzge sulu. Qaralghan kuni: 16.05.2020. <https://martebe.kz/k-shimhan-men-s-zge-s-lu/>
- [7] Bazarbaev M. (1973). Olen sozdin sarasy – soz sarasy. Almaty: Jazusy.
- [8] Baitürsynov A. (1989). Şygarmalary: Olender, audarmalar, zertteuler. Almaty: Jazusy.
- [9] Beisenova S. (2008). Suzgenin songy kunderi. Hikaiat, angimeler jinagy. Almaty: An Arys.
- [10] Beihilhan E. (2016). «Kosim han – Suzge» poemasy. Qaralghan kuni: 15.05.2020 <https://adebiportal.kz/kz/news/view/1266>
- [11] Ershov P. (2000). Suzge. (qazaq tiline audargan – O.Ahmetov). Juldyz. 7:132-141.
- [12] Ershov P.P. (1838). Konek-Gorbunek. Sovremennik.
- [13] Qazaq handygy tusyndagy hanymdar men arular (2015): halyqaralyq gylymi-tajiribelik konferensia materialdary. Astana: Forma Plus.
- [14] Narymbetov A. (1989). Uaqyt syndygy – korkemdik kepili. Adebı maqalalar. Almaty: Jazusy.
- [15] Nurgali R. (1986). Telagys. Almaty: Jazusy.
- [16] Ordaliev S. (1964). Qazaq dramaturgiasynyn ocherki. Almaty: Qazaq SSR Gylym akademiasynyñ baspasy.
- [17] Orilgen omir ornegi. (2012). Julde alghan pesalar. Astana: Nura-Astana.

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАН!

- әдебиет, өнер, фольклор жаңалықтарынан хабардар болғыңыз келсе және тәуелсіз еліміздің рухани өмірі туралы жан -жақты хабардар болғыңыз келсе;
- егер сіз ұлттық рухтың айнасы болып табылатын көркем әдебиет туралы білікті зерттеушілердің мақалаларын оқығыңыз келсе;
- егер сіз өнердің пайда болуы мен оның берік талдауы туралы маңызды ақпаратқа қанық болғыңыз келсе;
- ҚР БҒМ М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының ғылыми өмірінен хабардар болғыңыз келсе;
- егер сіз өзіңізді өнермен әдебиетке жақын адам деп санасаңыз;
- бір сөзбен айтқанда, егер сіз біздің рухани өміріміз туралы жан -жақты хабардар болғыңыз келсе, онда сіз "Керуен" журналына жазылу арқылы тұрақты оқырман бола аласыз.

Жазылу индексі: 75278

	2 айға	4 айға	6 айға	8 айға	10 айға	12 айға
Қала үшін	350	700	1050	1400	1750	2100
Ауыл үшін	300	600	900	1200	1500	1800

«Керуен» журналына жазылу жылдың барлық уақыттарында жүргізіледі.

Журнал екі айда бір рет шығады.

Қазпошта мен Еуразия баспасөзінің кеңселерінде жазыла аласыз.

ДОРОГОЙ ЧИТАТЕЛЬ!

- если Вы хотите быть в курсе новостей литературы, искусства, фольклора и быть всесторонне информированным о духовной жизни нашей независимой страны;
- если Вы желаете читать статьи квалифицированных исследователей о художественной литературе, которая является зеркалом национального духа;
- если Вы желаете насыщаться содержательной информацией об истоках искусства и солидным ее анализом;
- если Вы желаете быть осведомленным о научной жизни Института литературы и искусства имени М.О. Ауэзова Комитета науки МОН РК;
- если Вы считаете себя человеком близким к нашему искусству и литературе;
- одним словом, если вы желаете быть всесторонне информированным о сегодняшней нашей духовной жизни, тогда Вы можете стать постоянным читателем журнала «Керуен», подписавшись на него.

Индекс подписки: 75278

	На 2 месяца	На 4 месяца	На 6 месяца	На 8 месяца	На 10 месяца	На 12 месяца
Для города	350	700	1050	1400	1750	2100
Для село	300	600	900	1200	1500	1800

Подписка на журнал «Керуен» проводится в течение всего года.

Журнал выходит один раз в два месяца. Подписаться можно в отделениях Казпочты и Евразия пресс

DEAR READER!

- if you want to keep abreast of the news of literature, art, folklore and be comprehensively informed about the spiritual life of our independent country;
- if you wish to read articles by qualified researchers about fiction, which is a mirror of the national spirit;
- if you want to be saturated with meaningful information about the origins of art and its solid analysis;
- if you want to be aware of the scientific life of the Institute of Literature and Art named after M.O. Auezov of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan;
- if you consider yourself a person close to our art and literature;
- in a word, if you want to be comprehensively informed about our spiritual life today, then you can become a regular reader of the "Keruen" magazine by subscribing to it.

Subscription index: 75278

	2 mounths	4 mounths	6 mounths	8 mounths	10 mounths	12 mounths
For the city	350	700	1050	1400	1750	2100
For the village	300	600	900	1200	1500	1800

Subscription to the magazine "Keruen" is carried out during the whole of the year. The magazine is published once every two months. You can subscribe but in the offices of Kazpost and Eurasia press